

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ühiskonnateaduste instituut

OLEMUSLOO MUUTUMINE EESTI AJAKIRJANDUSES
AASTATEL 1970 - 2010

Magistritöö

Kelli Seiton
Juhendaja: Vallo Nuust, MA

Tartu
2014

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Teoreetilised lähtekohad	5
1.1. Feature ehk läänelik olemuslugu	7
1.2. Olukirjeldus ja olemuslugu Eestis	8
Nõukogude olukirjeldus	9
Kaasaegne olemuslugu Eestis	11
Portree ja reportaaž.....	12
Olemusloo areng ja perioodid Tartu Postimehe näitel	13
1.3. Muutused Eesti ajakirjanduses 1970 – 2010	16
Kokkuvõte	19
2. Meetod.....	20
2.1. Valim	20
2.2. Meetod ja uurimisküsimused	22
3. Tulemused	25
4. Järeldused.....	37
4.1. Vastused uurimisküsimustele	37
4.2. Meetodikriitika	45
4.3. Diskussioon	46
Kokkuvõte	52
Kasutatud kirjandus	54
Summary	56
Lisa 1. Olemuslugude struktuurivõtted teoreetiliste lähenemiste järgi.	58
Lisa 2. Kodeerimisjuhend	60
Lisa 3. Valimis olnud lood	61
Lisa 4. Intervjuud	64
4.1. Tõnu Vare, Noorte Hääle ja Päevalehe ajakirjanik	64
4.2. Rein Sikk, Eesti Päevalehe ajakirjanik.....	69
4.3. Madis Jürgen, Eesti Ekspressi ajakirjanik.....	77

Sissejuhatus

On aasta 1997 ja Eesti poodide lettidele jõuab „vaieldamatult kõige põhjalikum ajakirjanduslike žanride käsitus eesti keeles.“ Sellise tutvustusega müüakse Priit Pulleritsu läänemaailmast inspireeritud ajakirjandusõpikut, mis toob esmakordselt Eesti käsitusse mõiste olemuslugu. Veelgi enam, olemuslugu, mida seni on Juhan Peegli õpetuse järgi nimetatud olukirjelduseks, on õpiku järgi üks ajakirjanduse põhižanre uudise ja juhtkirja kõrval.

See õpik on üks vähestest Eesti õpikutest, mis kirjeldab olemuslugu. Varasem käsitus pärineb Juhan Peegilt ning jääb aastasse 1970. Olgugi, et ajakirjanduse põhižanr, jääb olemuslugu siiski tänaseni Eestis vähe uurituks. Käesoleva magistritööga annan tagasihoidliku panuse kirjeldamaks selle põhižanri arengut läbi nelja aastakümne ning millisena on see ilmunud meie leheveergudel.

Olemusloo roll on aastate jooksul arenenud meelelahutuslikust ning n-ö pehmete teemade kesksest žanrist teemaks, millele nii ajakirjanikud kui ka teoreetikud omistavad kvaliteetses ajakirjanduses suurt rolli – see on žanr, kus pelgalt infoandmise asemel antakse lugejatele lisaks ka emotsionaalne kogemus, aga ka faktide mõtestatus. See on žanr, mis mõjustab lugejat ja tekitab temas huvi ikka ja jälle lehenumber kätte võtta ja selle kaudu ka maailmast mitmekesist pilti saada. (lisa 4) Vähemalt selline võiks olemuslugu ja tema roll olla. Muutuvas maailmas on aga interneti roll üha tähtsam ning selle ja mitmete teiste mõjutuste najal muutuvad ka žanrid ja nende ülesanded. Eesti Ekspressi ajakirjanik Madis Jürgen ütles, et olemuslugu ongi see, mis on kvaliteetajakirjandus. Ühiskonnas neljandaks võimuks peetava kvaliteetajakirjanduse tuleviku üle arutletakse kõikjal üle maailma. Olemuslugu, olles samas ka lugejaile atraktiivne, võib olla aga just üks žanr, mis kvaliteetajakirjandust elus aitab hoida.

Enne, kui saame arutleda selle üle, milline on olemusloo tulevik, peame teadma hetkeolukorda ja seda, kuidas ja miks oleme selleni jõudnud. Eesti ajakirjanduses ilmunud olemuslugusid on üsna vähe käsitletud nii erinevates õpikutes kui ka uurimustes. Käesolev töö ongi väike panus täitmaks tühimikku, milline on olemuslugu Eestis ning mis ja kuidas on seda mõjustanud. Sestap on töö keskmeks kaks küsimust: kuidas on aja jooksul muutunud

olemusloo struktuurivõtted ja väljendusviis ning millistesse perioodidesse võiks olemusloo arengu jagada.

Olemusloo uurimise muudavad raskeks kaks vastukäivat aspekti, millele viitavad nii olemasolev teooria kui ka ajakirjanikud: ühest küljest tuuakse välja, et olemuslugu kui žanr on aastate jooksul vähe muutunud, teisalt märgitakse aga läbi aastate, et olemusloo žanrit on keeruline piiritleda ning see sõltub suuresti konkreetsest autorist.

Neid kahte aspekti silmas pidades esitan töös esmalt teoreetilised lähtekohad ehk selle, millisena on olemusloo žanrikonventsioone kirjeldatud erinevates õpikutes ja teoreetilistes tekstides. Sellest lähtuvalt olen koostanud juhendi peamiste teoorias toodud tunnustega, mille esinemist vaatlen lugudes läbi nelja aastakümne. Saadud tulemusi kõrvutan poolstruktureeritud intervjuudega. Töö viimases osas annan ülevaate tulemustest ja järeldustest ning esitan olemusloo žanri arengu perioodid ja kirjelduse aastatel 1970 – 2010.

Tulemused põhinevad kolme tänagi eksisteeriva väljaande ajaloolistel liinidel ning kokku on valimis 104 lugu. Oma bakalaureusetöös vaadeldud Tartu Postimehele ja tema eellastele lisanduvad käesolevas töös Eesti Päevaleht ning Eesti Ekspress.

Siinkohal tänan ka oma juhendajat Vallo Nuusti mitmekülgsede ja praktiliste nõuannete, konstruktiivse kriitika ning toetava suhtumise eest magistritöö kirjutamisel.

1. Teoreetilised lähtekohad

Käesoleva töö eesmärk on kirjeldada olemusloo žanrit ja selle arengut Eestis ning seetõttu on teoreetiline lähenemine peamiselt Eesti-keskne. Samas tuleb arvestada ka sellega, et Eestis kirjutatud olemuslugu ei ole arenenud ilma mõjutusteta mujalt maailmast. Žanriuurijad on toonud välja žanri tugeva mõjutatuse ühiskondlikust ja sotsiaalsest süsteemist – käesoleva töö valimit vaadates tähendab see, et arvestada tuleb mõjutusi nii nõukogudeaegsest totalitaarsest kui taasiseseisvunud riigi demokraatlikust poliitilisest-ühiskondlikust taustast, aga ka mujal maailmas levinud olemusloo põhitõdedest, mis on mõjutanud olemusloo arengut Eestis mõlemal ajaperioodil. Järgnevalt annan põgusa ülevaate olemusloo erinevatest käsitlustest ja ajakirjanduses toimunud muutustest Eestis.

Olemuslugu on üks ajakirjanduse põhižanre ning selleks, et vaadelda selle arengut Eestis, tuleb esmalt mõista, mis on žanr. Lüders (et al 2010) käsitleb žanri mõistet kaasaegses ruumis, tuues välja, et see on interdistsiplinaarne ning ühendab teksti ja sotsiaalse organiseerituse – lisaks sellele, milline žanr välja näeb, on oluline vaadelda ka seda, kuidas see funktsioneerib, muutub või ka kaob kommunikatsiooni vormina keerulises ühiskonnas. Seega ei saa žanri vaadata eraldi ühiskonnast ja sotsiaalsest keskkonnast, kus see eksisteerib.

Žanr on end taastootev teksti struktuur, mis loob endale konteksti tuginedes varasematele tekstidele. Žanr taastoodab raami, mille kaudu sisu edasi anda. See raam tugineb suuresti žanrikonventsioonile – see tähendab loomumaseid struktuure, mis kirjeldavad mingeid stiilivõtteid, retoorikat ja olulisust, mida antud žanr edasi andma peaks. Konventsioonid on dünaamilised, mõjutatud varasematest tekstidest, tehnoloogiliselt arengust ning ühiskondlikust ja sotsiaalsest taustast. (Lüders et al 2010)

Denis McQuail (2000: 297) toob välja, et žanr on teksti laad või tüüp, mis tähistab mistahes kultuuritoote selgelt eristatavat kategooriat, kus tähistatava määratlus on seotud selle eesmärkide, vormi ja tähendusega. Lähtuvalt sellest käsitlen töös olemusloo definitsiooni, eesmärgi ning vormi, kuhu kuuluvad stiili ning struktuurivõtted.

Nagu märkisin, on žanri konventsioonid seotud ja mõjutatud nii varasematest tekstidest kui ühiskondlikust ja sotsiaalsest ruumist nende ümber ning nii ei saa siinsetel leheveergudel

ilmunud olemuslugusid uurida laiemat tausta arvesse võtmata. Mart Zirnask (2008) on oma bakalaureusetöös vaadelnud, kuidas suhestub olemusloo eestipärane käsitlus žanri minapildi ja tunnustega suurtes maailma ajakirjandusruumides – anglo-ameerika, saksa ja vene – kõrvutades nii teoreetilisi kontseptsioone kui lugude kirjutamise tavasid ja põhimõtteid praktikas. Teooria ja praktika kõrvutamisel selgus, et nimetatud ajakirjandusruumides olemusloona käsitletud žanrid ei erinegi üksteisest selgepiirilisel:

„Niisiis ei saa rangelt võttes rääkida ei veenvate piirjoontega saksapärasest, anglo-ameerikalikust ega – veel vähem – eestilikust olemusloost.“ (Zirnask 2008: 81)

Eesti olemusloo valguses tuleb esmalt teha selgeks, et sinne olemusloo käsitlus toetub peamiselt kahele autorile: nõukogude ajast Juhan Peegel ning taasiseseisvunud Eestist Priit Pullerits. Kogu meie nõukogudeaegne olemusloo tüpoloogia on sarnane meediatekstide klassifitseerimisele Venemaal, samas kui Pulleritsu õpik on esimene eestikeelne anglo-ameerika žanritüüpe tutvustav käsiraamat (Zirnask 2008: 25). Siinkohal tulebki taas vaadata ülalnimetatud järeldust – Zirnask leiab, et kuigi Vene olemuslugu on detailsemalt ja üksikasjalikumalt alažanriteks välja joonistatud ning autorikesksem, siis sarnaneb see põhiolemuselt siiski anglo-ameerikalikule lähenemisele ning kaks eri ajakirjanduskultuuriruumis käsitletud lähenemist on oma vormilistest ja stilistilistest elementidest lähtuvalt võrdlemisi üheselt võrreldavad. Ühe suurema erinevusena toob Zirnask (2008: 28) välja autorikeskuse, mis tuleneb poliitilisest taustast ja sellest, millist rolli ajaleht ühiskonnas mängis. Nõukogude ajal (ja ka täna Venemaal, märgib Zirnask) oli ajaleht vahend ideoloogiliste sõnumite edasiandmiseks ja propagandaks, kus autor oli see, kes pidi lugejat aktiivselt mõjustama.

Seega võib öelda, et Eesti olemuslugu on läbi aegade mõjutanud esmalt vene ning seejärel anglo-ameerika lähenemine, ent neid kahte ei saa üksteisest täiesti eristada ning: „olemusloo eestipärast teoreetilist kontseptsiooni [tuleks] vaadelda anglo-ameerika ja n-ö juhanpeegellikku traditsiooni põimiva tervikuna.“ (Zirnask 2008: 80). Siiski, märgib ta samas, et meil näib domineerivat anglo-ameerika lähenemine, kus olemusloo olemus on ka kõige selgemalt defineeritud. Sestap esitan ülevaate anglo-ameerikalikust olemusloost ning seejärel Eesti teoorias käsitletu.

1.1. Feature ehk läänelik olemuslugu

Definitsioon. Anglo-ameerikaliku olemusloo keskne mõiste on *feature*, mida Eestis samastatakse olemusloo mõistega. Kokkuvõtvalt võiks olemusloo defineerida järgmiselt: see on publitsistlik žanr, kus autor annab sisu ja lugu (*story*'t) edasi narratiivi loomise ning kirjanduslike võtete abil. (Seiton 2011) Sally Adams (2006: 47) defineerib olemuslugu selle kaudu, et see pole uudis, mis tähendab, et olemuslool puuduvad uudisele omased konkreetsed nõuded näiteks struktuurile, objektiivsusele või vastavus uudiskriteeriumitele. Samuti pole olemuslugu sõltuv ajast ega nõua kohest avaldamist (s.a). Siiski on olemuslool kui žanril olemas kindlad žanrikonventsioonid ja ootused sellele, mida võiks lugeja žanrist oodata (Lüders et al 2010; Steensen 2011).

Eesmärk. Erinevate autorite lähenemine sellele, mis on olemusloo eesmärk, näib olevat üsna sarnane – peaaesjalikult tuuakse välja, et see on inimesi mõjustada ja puudutada; lugeja tuuakse kirjelduste ja faktide abil loo keskele ja osaliseks; need räägivad inimestest või inimgruppidest, toodetest, uudiste taustast või kellegi arvamusest. (Whittaker 2008:89) Sama rõhutab ka Steensen (2011), ent märgib lisaks, et olemusloo eesmärk ja roll on ajaga muutunud. Ta märgib, et olemusloolik ajakirjandus on peamiselt seotud ajakirjade või ajalehtede nädalalõpu lisalehtedega, kus peamine eesmärk on anda edasi pehmeid teemasid, mis puudutavad inimlikku huvi (*human interest*). Olemusloolik ajakirjandus on seotud peamiselt kolme diskursusega: (ilu)kirjanduslik, intiimsuse ning seikluse diskursus.

„See [olemusloolik ajakirjandus] on seotud pressi tabloidistumise või kommertsialiseerumisega ning arvatakse, et see on põhjustanud uudiste muutumise meelelahutuslikuks (infotainment). Üldine arusaam on, et olemusloolik ajakirjandus (feature journalism) esindab ajakirjandust rumalamale inimesele (dumbing down journalism).“ (Steensen 2011: 50)

Steensen jätkab, et tänapäeval on reaalsus aga teine ning üha enam märgitakse õpikutes, et olemusloolik ajakirjandus on kõrge väärtusega kvaliteetne ajakirjandus – ta toob välja, et kui žanrikonventsioonid ja eesmärgid on jäänud peamiselt samaks, siis just žanri olulisus on anglo-ameerika käsitluses aastatega oluliselt kasvanud ning ajakirjanduse olemusloolikumaks muutumise (*featurization*) juures kasutavad ajakirjanikud küll nn kõvade uudiste juures olemusloolikke võtteid, aga ka olemuslugude teemad on muutunud nn kõvemaks.

Olemusloolik ajakirjanik ei ole enam pelgalt reporter, vaid kajastab uudiseid sügavuti. Olemuslood ei ole enam ainult meelelahutus, vaid ka valgustav sissevaade keerulistesse ja olulistesse kultuuri ning ühiskonna teemadesse.

Vorm. Olemusloo vormivõtteid olen oma bakalaureusetöös vaadelnud stiili- ning struktuurivõtete järgi. Stiilivõtete puhul on lääne teoorias rõhutatud kirjelduste rolli loos. Kirjelduste abil tuuakse esile erakordsed asjad, detailid, sündmused, inimesed – kõik see, mida tavainimene näinud pole. Samas luuakse kirjelduste abil ka kontraste ning sel juhul võib ka tavapärane olla väärt kirjeldamist. Näiteks täiesti tavaline inimene tänavalt, kes osutub massimõrvariks (Blundell 1988).

Blundell (1988) pakub välja ka kolm rolli, kuidas autor, kes ei tohiks end loos üle tähtsustada, seal esineda võiks. Need on: kokkuvõtjana, kes seob loos teemad, mida toetab sündmuste, kirjelduste või tegelaste ütlustega; vahekohtunikuna, kes kuulab ära loo osapooled ning esitab need lugejale arusaadaval viisil, ent jätab kõrvale loosse mittepuutuvad faktid; jälgijana, kes osaleb loos tegelasena ning esitab vähetähtsamaid hinnanguid ja kokkuvõtteid ka ilma osapoolte tõestusest.

Olemusloo ülesehitamisel rõhutavad anglo-ameerika õpikud alguse ja lõpu olulisust. Sissejuhatus peab olema piisavalt lihtne, et lugeja lugema meelitada, aga ka piisavalt põnev, et ta jätkaks lugemist (Adams 2006; Blundell 1988). Samamoodi on oluline ka loo lõpetamine, mille eesmärk on aidata lugu meelde jätta (Blundell 1988). (lisa 1)

1.2. Olukirjeldus ja olemuslugu Eestis

Eestikeelse olemusloo teoreetiline käsitlus põhineb– nagu varem ka nimetatud – peamiselt kahel autoril, kes nimetavad olemuslugu erinevate mõistetega, ent piiritlevad ja iseloomustavad seda üsna sarnaselt. Siiski on erinevusi, mida järgnevas peatükis käsitlengi. Nimetan Juhan Peegli (1970) käsitlust lähtuvalt ühiskondlik-poliitilisest korrast nõukogudeaegseks olemusloo käsitluseks ning Priit Pulleritsu (1997) oma kaasaegseks.

Nõukogude olukirjeldus

Definitsioon. Juhan Peegel jaotab ajakirjanduse põhižanrid kolme gruppi: informatsioonilised, arutlevad ning publitsistlik-kirjanduslikud (Peegel 1970). Et publitsistlik-kirjanduslike žanrite iseloomustused ja põhijooned, mida Peegel on kirjeldanud, ühtivad lääneliku olemusloo põhijoontega, võib öelda, et olemusloo asemel räägiti nõukogudeaegses žanrikäsitluses publitsistlik-kirjanduslikust žanrist. Selle alažanrid on olukirjeldus, portree, följeton, essee ning publitsistlik-kirjanduslik reportaaž. Samas käsitlevad erinevad autorid tolleaegsetes ülikooli diplomitöodes portreed ja (publitsistlik-kirjanduslikku) reportaaži ka kui olukirjelduse alažanre (Spasov 1977; Lepisk 1972).

Olukirjeldus on publitsistlik žanr, milles aktuaalse teema ja faktidega põimuvad ilukirjanduslikud sugemed (Peegel 1958; Spasov 1977). See on „elav žanr“, kus faktidega liitub kunstilise sõna haaravus ja emotsionaalsus ning mis sisaldab kujundirikast keelt, kirjanduslikke portreid, kirjeldusi ning tegelaste psühholoogilist analüüsi (Peegel 1958:72). Lepisk (1972) märgib, et olukirjelduse nõueteks on kommunistlik ideelisus, aktiivne uue otsing ja konkreetsus.

Eesmärk. Kommunistliku ideelisuse omadusega, mille Lepisk olukirjeldusele omistab, nõustuvad ka teised tolleaegsed olemusloo uurijad ning üheselt märgitakse, et eesmärk on lugeja aktiivne mõjustamine ja tema veendumuste kujundamine selleks, et kanda edasi tolle ajastu valitseva korra väärtusi, propageerida sotsialistlikku võistlust ning kasvatada uut kodanikku ja selle kõige kaudu hoida ühiskonda ideoloogiliselt tugevana. Neid märksõnu pidi arvestama ka teemade valikul ning vahenditena kirjeldati teoorias ka omaette alažanre, millel oli kitsalt just ideoloogiliste väärtuste edasi andmise fookus – näiteks olustikuline olukirjeldus, mis pidi kirjeldama kõige tavalisemat nõukogude argipäeva ka siis, kui päeval puudus erakordsus. (Peegel 1958; Peegel 1970; Spasov 1977; Lepisk 1972; Ilter 1987)

Spasov (1977:6) loetleb, et olukirjeldus paneb lugeja kaasa elama ning sel kombel sisendab autor talle märkamatu ja pealetükkimata oma ideed. Ta loetleb, et aktiivse mõjustamise olulised osad on mõjutustegurid – ütlemissviis, fakt, kirjandusliku sõna emotsionaalne veenmisjõud ning autori omapärane vaade. Olukirjelduse mõjutamisest räägivad autorid peamiselt portree võtmes ning seega ka käesolevas töös peatun mõjutamisel ja eeskujuks olemisel pikemalt just portree alapeatükis.

Vorm. Nõukogude olukirjelduse puhul on peamise stiililemendina nimetatud kirjeldusi, mis sarnaneb anglo-ameerika lähenemisele. Kirjelduste kaudu loob autor kujundeid, pilte ja meeleolu, „visandab lugeja silme ette elava pildi“ (Lepisk 1972). Sarnaselt on lubatud ja lausa soovitatav autori isikupära ja subjektiivsuse olemasolu loos (Peegel 1958; Ilter 1987), kuigi Peegel (1970) taunib liialdamist mina-vormiga või esinemist peategelasena.

Olukirjelduse üks oluline eripära Nõukogude publitsistlike žanrite teoorias on asjaolu, et lubatud on kombata ajakirjanduse ja fiktsiooni piire, autor ei ole seotud faktide tõepärasuse nõudega ja loos ei välistata juurdemõeldut (Peegel 1958). Lepisk (1972) rõhutab, et see ei kehti portree puhul.

Olulise aspektina rõhutavad autorid detailide kasutamist. Spassov (1977) kirjutab, et ere detail teeb tegelase olukirjelduses lugejale omaseks ning detail peab olema selline, mis on olemas ainult konkreetsel tegelasel ja torkab kohe silma.

Kujundlikkuse, kirjelduste ja detailide rohkuse nõue teoreetilises kirjanduses maalik olukirjeldusest küll ilukirjandusliku ning vaheldusrikka pildi, ent reaalsuses see tegelikult nii ei olnud. Nii märgivad Ilter (1987) ja Lepisk (1972), kes uurisid tolaegset portreed. Esimene vaatles 1986. aastal ilmunud, teine 1971. ja 1972. aasta lugusid ning tulemus oli mõlemal kokkuvõtvalt järgmine: analüüsitud portreede stiilimaneer oli hallivõitu ning kasutati stampväljendeid, vähe oli tegelaste kirjeldamist, aga ka detaile, mida õpikutes niivõrd oluliseks peeti.

„Silmatorkavalt omapäraseid kirjutamisvõtteid on vähe. See viitab standardsusele, kuigi žanri piirid lubaksid suuremat vaheldust.“ (Lepisk 1972: 74)

„Kellegi elulugu on ikka „nagu kodumaa elav ajalugu“; pole meil teistsuguseid kommunistlikke noori, kui vaid „teotahtelisi ja energilisi“; teades, et vaenlasel muid haardevõimalusi ei ole, kardame „et need vaenlase küüsi ei langeks“; on olemas kahte sorti parteitööd – tagajärgede eest mittehoolivat ja „vastutavat parteitööd“; /.../ peamiselt on loodus „suur võlur“, kuid miks mitte väike ja mustkunstnik?; päike väsimatult „kuldab“ ja

tingimata „pargipuid“ /.../; koolil on ka raske ülesanne – muudkui „anna teadmisi ja allikaid, kust neid ammutada“; /.../ jne., jne.“ (Ilter 1987: 72-73)

Publitsistlike žanride kompositsioonivõttena soovitas Juhan Peegel (1970) kasutada koondvalikulist või püramiidi skeemi. Esimese puhul valis autor tähtsamad faktid ning järjestas need loogiliselt alateemadeks nii, et see ülesehitus toetaks argumentatsiooni. Püramiidi skeemi puhul algab lugu vähemtähtsama või kergema teemaga ning kerib end loo lõppu puändini ehk olulisimani. Spassov (1977) märgib, et püramiidi skeemi kasutamisel võib autor lähtuda ka kronoloogilisest järjestusest, ehk järgida täpset sündmuste ajalist järjekorda. Spassov loetleb ka mitmeid viise, kuidas lugu alustada ning jõuab töö lõpus portreede alguseid uurides 11 variandini. Nendest enim kasutati fakti-, situatsiooni-, küsimus-, põnevus- ja ideealgust. Ta märgib, et loo alguse eesmärk on huvi äratada ning alustada võib nelja põhimõtte järgi: alustada igapäevasest asjast, mida kõik tunnevad; luua taust; alustada draamatikaga; alustada kokkuvõttega.

Kaasaegne olemuslugu Eestis

Definitsioon. Kaasaegne olemuslugu on pikem kirjutis, kus lugu (*story*'t) ning fakte annavad edasi tegelaste teod ja sõnad suuresti faktide ning kirjelduste kaudu, loost peegeldub autori isikupärane kirjutamisstiil (Pullerits 1997). Harro (2000) defineerib olemusloo reportaažlikuks žanriks, mis eeldab ajakirjaniku vaatlust või osalemist sündmuspaigal. Mõlema autori liigitusi ühendades võib olemusloo alžanritena nimetada portreed, reportaaži, tõsielujutustust, reisikirja, eksperimenti, pehmet uudist, uudise kõrvallugu ja humoreski.

Eesmärk. Olemusloo üks oluline nõue on inimliku huvi (*human interest*) olemasolu – eesmärk on olla lugejale võimalikult lähedal ning vastuvõetav pigem meelelahutuslikus vormis. Samas on lisaks meelelahutamisele eesmärk siiski ka informeerida ning inimesi mõjustada. (Pullerits 1997). Loo keskmes on Pulleritsu järgi kas üks tegelane (portreelähenedamine) oma unikaalsuse või tüüpilisuse tõttu, või terve tegelaste grupp (ülevaatelähenedamine).

Vorm. Põhiolemuselt jäävad olemusloole omistatavad kriteeriumid samaks nõukogude olukirjelduse omadega – detailidega koondatakse lugeja tähelepanu ning tuuakse sündmus

talle lähemale; taunitakse minavormi kasutamist ning rõhutatakse kirjelduste olulisust. Viimastega maalikse lugejale elav pilt teemast või tegelastest: näita, ära jutusta! (Tarm 1995; Pullerits 1997) Lisaks toob Pullerits välja, et elulähedast stiili aitab hoida lihtne, otsekohene ja siiras väljenduslaad, mille saavutamiseks võib kasutada ka näiteks kõnekeelt ja slängi. Pullerits soovib ajakirjanikul võtta loos kokkuvõtja, vaidlusi koondava kohtuniku või vaatleja roll.

Olemusloo ülesehitamiseks toob Pullerits mitmeid viise, mille toon kokkuvõtvalt ära lisas 1. Pullerits (1997) märgib, et olemusloo sissejuhatus mängib loos pilgupüüdja rolli ning eesmärk on püüda tähelepanu ja kutsuda edasi lugema. See peab olema lihtne ja kergesti loetav ning olema veidi intrigeeriv. Lugejale ei tohi aga lubada midagi, mida loos täita ei suudeta. Seejärel jätkub lugu teemalõiguga, mis annab keerutamata teada, millest loos juttu tuleb ning mängib sissejuhatuse ja põhiosa vahel silla rolli. Loo lõpp on olemusloo puhul sama tähtis kui selle algus ning Pullerits toob välja kolm peamist omadust: selge, jõuline ja meelde jääv. (Pullerits 1997)

Portree ja reportaaž

Portree ja reportaaž on olemusloo alžanrid, mida peetakse ehk kõige levinumateks. Portree puhul on tegemist žanriga, kus kujutatakse selle keskmes olevat tegelast – see tähendab, et keskmes on kas konkreetne inimene või inimeste grupp ning valdavalt kasutatakse ka vähem allikaid kui teistes olemusloo alžanrites. Loo eesmärk on lugejat mõjustada ning seega peab teema ehk portree keskmes olev inimene, olema huvitav ning kajastada tuleb tema töö ja tegevuste kõrval ka tema mõtteid ja sisemaailma. (Seiton 2011) Ilter (1987) märgib, et portree peab *anonymusest* tegema inimese.

Kui nõukogude ja kaasaegne teooria käsitleb portreed üldjoontes pigem sarnaselt, siis tegelaste valiku ja eesmärgi osas on nõukogude autorid konkreetsed ning väidavad, et tegelane peab olema igati teistele eeskujuks rohkem töötamises ja paremaks inimeseks olemises. Lepisk (1972) loetleb, et hea portree innustab uutele tööedusammudele ja kasvatab armastust kodumaa vastu.

„Ühe inimese häid külgi esile tõstes anda eeskuju, kelle sarnaseks on teistelgi võimalik saada, kui nad eeskuju õigesti hindavad ja samuti talitavad.“ (Lepisk 1972)

Ta jätkab, et inimese suurim väärtus on töökus, nõudlikkus, abivalmidus ja iseloomu puhul tagasihoidlikkus. Negatiivseid omadusi tolleaja portreedes peaaegu ei näidatud. Keskne käsitusobjekt on töötav ja võitlev inimene (Lepisk 1972).

Portree stiili- ja vormivõtted on üldjoontes samad, mis olemuslool üldiselt. Rõhutatakse vaid kirjelduste olulisust tegelaste tüüpiliste iseloomujoonte või põnevate pisidetailide osas ning hoidumist kuivast või igavast keelest. (Seiton 2011)

Reportaažiks nimetatakse olemusloo alažanri, kus erinevalt portreest on keskmes kirjeldused sündmuspäigast ja sündmusest endast. Samas peab loos ikkagi olema keskne tegelane, kellega lugeja sündmuse läbib ning kes kogeb midagi erilist, olenemata sellest, kas ta on inimene, loom või mõni elutu ese. Loos tuuakse lugeja olukorra osaliseks lõhnade, meeleolu, keskkonna ja kogemuse kirjelduste ning olevikuvormi kaudu. (Sikk 2008)

Olemusloo areng ja perioodid Tartu Postimehe näitel

Vaadates olemusloo arengut nelja aastakümne vältel Tartu Postimehe näitel (Seiton 2011) võib märkida, et sarnaselt teoorias ning õpikutes nimetatule tõusetuvad esile samad aspektid ja tunnused. Siiski eristusid portreed ja reportaaži uurides neli üksteisest veidi erinevat perioodi. Järgnevas peatükis põhinen oma lõputöö tulemustel.

Olemusloo žanriarengu võib lähtuvalt instrumentide ehk struktuurivõtete ja väljendusviisi ehk stiilivõtete järgi jagada nelja perioodi, kus on märgata tendentside muutusi. Kuigivõrd konkreetselt neid piiritleda siiski ei saa. Selleks on mitu põhjust: esimene on metoodiline, kuna valim oli väike; teine põhjus on, et see, milliseid instrumente või väljendusviisi loos kasutatakse, sõltub suuresti autorist. Kirjutajad aga vaheldusid ning seega ei saa teha suuremaid järeldusi, kas mingi tunnuse esinemine tuleneb autori isikust ning kas seda võtet ka laiemalt kasutatakse; kolmandaks on olemuslugudes lubatud palju kirjanduslikke uuendusi ning katsetusi ning töö meetod ei võimaldanud näha, kas tegemist on ühekordse katsetusega loos ja aastal või levinuma trendiga.

Nimetatud perioodide vahele jäävad aastad, mida ei saa liigitada ei üheks ega teiseks, samas sobivad nad mõlemasse. Perioodid on järgmised:

1) 1970ndate algusest 1970ndate keskpaigani

Sellel perioodil kuulus Eesti Nõukogude Liitu ning äsja oli alanud stagnatsiooniaeg, mis tõi kaasa karmima kontrolli meedias. Analüüsitud Edasi veergudel seda kontrolli sel ajal veel näha pole ning pigem võis märgata stagnatsiooniajale eelnenud sulaaja mõjusid. Näiteks ei rõhunud tollel perioodil lugude keskmes olevad tegelased mitte võrdsusele, mis oli nõukogude ajakirjanduse ülesanne, vaid nende endi isikupärale ja unikaalsusele. Samuti kasutati järjepidevalt kõnekeelt, kirjeldati detaile ja tegelaste välimust. Palju kasutati ka intsidentsissejuhatust. Üheks omapäraks on ka asjaolu, et autor oli loos selge tegelane ning näitas seda ka mina-vormiga. Nasta Pino märkis, et olemuslugu kirjutasi tol ajal inimesed, kelle kirjutamisstiil ei lähtunud õpikute näpunäidetest, vaid oli kujunenud kogemustest lähtuvalt ning seega individuaalne. Peamiselt ilmusidki lood konkreetsetelt autoritelt, kes kirjutasi pidevalt olemuslugusid, näiteks ülalnimetatud Nasta Pino, Olev Anton, Ivi Drikkit, Margarita Rosenfeldt ja ka Elli Zimmer. Keskmiselt ilmus kuus 6-8 olemuslugu, mis on pigem palju.

2) 1970ndate keskpaigast 1980ndate esimese pooleni

Teine periood olemusloo arengus algab tinglikult 1976. aastast ning kestab kuni aastani 1982. Esimene märk stagnatsiooni jõudmisest leheveergudele on olemuslugude arvu vähenemine – sel perioodil on neid kuus keskmiselt 4-6. Teine märk sellest on tüüpiliste tegelaste ilumine leheveergudele – tüüpilised nõukogude inimesed, kellest kirjutati olemusloolikus võtmes, olid näiteks õpetajad, treialid, autojuhid. Kõnekeele, slängi ning detailide kasutamine vähenes ning ülesehituselt kasutati enim teemaliini, mis on uudislikum.

Samas on näha rohkem katsetamist ning tol perioodil esineb mitmeid tunnuseid, mida varem ei olnud, näiteks lisandus raamlõpp, mida esines vaadeldud lugudes hiljem vaid korra, ning kokkuvõttev lõpp. Loo alustamine intsidentsissejuhatusega kaob ära ning võimust võtavad uued viisid, näiteks alustatakse sel perioodil esimest korda lugu kirjelduse või autori monoloogiga. Viimasega esitati näiteks tegelase psühholoogilist analüüsi, mida toodi välja ka nõukogudeaegses olemusloo õpikutes. Lugejaga suhtlemiseks esitatakse küsimusi.

3) 1980ndate esimesest poolest 1990ndate esimese pooleni

See periood on muutuste ja ebakindluse periood, mida ilmestab asjaolu, et olemusloo temaatikasse ilmusid negatiivse teemaga ühiskondlik-poliitilist olukorda kritiseerivad lood – näiteks tööjõupuudus või alkoholimürgiseadus. Uute teemadena käsitleti rohkem ka inimlikku huvi, ehk ka praktilisi nn tarbija-teemasid, näiteks välikohvikute olukorrast Tartus.

Nõukogude liidu kokkuvarisemine ja taasiseseisvumine andis tunda olemusloos peamiselt just autori rolli ja katsetamiste kaudu – autor võis loos olla neutraalne kokkuvõtja ning kasutada samas minavormi. Samuti polnud kindlaid olemusloo kirjutajaid, nagu varasematel perioodidel, vaid üldkogumis lugusid kirjutanud autoritelt ilmus perioodis vaid üks olemuslugu. Ka olemuslugude arv vähenes nii, et ühel aastal ei ilmunud oktoobris ühtegi olemuslugu. Vahur Kalmre märkis, et tol ajal keskenduti pigem uudislikele sündmustele ja nende kajastamisele, kui inimlikele teemadele.

Vahur Kalmre: „*Ma arvan, et periood oli niivõrd põnev ja iga päev, kui mitte öelda iga ööpäev, midagi toimus, /.../ Lihtsalt nii palju toimus ümberringi, et pidid ju kogu aeg kirjutama uudiseid, mis toimub ja samal ajal nii palju oli ju võimalik kirjutada ka, ütleme selliseid, analüüsivaid, selgitavaid, uurivaid lugusid, mis ei ole ju olemuslood.*“ (Seiton 2011)

Nõukogude Liidus kehtinud totalitaarse riigikorra kadumisega kadus ka tsensuur, ühiskond hakkas tegutsema vabaturumajanduse põhimõtetel. Lugude keel rikastus julgema slängi ja kõnekeelsuse või parafraaside kasutamisega. Nõukogude ajal palju kasutatud teemaliini asemel hakati kasutama ajaliini ning lõppude valikusse lisandus perspektiivlõpp.

4) 1990ndate teine pool kuni 2010

1990ndate lõpus astub ajakirjandusmaastikule uus põlvkond ajakirjanikke, kelle hulgas on näha n-ö spetsialiseerumist olemuslugudele – autorite nimed hakkavad korduma. Märgata on ka olemusloo läänelikumaks muutumist, esmakordselt kasutatakse uudislikku sissejuhatust ning kõrvale jäetakse autori monoloog. Samas kasutab uus põlvkond teemaliini ja annab edasi tegelaste isikupärast kõneviisi. 2000ndate lõpus puhuvad taas „uued tuuled“ – lugusid hakatakse lõpetama harali- ja tsitaatlõppudega, kasutatakse taas küsimusi ning sõnakorduseid ja kirjeldatakse atmosfääri.

1.3. Muutused Eesti ajakirjanduses 1970 – 2010

Käesolevas peatükis annan ülevaate ühiskondlik-poliitilisest olukorrast Eestis aastast 1970 kuni tänaseni, mis on mõjutanud ajakirjandust tervikuna. Lisaks toon eraldi välja ka Edasi, Postimehe ja Tartu Postimehe; Noorte Hääle, Päevalehe ja Eesti Päevalehe ning Eesti Ekspressi mõned olulisemad arengud.

1970. aastal kuulus Eesti Nõukogude Liitu ning siin valitses nõukogude kord kuni Eesti taasiseseisvumiseni 1991. aastal. Viitan esimesele perioodile töös ka kui “nõukogude aeg”. Vaadeldava perioodi võib jagada suuresti ka kolmeks – stagnatsioon, siirdeaeg ning tänapäev. Lauristin ja Vihalemm (2004) toovad välja, et stagnatsiooniaeg oli aastatel 1969 – 1986, sellele järgnev periood 1987 – 2004 on siirdeaeg. Kuna valim algab aastal 1970 ja lõpeb 2010, siis nimetan kolmandat perioodi tinglikult tänapäevaks.

Neile lisaks rõhutavad ajakirjanikud oma meenutustes olulise perioodina ka eelnenud sulaaega. Sulev Uus (2009) on märkinud, et sulaajal tuli Eesti ajakirjandusse ja Edasisse „otsivat vaimu“, millega leht mitmekesisustus ning toimetus katsetas žanrite ja rubriikidega. Ka Noorte Hääles toimus tol ajal katsetusi ning mitmekesistumist. Näiteks ilmus vähemalt kord kuus noortelehes rubriik „Võitlev ateist“, milles „anti turmtuld kirikule ja usule“ ning lood muutusid pikemaks – Valve Raudnask märkis, et pikk võis varem olla vaid Brežnevi või Hruštšovi kõne (Aru & Kokk 2005). Oma meenutustes toob Raudnask veel välja, et usaldus ajakirjanike vastu oli inimestel tollal suur ning „ikka leidis komsomoliloo kaunistuseks ka mingi inimliku detaili.“ (Raudnask 2004)

„Siis tuli aasta 1969. Praha tankid jõudsid ajakirjandusse.“ (Raudnask 2004) Nii märkis Valve Raudnask ära stagnatsiooniaja tuleku ajakirjandusse. Sulaaaja märksõnad olid lootus, kultuuriline elavnemine, majanduslik tõus ning kontaktide taastumine läänemaailmaga. Stagnatsiooniajal aga suurenes Nõukogude Liidu kontroll meedia üle taas ning tõi kaasa venestusliikumise, ideoloogilise tasalülituse ning suurema kontrolli sisu ja vormi üle (Lauristin & Vihalemm 2004).

„Neil aastail ja aastakümnetel pandi lehte kokku põhimõttel, et esimesel ja teisel küljel peab olema kohustuslik sundmaterjal („betoon“), mida püüti siiski oma tarkust mööda üht-või

teistpidi elavdada ja lugejale vastuvõetavamaks teha, kolmandal ja neljandal küljel aga lasti sulel lennata ja poeti lugejale lähemale – vesti vahele.“ (Aru & Kokk 2005: 163)

Lugejaile „vesti vahele“ pugemiseks olid aga piirangud. Sulev Uus on märkinud, et kontrolli suurenemisega pidurdus edasimineki järk-järguliselt. Samuti karmistus tsensuur, millel oli ka otsene mõju ajakirjandusele – näiteks võis tsensor asendada konkreetset sõna umbmääraste või neutraalsetega; lugude üldist tonaalsust muuta. Meedia täitis propagandistlikku ülesannet ning seega polnud seal kohta ka konfliktsete sündmuste kajastamisele. (Uus 2009) Valve Raudnaski meenutuste järgi ei saanud tollal vabast ajakirjandusest rääkida – nõukogude võimu ei tohtinud keegi küsimärgi alla seada. Samas jäi siiski mänguruumi ning Raudnask märkis, et kõige suurema piiri pani lugudele siis, ja paneb ka nüüd, ajakirjaniku võimekus. (Raudnask 2004) Lauristini ja Vihalemma (2004) järgi mõjus väljaannetele viie raskusastmega kontroll.

Siirdeperiood tõi 1980ndate lõpus endaga kaasa vabadusliikumised ja sinne ühiskond elavnes fosforiidisõja käigus, raadiosaadetes ja televisiooni otsesaadetes arutati aktuaalsetel teemadel ning algasid rahvuslikud liikumised (Lauristin & Vihalemm 2004). Nõukogude keelud lakkasid toimimast ning totaalse riigi ajakirjandus muutus demokraatliku riigi ajakirjanduseks (Hennoste 2010: 53). Perioodi iseloomustab katsetamine ning uute nn hübriidžanrite teke. Noorte Hääles hakati Gorbatšovi „avalikustamise“ piire kompama ehitusteedega – kuhu ja mida ehitada tohib. Aja jooksul muutusid teemad üha kriitilisemaks ja „uute ning enneolematute teemadena jõudsid noortelehtede narkomaania ja aids“. (Aru & Kokk 2005: 169 – 171)

1991. aastal Eesti taasiseseisvus, väljaandeid erastati ning nii toimetused tervikuna kui ka žanrid muutusid läänelikumaks. Turumajandus tähendas, et ajakirjandus pidi samuti teenima kasumit – lugejaid püüti meelelahutuse, konfliktide ja sensatsioonidega. Tagaplaanile taandusid analüüsivad ja harivad suunad. Ajakirjanduses toimus stabiliseerumine 1990ndate keskpaigas, samasse aega jääb ka uue ajakirjanduse pealetulek ehk n-ö lapsajakirjanike teke. Erihariduseta lapsajakirjanikud olid vastuvõtlikud uutele tuultele ja läänelikele žanripõhimõtetele. (Lauristin & Vihalemm 2004) 1990ndate keskpaigas seisab Eesti (ka kvaliteet)ajakirjandus aga silmitsi kolletumisega, mida iseloomustab Marju Lauristini tsitaat: eesti ajakirjandus kolletab nagu rakvere raibe.

1989. aastal hakkas ilmuma nädalaleht Eesti Ekspress. 1990. aasta jaanuaris ilmus viimane Noorte Hää, mis alustas veebruarist tegevust Päevalehena ning ühines 1995. aastal mitme teise väljaandega Eesti Päevaleheks. Seni Tartu kohaliku lehena ilmunud Edasi nimi vahetus Postimeheks aastal 1991. Leht kolis Tallinna ning hakkas ilmuma üle-Eestilisena. 1993. aastal hakkas Postimehe vahel Tartu kohaliku lehena ilmuma Tartu Postimees.

1990ndate viimastel aastatel toimusid Eesti ajaleheturul suured muutused – kui nõukogude korra lagunemise järel olid omanikud kohalikud, siis nüüd astusid Eesti turule Norra ja Rootsi suured meediaomanikud Schibsted ASA ning Bonnier. Selle muutusega käis kaasas murrang lehetegijate psüühikas – leht pidi olema kindlasti kasumlik toode ja firma suur kombinaat. (Hennoste 2010)

2000ndate keskpaigast on märgata lapsajakirjanike põlvkonna väsimist ning taas kerkisid esile ajakirjandusharidusega ajakirjanikud ehk meediaprofessionaalid. Uue meedia ja tehnoloogia pealetulek on tänaseks muutnud meedia tootmist ja tarbimist ning ajakirjaniku roll tavainimesele info vahendamisel on väiksem. (Tali 2010).

Hennoste (2010: 103) toob välja kolm kriisi Eesti ajakirjanduses praegu:

- Kolletumise kriis, mis hävitab ajakirjanduse kui ühiskonna valvekoera rolli. Probleem on selles, et just valge meedia kolletab – müüakse üha rohkem kõvasid teemasid pehmete võtetega (rõhutades inimkesksust, detaile, lugusid). Tulemuseks meelelahutuslikum sisu.
- Netistumise kriis, mis viib paberlehelte lugejaid. Netistumine sai Eesti ajakirjanduses hoo 2003 – 2005 aastatel ning tähendab kiiremat sisuloomet, aga ka nn klikipõhist tarbimist.
- Majanduskriis, mis viib reklaami ja rahad. Tali (2010) lisab, et majandussurutis töö koondamised ja tööpuuduse meediavaldkonnas ning teiste seas jäi töötuks palju haritud ajakirjanikke.

Kokkuvõte

Olemusloo žanrit on defineeritud ja piiritletud mitmetes ajakirjandusruumides, ent Eesti kontekstis on neist ehk olulisemad anglo-ameerika ja vene käsitlused. Neist esimese puhul räägime peaaesjalikult nn kaasaegsest siinsest olemusloost ning teise puhul saame tõmmata paralleele nn nõukogudeaegse ehk ka juhanpeegelliku, nagu märgib Zirnask (2008) lähenemisega. Siiski on oluline märkida, et üldjoontes on olemuslugu oma erinevates käsitlustest üsnagi sarnane – rõhutatakse isikupära, detaile ja kirjeldusi; lugejas emotsioonide tekitamist ning kirjanduslikku lähenemisviisi.

Olemusloo žanris toimunud muutuseid on mõjutanud ja mõjutavad ka edaspidi mitmed maailmas ja ajakirjanduses toimuvad muutused. Nagu märkis ka Lüders (et al 2010), on žanr lahutamatu osa ühiskonnast ja sotsiaalsest keskkonnast. Maailmas toimuvad laiemad muutused on jõudnud ka Eesti ajakirjandusse ning neist mõnda veelkord välja tuues võib oluliste mõjutajatena nimetada ajakirjanduse kolletumist, mis muudab meedias (seega ka olemusloos) käsitletava sisu meelelahutuslikumaks; ajakirjandusžanrite olemusloolikumaks muutumine ehk *featurization*, mis ühest küljest toob uudisesse pehmemaid teemasid ja lähenemist, ent samas muudab olemusloo teemakäsitluse vastupidi, kõvemaks; *online*-ajastu ja nn netistumine on oluliselt muutnud ajakirjaniku käsutuses olevat ajaressurssi, mis on ajakirjanike hinnangul (lisa 4.1; lisa 4.3) olemusloo jaoks üks olulisemaid ressursse; ka majanduskriis on mõjutanud ajakirjanduse kvaliteeti – sest vähem raha tähendab vähem haritud ajakirjanikke, kel on näiteks teadmisi žanritest.

Nimetatud muutused nii ajakirjanduse kui ka meie ühiskonna lähiajaloos on mõjutanud ka Tartu Postimehe ja tema eelkäijate olemuslugusid neljakümne aasta jooksul, mida kirjeldasin põgusalt eelnevalt periooditi. Järgnevalt uuringi lähemalt, kas need perioodid jäävad samaks kui valimit laiendada.

2. Meetod

Käesolevas magistritöös kasutan kombineeritud meetodit, mille olen välja töötanud põhinedes erinevate teoreetikute toodud olemusloo tunnustele, seda seejärel testinud ning vajadusel ka muutnud. Selles peatükis kirjeldangi mida ning kuidas ma uurisin, ehk valimit ja meetodit.

2.1. Valim

Antud magistritöö jätkab minu bakalaureuseõppes läbiviidud uurimust (Seiton 2011), kus analüüsisin Tartu Postimehes nelja aastakümne jooksul (1970 – 2010) avaldatud olemuslugusid. Tingituna bakalaureusetöö piiratud mahust oli üheks vajakajäämiseks liiga väike valim, mis ei võimaldanud teha laiapõhjalisi järeldusi kogu Eesti olemusloo kohta. Vahur Kalmre (Seiton 2011) tõi intervjuus välja, et teoreetilistest käsitlustest enam mõjutavad ajakirjanikku olemusloo kirjutamisel tema enda kogemus ja kolleegide kirjutised. Ta märkis ka: „*Aga mitte ainult omad kolleegid. Aga ka teised kolleegid. Ma arvan, et kas me tahame või mitte, siis näiteks Madis Jürgen on kindlasti mõjutanud väga paljusid ajakirjanikke oma stiiliga. Keegi ei taha teiseks Madis Jürgeniks saada, aga mingid oskused näha ja nii edasi.*“ (Seiton 2011) Seega võivad bakalaureusetöö raames tehtud järeldused olla vaid konkreetse lehe ja piirkonna-spetsiifilised, kuna need tehti ainuüksi Tartu Postimehe põhjal.

Käesolevas töös laiendan uuritavate väljaannete hulka ning põhinen järeldusi tehes suuremale ja laiapõhjalisemale valimile, mis annab kindlama vastuse sellele, kuidas on olemusloo žanr Eestis aastate jooksul muutunud.

Selleks kuulub magistritöö valimisse kokku kolm väljaannet:

- Tartu Postimees (Lehe areng: Edasi (1970 – 1990) → Postimees (1991 – 1992) → Tartu Postimees(1993 – 2010))
- Eesti Päevaleht (Lehe areng: Noorte Hää (1970 – 1989) → Päevaleht (1990 – 1994) → Eesti Päevaleht (1995 – 2010))
- Eesti Ekspress (1989 – 2010)

Tartu Postimehe lood on kodeeritud ning ka peamised järeldused tehtud varasema uurimuse raames ning neid tulemusi kõrvutan Eesti Päevalehe ja Eesti Ekspressi lugude analüüsimisel

saadud tulemuste ja järeldustega. Eesti Päevalehe ning Eesti Ekspressi valisin nende järjepideva ilmumise ning ühiskondlikult olulise positsiooni tõttu, mis neil ajalehtedel on sarnaselt tänasele Tartu Postimehele ja tema eelkäijatele olnud erinevate valitsemiskordade ajal. Teine põhjus on, et väljaanded ei kuulu Tartu Postimehega samasse meediaettevõttesse, mis omakorda välistab, et tulemused oleks mõjutatud ühes eraettevõttes iseloomulikest aspektidest. Eesti Ekspressil ning Eesti Päevalehel on küll sama omanik, ent Eesti Ekspressi roll olemusloo mõjutajana on teiste ajakirjanike sõnul tohutu ning väljaannete seas erandlik. Vahur Kalmre (Seiton 2011) toonitas intervjuus, et just Eesti Ekspressi ajakirjanikul Madis Jürgenil on olemusloo puhul suur mõju ka teistele autoritele, ning tõi eeskujuna välja ka sama väljaande teise ajakirjaniku Tarmo Vahteri.

Et magistritöö empiirilise uurimuse raames saadavad tulemused oleksid võrreldavad bakalaureusetöö uurimise käigus saadud tulemustega, on valimis olevad lood valitud samade põhimõtete järgi mis bakalaureusetöö puhul. Valimi periood on aastate 1970 – 2010 oktoobrikuud, mis teeb üldkogumiks 343 lugu Eesti Päevalehest ja sellele eelnenud väljaannetest. Üldkogumisse määratlesin lood, mis olid selgelt kas reportaažid või portreed. Kuna Eesti Ekspress alustas ilmumist aastal 1989, siis on üldkogumis veidi vähem selle väljaande olemuslugusid – 186. Koos Tartu Postimehe 196 looga teeb see kokku 725 lugu.

Kuna Eestis olemuslugu kirjeldanud teoreetikud lähtuvad kas venepärasest või anglo-ameerikalikust olemusloo teooriast, siis peaksid need neli kümnendit andma ülevaate žanri arengust erinevate mõjutajate kontekstis. Sügavamat võrdlust ühe või teise teoreetilise käsitlusega siiski antud töös ei ole.

Vaatluse all on olemusloo alažanrid portree ja reportaaž, mis on teooriale tuginedes olemusloo tunnustele kõige enam vastavad ja konkreetsemalt defineeritud alažanrid. Seega ei ole uuritud kõiki olemusloo erinevaid vorme ehk alažanreid. Lõputööle esitatud mahuliste piirangute tõttu analüüsin sügavamalt igast kuust ühte olemuslugu või reportaaži, valides neist vaheldumisi esimese oktoobris ilmunud loo. Analüüsitavate lugude arv on Eesti Päevalehest 41 ning Eesti Ekspressist 22. Koos bakalaureusetöös analüüsitud lugudega on valimis kokku 104 olemuslugu.

Kuigi igast aastast on igast väljaandest valitud vaid üks lugu ning seetõttu ei pruugi tulemus anda piisavat ülevaadet konkreetse aastakäigu kohta, annab järjepidev lugude analüüs siiski hea ülevaate žanris toimuvatest muutustest. Oktoobrikuu on valitud juhuslikult eesmärgiga, et kõik lood oleksid ilmunud samas kuus, mis välistab erinevate hooajaliste teemade võrdlemise.

2.2. Meetod ja uurimisküsimused

Kasutan kombineeritud (kvantitatiivne ja kvalitatiivne) sisuanalüüsi ning reflekteerin saadud tulemusi täiendavalt läbiviidud ekspert-intervjuude valguses.

McQuail (2000: 295) on toonud välja, et kahe erineva lähenemise kombineerimisel saab uuritavast teemast mitmekesisema ülevaate, kuna meetodid teenivad hästi eri eesmärgi – kvantitatiivne lähenemine kirjeldab uuritavat kvantitatiivselt ning üldlevinud tähenduse kaudu, andes statistilise tulemuse, mis kehtib märksa laiemal reaalsuse kohta kui vaadeldud tekstikogum, samas kui kvalitatiivne võimaldab rohkem interpretatiivset analüüsi. Samal ajal ei paku kvalitatiivne lähenemine süstemaatilist meetodit ning selle raames saadud tulemusi pole lihtne kanda üle teistele tekstidele; kvantitatiivse meetodi raames konstrueeritud kategooriate kasutamine tähendab aga ohtu, et uurija surub peale enda väärtuste süsteemi, selle asemel, et see sisust tuletada.

Diskussioonid tekstide analüüsimisel kvalitatiivse ja kvantitatiivse lähenemise ühildamise puhul on aga üleval ning sestap tasub hetkeks peatuda nende kahe kombineerimise võimalustel ja takistustel. Niglas (2004) on jaotanud uurijate lähenemisvaated kolmeks. Tugev paradigmaatiline vaateviis rõhutab, et kvalitatiivne ja kvantitatiivne metodoloogia on seotud vastandlike epistemoloogiliste paradigmatidega ning seetõttu ei tule nende kombineeritud kasutamine kõne alla: näiteks pole nad võrreldavad ja kahe meetodi kasutamisel tekiks võitlus domineeriva positsiooni saavutamiseks. Nõrga paradigmaatilise vaateviisi pooldajad väidavad, et mõlemad meetodi on head, ent kuna nad põhinevad erinevatel filosoofilistel tõekspidamistel, on nad kasutatavad erinevates situatsioonides ning kombineerimine pole soovitatav. Ning kolmanda, paradigmaatilise vaateviisi vastased, leiavad, et mõlemad meetodid on aktsepteeritud ning pooldatakse nende integreeritud kasutamist, kui see annab parema tulemuse uurimisküsimustele vastuse leidmisel. Niglas (2004) toob välja, et kvalitatiivne ja kvantitatiivne lähenemisviis ei ole üksteise suhtes mitte

polaarsed vaid moodustavad kontinuumi ehk kahe lähenemise vahelised piirid pole konkreetsed ega selged, vaid sujuvad ja seotud.

Põhinedes eeltoodul ja arvestades käesoleva töö uurimisküsimusi ning eesmäärke, olen neid ohte, mida kahe meetodi kombineerimisel allikad esile toovad, arvesse võtnud. Meetodite kombineerimise valin, kuna see annab uuritavast mitmekülgsema ülevaate.

Meetodi tööriistaks on kodeerimisjuhend (lisa 2), mida olen kasutanud ka Tartu Postimehe lugude analüüsimiseks. Kuna olemusloo žanri on keeruline piiritleda ning sellele omaseid tunnuseid ei saa ühese nimekirjana esitada, olen juhendisse koondanud mõned peamised olemusloo tunnused, mida nimetatakse läbivalt erinevates teoreetilistes käsitlustes. Kuna töö eesmärgiks on keskenduda just Eestis kirjutatud ja ilmunud olemusloo arengutele, on kodeerimisjuhend koostatud lähtudes peamiselt Eesti autorite olemuslooteooriast. Juhendi aluseks on olemusloo – peamiselt portree ja reportaaži – peamised tunnused ja aspektid, mida on välja toonud Juhan Peegel, Priit Pullerits (1997) aga ka Mart Zirnask (2008) ning autori enda tähelepanekud, mis on tehtud olemuslugude analüüsimise käigus. Vaatlen teoorias välja toodud kolme žanri aspekti: teemat, stiili ning struktuuri. Järgnevalt toon välja, milliste autorite käsitlustele tuginedes on kodeerimistabel koostatud.

Teema puhul on lisaks loo fookusteemale vaatluse all ka see, kellest lugu räägib. Pullerits (1997) ja Peegel (1958) toovad välja kas tüüp- või unikaalse tegelase või indiviidide grupi.

Stiili all vaatlen loos esinevat sõnakasutust ja kirjeldusi, aga ka autori “kohalolekut” tekstis. Sõnakasutuse all analüüsitavad aspektid on peamiselt määratletud Pulleritsu (1997) järgi, aga lisatud on ka Pegeli (1958) ning lugusid analüüsides praktikas esinenud tunnuseid – kõnekeel, mida Peegel toonitas, ning parafraasi-sisene tsiteerimine. Kirjelduste puhul on peamiselt kasutatud Zirnaski (2008) vastavat jaotust, mida osaliselt tõid välja ka teised autorid. Kirjeldusi pidasid tähtsaks kõik olemusloo teoreetikud. Kuna olemuslugusid analüüsides selgus, et bakalaureusetöös käsitletud autori kohalolu määratlemine on liialt abstraktne ning loos raskesti liigitatav, siis otsustasin seda juhendit lihtsustada. Pulleritsu (1997) kokkuvõtja, kohtuniku ja vaateleja rolli defineerimise asemel vaatan, kas autor on loos (mitte)osalev või hinnanguid (mitte)andev. See nõuab seniste tulemuste mõningast ümbervaatamist.

Nelja aastakümne jooksul kasutati Tartu Postimehes läbivalt varieeruva pikkusega lauseid, samuti varieerus lausete kasutamine sõltuvalt sellest, mis oli lause eesmärk – näiteks kirjeldamine või tegevuse edasi andmine. Vaid üksikudel puhkudel kasutasid autorid lugudes kas ainult lühikesi või pikki lauseid. Samas ei märkinud ükski intervjuueeritav midagi lausete pikkuse või eesmärgi kohta. Sellest lähtuvalt leidsin, et lausete pikkuse või eesmärgi kasutamine on ajakirjanike jaoks niivõrd tavapärane alustööriist, et sella jälgimine ja saadud tulemustest järelduste tegemine ning tendentside välja toomine jääb sügavama analüüsita meelevaldseks. Seega jätsin tööst välja osa, mis puudutab lausete pikkust või eesmärki.

Struktuuri all vaatlen peamiselt Pulleritsule (1997), aga ka Peeglile ja praktikas leitud tuginedes, kuidas on lugu üles ehitatud alustades sissejuhatusest ning lõpetades lõpuga.

Lisaks lugude analüüsimisele intervjuueerin ka Eesti Päevalehe ja Eesti Ekspressi ajakirjanikke. Intervjuud kokku kolme ajakirjanikuga keskenduvad konkreetsetele, mida autorid olemuslugude juures enim silmas ja oluliseks peavad ning milliseid muutuseid ajas välja toovad. Lisaks kaasan bakalaureusetöö raames tehtud kolm intervjuud Tartu Postimehe ja Edasi ajakirjanikega. Intervjuueeritavad on valitud esmalt kirjutatud olemuslugude arvu järgi ning teisalt lähtuvalt sellest, et nad esindaksid erinevaid perioode vahemikus 1970 – 2010. Intervjuueeritavatelt küsin, kes toimetuses kirjutasid olemuslugusid, mis teemadel neid kirjutati, millised on olemusloo tunnused ning kuidas on olemuslugu aja jooksul muutunud.

Kuna käesoleva magistritöö eesmärk on jätkata bakalaureuseõppes alustatud uurimistööd on uurimisküsimused järgnevad:

- Kuidas on aja jooksul muutunud olemusloo struktuurivõtted ja väljendusviis?
- Millistesse perioodidesse võiks olemusloo jagada lähtudes selle sisemistest arengutest?

3. Tulemused

Selles peatükis annan ülevaate olemuslugude ilmunisest nelja kümnendi jooksul, aastatel 1970 – 2010 oktoobrikuudes ning kirjeldan saadud tulemusi lähtuvalt kodeerimistabelist. Kuigi kirjeldasin eelnevalt põgusalt Tartu Postimehe näitel võimalikke olemusloo arenguperioode, ei jaga ma nüüd väljaannete lisandudes tulemusi mitte nimetatud perioodidesse, vaid vaatlen neid kogu perioodi jooksul, mis tähendab, et ma ei anna ette mingeid piire, vaid vaatlen kuidas ja kas need piirid nüüd tunnuste järgi joonistuvad. Seega kirjeldan järgnevalt, kuidas on kodeerimistabelis toodud tunnused muutunud aastatel 1970 – 2010 ning tekitan lähtuvalt neist muutustest alaperioodid. Seda selleks, et vaadata töö neljandas peatükis, järeldustes, kas teooria osas esitatud perioodid peavad paika või mitte. Urides vaatlesin olemusloo alažanre reportaaži ja portreed, mida edaspidi ei erista, vaid nimetan olemuslooks.

Peatükis toon ära tulemused nii antud töö jaoks analüüsitud Noorte Hääle (1970 – 1989), Päevalehe (1990 – 1994), Eesti Päevalehe (1995 – 2010) ja Eesti Ekspressi (1989 – 2010) lugude osas, kui ka bakalaureusetöös analüüsitud Edasi (1970 – 1990), Postimehe (1991 – 1992) ja Tartu Postimehe (1992 – 2010) oktoobris ilmunud olemuslugude osas. Seega peaks kolme väljaande puhul saama pildi, mida võib julgemalt üle kanda Eesti ajakirjanduses ilmunud olemusloole kui žanrile.

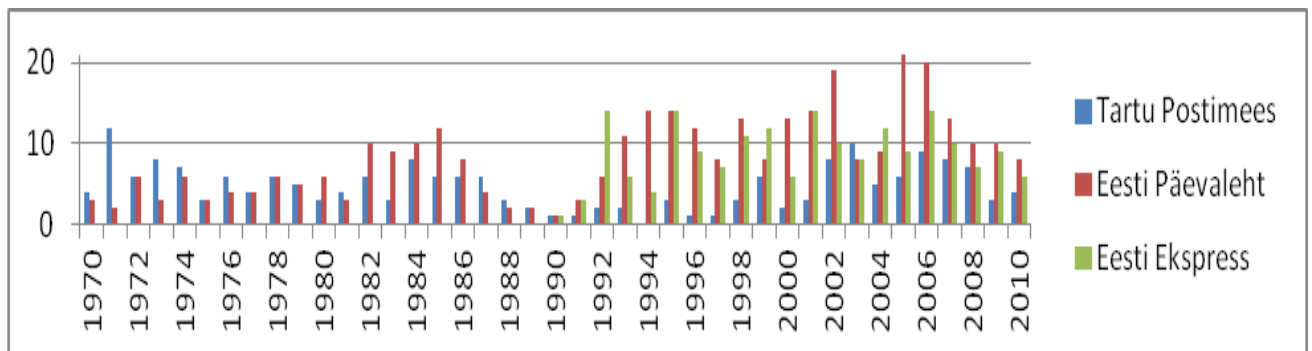
Aastatel 1970 kuni 2010 ilmus nimetatud väljaannetes oktoobrikuudes kokku 722 olemuslugu (lisa 3), millest 343 Eesti Päevalehe liinis, 193 Tartu Postimehes ja tema varasemates väljaannetes ja 186 Eesti Ekspressis. Kokku ilmus 363 portreed ja 359 reportaaži.

Ilmumissageduselt jaotub nelikümmend aastat viieks perioodiks. 1970 – 1981 ilmub ühes väljaandes üsna stabiilselt 3 – 6 lugu kuus.

1982 – 1987 lugude arv veidi kasvab ja seda peamiselt Eesti Päevalehes. Tõnu Vare selgitas, et olemuslugusid ehk publitsistlikke lugusid hakati Noorte Hääles kirjutama alles 1970ndate lõpust, seni oli kirjutatud peamiselt ülevaatelugusid või portreesid (lisa 4.1).

Kolmas periood on aastatel 1988 – 1992, mil ilmub kõige vähem lugusid. Seda eriti 1990. aastal, kui kolmes väljaandes ilmub kokku vaid kolm olemuslugu. Vahur Kalmre ja Rein Sikk tõid välja, et sel perioodil ei olnud ressursi, et erinevates žanrites lugusid kirjutada – periood oli huvitav, kuna toimus palju põnevaid ning kiireid sündmuseid, samas polnud toimetustes piisavalt ajakirjanikke (lisa 4.2; Seiton 2011).

Seejärel hakkas olemuslugude arv lehtedes kasvama ja neljanda perioodina joonistuvad välja aastad 1993 – 2006. 2006ndal aastal ilmus perioodi jooksul kõige enam olemuslugusid – 43. Viies periood on aastatel 2007 – 2010, mil on taas näha olemuslugude arvu vähenemist. (joonis 1)

Joonis 1. 1970 – 2010 oktoobris ilmunud olemuslugude arv.

Kolme väljaande ja nende eelkäijate peale kokku kirjutas oktoobris lugusid 327 autorit, kellest vähesed olid pidevad olemuslugude kirjutajad. Tartu Postimehe liinis kirjutas vaid kolmandik rohkem kui kolm lugu; Eesti Päevalehe näitel veelgi vähem – 168-st 23.

Vahur Kalmre ja Nasta Pino (Seiton 2011) põhjendasid, et Edasis ja Tartu Postimehes pidid kõik autorid graafiku alusel kirjutama mingil perioodil pikema olemusloo. Graafikuväliselt võisid kirjutada aga kõik, kes soovisid. Eesti Päevalehes taolisi graafikuid ei olnud, küll aga on olnud perioode, kus lehte oli planeeritud reportaaž. Kes seda aga kirjutas, kujunes välja selle järgi, kellele olemusloo kirjutamine sobis ja kes seda teha tahtis (lisa 4.2). 1970ndatel ja 1980ndatel kirjutasid Noorte Hääles vastavalt Tõnu Vare ja Ilmar Roden mõlemad vaadeldava perioodi oktoobrikuudes üheksa olemuslugu – neid kahte võiks pidada n-ö stabiilseteks olemuslugude autoriteks. 1990ndate keskpaigas ilmusid esimeste lugudega valimisse Rein Sikk ja Anneli Ammas, kellest esimene kirjutas 34 ja teine 12 lugu.

Rohkem on kindlaid olemusloo autoreid näha Eesti Ekspressis – 68st autorist pea pooled kirjutasid enam kui kolm lugu ning neist võib välja tuua mitmeid autoreid, kes teevad seda pidevalt: näiteks Madis Jürge 37, Krister Kivi 15 ja Tarmo Vahter 11 looga. See on selgitatav sellega, et Eesti Ekspress on nädalaleht, mille formaat näeb ette päevalehtedest pikemaid lugusid ning autoritel on ühe loo kirjutamiseks rohkem aega kui päevalehes.

Teema. Analüüsitud lugude temaatikat jälgides võib perioodi jaotada kolmeks. Kui üldjoontes sarnaneb temaatika teoorias väljatoodud põhimõtetega, siis üllatavalt iseloomustab esimest perioodi, aastatel 1970 – 1974, unikaalsete tegelaste kasutamine. Seejärel, teises perioodis, 1975 – 1985, on lugude keskmes enamasti sotsialistlikku võrdsust propageerivad teemad ja inimesed: vabrikute- ja laudatöölised, kolhooside või ka näiteks suurima lasteaia külastamine. Seda kinnitasid ka Edasi ajakirjanik Nasta Pino (Seiton 2011) ja Noorte Hääle ajakirjanik Tõnu Vare (lisa 4.1). Lugude toon oli valdavalt kiitev ja/või lahendusi otsiv (näiteks halva saagikuse parandab töömees rohkema tööga; joodikutest tööliste asemel tuleb otsida uusi ja noori, keda koolidest ikka tuleb). Vahur Kalmre märkis, et 1980ndate paiku ei saanud kirjutada inimlikke lugusid, mille taga olid õnnetused või probleemid, kuigi otseseid ettekirjutusi polnud (Seiton 2011).

Murdepunkt on 1986. aasta, mida võib lugeda ka siirdeperioodi alguseks, mil Noorte Hääles ilmus perioodi esimene kriitilise alatooniga olemuslugu. See trend jätkub tänaseni ja nii ongi kolmas periood teemade järgi 1986 – 2010. Esimene kriitilise alatooniga lugu rääkis nn vabakutselistest kartulikorjajatest ehk turuvarblastest. Kriitika seisnes selles, et need olid inimesed, kes elatusid juhutöödest ning kelle sissetulek polnud seega kindel, kes aga tarbisid palju alkoholi. Esimesed kriitilised lood käsitlesid näiteks alkoholiseadust või seda, kuidas Nõukogude Liidu ametnikud ühel mõisal ära lasksid laguneda. Hiljem räägitakse leheveergudel endise tsensoriga või käiakse narkomaaniga heroini ostmas.

1986. aasta tähistab lugude kanglaste muutumist tüüpilisest tegelasest unikaalseks. Kui tüüpilised tegelased olidki ülalnimetatud vabrikutöölised, õpetajad või sporditreenerid, siis unikaalsete pilt on kirevam ja peategelasena näeme ka ninasarvikut, väliseestlasest missi või ainsat meeslasteaia kasvatajat. Lisaks unikaalsetele ja tüüpilistele tegelastele oli lugude peategelaseks ka indiviidide grupp, mida kasutati juhuslikult üksikutel kordadel kogu perioodi

vältel. Näiteks olid loo peategelasteks kolm siga. Kokku kasutati kolmes väljaandes tüüpilisi tegelasi lugude keskmes 18 korral, unikaalseid tegelasi 50 korral ning gruppe 35 korral.

Stiil. Stiili puhul vaatlesin sõnakasutust loos, kirjeldusi ning autori kohalolu tekstis.

Sõnakasutuse all pöörasin tähelepanu viiele tunnusele, millest keskmiselt kasutati ühes loos korraga kahte. Neljal korral polnud autorid kasutanud loos mitte ühtegi töös vaadeldud sõnakasutuse viisi. Neist tasub välja tuua aasta 1997, mil ühtki tunnust ei kasutatud ei Eesti Päevalehe ega Eesti Ekspressi loos; Tartu Postimehes oli kasutatud kahte tunnust.

Sõnakasutuse järgi saab vaadeldud aastad jagada viieks perioodiks. Neist esimene on 1970 - 1977, mil kasutati pigem vähem erinevaid sõnakasutuse viise, peamiselt kõnekeelt ja slängi perioodi esimestel aastatel ning kõigi seitsme aasta vältel sõnakorduseid. Aastal 1972 hakati kasutama tegelaste isikupärast kõneviisi, millest saab olemusloo juures tavapärane tunnus ning mida kasutatakse stabiilselt kuni aastani 2010.

Teine periood, milleks saab nelikümmend aastat jaotada sõnakasutuse järgi, on 1978 – 1987, mil kasutati juba rohkem erinevaid võimalusi. Sel perioodil kasutati ikka veel sõnakorduseid, ent lisaks ka küsimusi ja aastast 1984 kohati ka kõnekeelsust ja slängi. Kõige vähem kasutati viimast aastail 1976 ja 1978 (ja 1993 ning 1997), mil seda tunnust ei esinenud üheski loos.

Kolmas periood on 1988 – 1995. Sel perioodil ei kasutatud lugudes enam sõnakorduseid, küll aga lisandus parafraasi sisene tsiteerimine. Viimast kasutas esimest korda aastal 1970 Noorte Hääle ajakirjanik, ent sellest võttest olemuslugudes saame pigem rääkida alates 1984. aastast ning järjepidevalt aastatel 1988 – 1995, pärast mida kasutavad Tartu Postimehe ja Eesti Ekspressi ajakirjanikud valimis olnud lugudes parafraasi sisest tsiteerimist veel üksikutel kordadel.

Neljas periood on 1996 – 2004, mil erinevaid sõnakasutuse viise kasutati pigem vähem. Lisaks isikupärasele tegelaste kõneviisile, mida on kasutatud läbi neljakümne aasta, on selle perioodi lugudes näha taas ka sõnakorduste kasutamist ja peamiselt Tartu Postimehes kõnekeelsust ning slängi.

Uuesti hakatakse kasutama rohkem erinevaid sõnakasutuse võtteid viiendas perioodis – 2005 – 2010. Kõikides väljaannetes kasutavad autorid isikupärast kõneviisi, küsimusi ning kõnekeelsust ja slängi. Perioodi alguses kasutati ka sõnakorduseid, ent kahel viimasel aastal neid enam ei kasutata.

Tabel 1. Olemuslugudes esinenud sõnakasutuse tekstinäited

1970 – 1977
<ul style="list-style-type: none"> Kõnekeeles kasutamine: Nende perekonnas rippus köögis graafik, <u>kus oli must valgel näha</u>, kelle kord on midagi teha. (Raudnask 1971) Slängi kasutamine: Tema ja klassitais <u>jõngerma</u>. (Kaivo 1975) Tahtlikud sõnakordused: Nagu <u>põllutöö</u> kihutab kevadest sügiseni <u>põllumeest</u> tagant, nõnda <u>põllumajandusajakirjanikkugi</u>, sest <u>põllu-uudised</u> lähevad ruttu vanaks. (Raudnask & Põder 1976)
1978 – 1987
<ul style="list-style-type: none"> Tegelaste isikupärane kõneviis: „<u>Kuuendas klassis õppis mul üks poiss. Muidu tore, ainult laiskust kraevahe täis./.../</u>“ (Kaivo 1975) Tahtlikud sõnakordused: <u>Brigaad aga pressib peale</u>, sest keegi ei taha ju aega niisama surnuks lüüa. Ja <u>Brigadir pressib peale</u>. (Valmsen 1985) Küsimuste kasutamine: Autoehitajad oleksid nagu ette teadnud, et juhid peavad pikki ootamisi ootama. <u>Või mõtlesid nad pehmeid polstreid tehes pikkadele reisidele?</u> (Russak 1981)
1988 – 1995
<ul style="list-style-type: none"> Tegelaste isikupärane kõneviis: „<u>/.../ Neljakümne üheksandal lükati need väravad pärani ja kolhoosi kari lasti sisse. Me vaatasime hämmastunult pealt, kuidas lehmad murul ringi tallasid... midagi teha ka ei saanud.</u>“ (Lepassalu 1989) Parafraasi sisene tsiteerimine: Kummaline oli vaadata raamatupidajat, kes ei saanud vargale kuidagi jätta ütle mata, et „<u>valisite vale koha, mina palkasin mehed, kes teid tabasid.</u>“ Hiljem naersid kriminaalpolitseinikud, et „<u>esiteks nad altkäemaksu võtmisega ei tegele ja teiseks on see nagoonii nende töö vargaid tabada.</u>“ (Võsa 1994) Küsimuste kasutamine: Rahvast käib jäätisekohvikus rohkem õhtu poole. <u>Vahest on hommikul vilus liiga jahe istuda?</u> (Taal 1994)
1996 – 2004
<ul style="list-style-type: none"> Tegelaste isikupärane kõneviis: „<u>/.../ Läksimegi, lõigati nigu niuhti maha, head haisu lasti veel põse peale ka.</u>“ (Sikk 1998) Tahtlik sõnakordus: <u>Merca hääl</u> muutub <u>valjuks</u> ja <u>plekiseks</u>. <u>/.../ Merca hääl</u> on jälle <u>vali</u> ja <u>plekine</u>.

(Jürgen 1996)
2005 – 2010
<ul style="list-style-type: none"> • Tegelaste isikupärane kõneviis: „Istume siin püssirohutünni otsas, ootame, et plahvataks. Ptüi-ptüi-ptüi – annaks jumal, et ei plahvata.“ (Muttika 2004) • Kõnekeele kasutamine: Energiaploki masinist Aleksandr Situnov keerab siseraadiovõrgu koltunud krapa helitugevuse „na vsju katusku“ ehk <u>viimase vindi peale</u>. (Muttika 2004) • Slängi kasutamine: Ja miljon on Peegi keeles „<u>milku</u>“. (Jürgen 2006) • Küsimuste kasutamine: Endel Laas sai dendropargi rajamise eestvedajana Tartu aukodaniku tiitli, tuli ajalehes jutuks, et liike kasvab pargis 200. <u>Huvitav, kui lähedal seisab see arv tegelikkusele?</u> (Püttsepp 2009) • Tahtlikud sõnakordused: Ja pärast saab <u>verd</u> juua. Aga palja <u>verega</u> on see asi, et seda inimese organism ära ei seedi. Isegi kanad ei seedi paljast <u>verd</u> ära. (Kuigi Mart arvab, et kanal on metsikult <u>verejanuline</u> nägu, kui lähedalt vaadata, ja et fotograaf Muusikus võiks teha kanast <u>verejanuse</u> portree.) Aga kui <u>verd</u> viinaga segamini panna, seedib vabalt. (Jürgen 2008)

Kirjelduste puhul vaatasin, et lugudes oleks kirjeldatud olustikku, atmosfääri, tegevusi, detaile, tegelaste välimust ja isiksust ning edastatud kirjelduste abil kontraste. Eesti Päevaleht ja Tartu Postimees ning neile eelnenud väljaanded kasutasid loos keskmiselt 2,5 erinevat kirjeldust, samas kui Eesti Ekspressis oli see arv neli. Kirjelduste järgi võiks nelikümmend aastat jagada kasutamiste arvu järgi neljaks perioodiks (tabel 2).

Esimene periood on aastatel 1970 – 1978, kus esimestel aastatel kasutati küll mitmeid erinevaid kirjeldusi, ent mida üldiselt iseloomustab üsna napp kirjelduste arv. Perioodi algusaastatel kirjeldati kohati karakteri välimust ja isiksust, rohkem aga erinevaid detaile, mida järgnevatel aastatel kasutati vaid üksikutel kordadel.

Teine periood on aastatel 1979 – 1992, mida iseloomustab sarnaselt eelmisele perioodile üsna vähe kirjeldusi. Sel perioodil hakkasid autorid kirjeldama olustikku, mida kasutati erinevates kirjeldustest neljakümne aasta jooksul kokku kõige rohkem. Kui varem kirjeldasid olustikku üksikutel kordadel vaid Edasi ajakirjanikud, siis kõnealusest perioodis kasutati seda ka Noorte Hääles ja seda pea igal aastal.

Kolmas kirjelduste periood on 1993 – 2007, mil kasutati kõige rohkem erinevaid kirjeldusi. Lisaks olustikule kirjeldati karakteri välimust ja isiksust, 2000ndatel atmosfääri, peamiselt Tartu Postimehes ja Eesti Ekspressis, ning taas ka detaile. Viimast kasutati enim just Eesti Ekspressis. Sama tendentsi on näha ka tegevuste kirjeldamisel, mida sel perioodil samuti lugudes järjepidevalt esines. Kõige vähem esitati lugudes kirjeldustega kontrasti, mida leidis neljakümne aasta jooksul vaid 28-s loos. Kõige järjepidevamalt on kontraste edastanud Eesti Ekspressi autorid alates 2004. aastast, ent seda ei saa üldistada teistele väljaannetele.

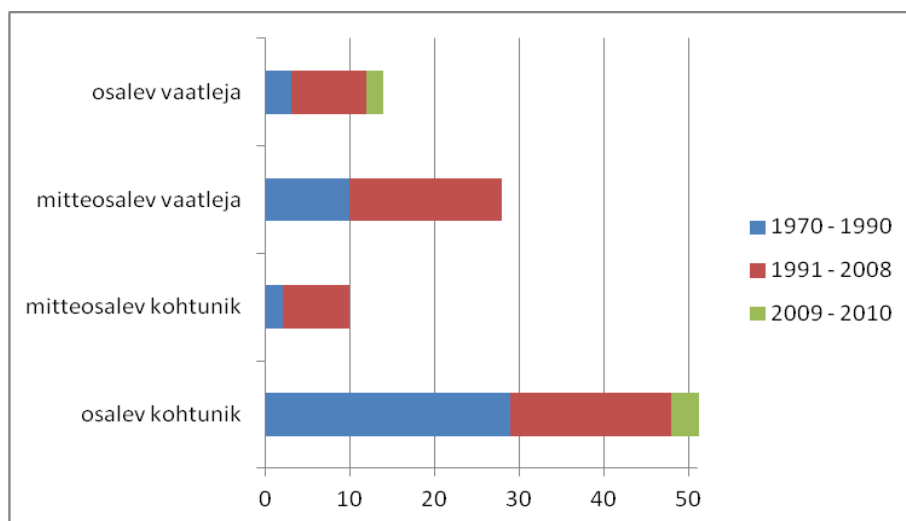
Viimane periood kestab vaid paar aastat, 2007 – 2010, ning toon selle eraldi välja, kuna siis hakkab kirjelduste arv taas vähenema, näiteks ei kasutata viimastel aastatel detailide või atmosfääri aga ka tegelaste isiksuste kirjeldamist.

Tabel 2. Olemuslugudes esinenud kirjelduste näiteid.

1970 – 1978
<ul style="list-style-type: none"> Detailide kirjeldus: Mõlemal pool <u>laia (nii laia, et see teeks au igale linnale) külatänavat</u> seisavad hoolitsetud puumajad imepäraste nikerdatud akendega. (Kussov 1970)
1979 – 1992
<ul style="list-style-type: none"> Olustiku kirjeldus: Kohati on näha, et inimesed on püüdnud luua ehtvene külaidüllil: <u>aknaraamid on värvitud püüdlikult siniseks, üle kraavi ehitatud kaserontidest käetugedega purre, aeda külvatud päevalilli.</u> (Liiv 1992)
1993 – 2007
<ul style="list-style-type: none"> Olustiku kirjeldus: Balti elektriijaama peajuhtimiskilbi (<u>suur ja vaikne nagu raamatukogu lugemissaal, ainult raamaturiilulite asemel seadmete read; raadiokrapp aga sinise korpuse ja lilleliste kleepsudega</u>) tegelased/.../ (Muttika 2004) Karakter välimuse kirjeldus: /.../, rääkis kalurist ja kandlemängijast vanaema Aliide <u>seitsmeaastasele tumeda poisipeaga</u> Kajale. (Püttsepp 2003) Karakter isiksuse kirjeldus: <u>Kõiv ei ole allaandja tüüp. /.../ „Ta on intrigaan. Teda võib usaldada.“ /.../ „Asjalik mees, kes võtab tööd tõsiselt. Ei jäta ühtki kohustust täitmata. Lahtine mõistus, suudab poliitikas kokkuleppeid leida. Emotsiooni ajal uksi ei pauguta.“</u> (Kangur 2001) Atmosfääri kirjeldus: <u>Päike paistab. Ümberringi on unine ja rahulik linn.</u> (Sauter 2000) Detailide kirjeldus: Raudtee tänava plekkgaraažide taga on raudteel <u>roostevärvi pea</u>. Määrdund killustikuga nii ühte karva, et astun sellele peaaegu peale – ju on see siin olnud juba kuid. (Pau 2001) Tegevuse kirjeldus:

<p>Rääkides astub Anette hästi lähedale ning seisab eeskujulikult ja sirgelt nagu tikk. /.../ Anette seisab ikka tikksirgelt, mudib kleidiäärt ja hääldab püüdlilikult: „Kandideeri...mine.“ (Püve 2002)</p> <ul style="list-style-type: none"> Kontrastide edastamine kirjeldustega: Eksida pole tõepoolest võimalik, kuna pilt on niivõrd kontrastne: <u>ühel pool tänavat on korralikud eramud, veidi eemal aga seisavad räabakad, väikeste eterniitplaatidega kaetud osmikud.</u> (Liiv 1992)
2008 – 2010
<ul style="list-style-type: none"> Olustiku kirjeldus: Pole välistatud, et tervisejooksja või klähvivaid hoolealuseid taltsutava koerajalutaja silmis on dendropargi <u>põlvkõrguses heinas kasvavad haruldased võõrpuuliigid kõik ühed anonüümsed rohelised tegelased.</u> <u>Nimesilte puudel juures ei ole ja radu nende juurde ei vii.</u> (Püttsepp 2009) Karakteri välimuse kirjeldus; tegevuse kirjeldus: Põrsas Vilge, <u>pisike ja pruun</u> nagu Kasekese komm, <u>kihutab raginal mereäärsesse roostikku, luurab seal ja peab peenikest naeru.</u> (Jürgen 2010) Kontraste edastavad kirjeldused: Erandiks ehk <u>sõbraliku ilmega kollakaspruunid vöödikud.</u> Paraku on selle perekonna seemned, isegi <u>isuäratava välimusega soomusvöödik, valdavalt mitesöödavad või surmavalt mürgised.</u> (Kressa 2009)

Autorid olid lugudes kõige rohkem osalevad kohtunikud, kes kasutasid minavormi (autor oli loos tegelane ning andis ka hinnanguid), või vastupidi, mitteosalevad vaatlejad (hinnanguid ei andnud). Autori rolli järgi loos võib perioodi jaotada kolmeks: aastatel 1970 – 1990 oli autor loos peamiselt osalev kohtunik aga ka mitteosalev vaatleja. Teisest perioodist ehk aastast 1991 hakkasid autorid kasutama pidevalt ka teisi rolle. Tasub mainida, et mitteosaleva kohtuniku rolli esines kõige enam Eesti Ekspressis. See periood kestis aastani 2008, pärast mida kasutati taas vaid osaleva kohtuniku ja mitteosaleva vaatleja rolle. (joonis 2)

Joonis 2. Autorite rollid olemuslugudes.

Tabel 3. Autori rollid lugudes, tekstinäited.

Osalev kohtunik
<ul style="list-style-type: none"> Leppisime Virve Tiigiga kokku, et ta tuleb toimetusse. Kui tütarlaps uksest sisse astus, arvasin, et vaevalt ta see oodatu on. Ja samas tajusin kohkumusega, et olen mingi ajast ja arust läinud arusaamise küüsis, mille järgi neil kõige eesrindlikumatel töölistel pole aega vaata, et juukseidki kammida, ilusate moodsate riiete muretsemisest rääkimata. (Raudnask 1971)
Mitteosalev kohtunik
<ul style="list-style-type: none"> Iga oma argise tööpäeva ja toimetamisega nihutab aga Parve paigast meie harjunud arusaamu meestele sobivatest ja mittesobivatest ametitest. See on vist kõige tähtsam. (Sikk 2010)
Osalev vaatleja
<ul style="list-style-type: none"> Sõidan loomaaeda selgust saama. /.../ Enne kui lävelt tema puuri jõuan, käib keegi mu tasku kallal ja ehmatab üdini. (Ottas 1988)
Mitteosalev vaatleja
<ul style="list-style-type: none"> „Mul on kaks asja tähtsad. Esimene on tervis ja teine on teater,“ ütleb Eino Baskin Vanalinnastuudio 25 aasta juubeli eel. „Tervisega on asi negatiivne,“ ütleb maestro. 5.juulil tegi 76-aastane teatrimees läbi südameoperatsiooni, millega raviti südame arütmia. (Laasik 2005)

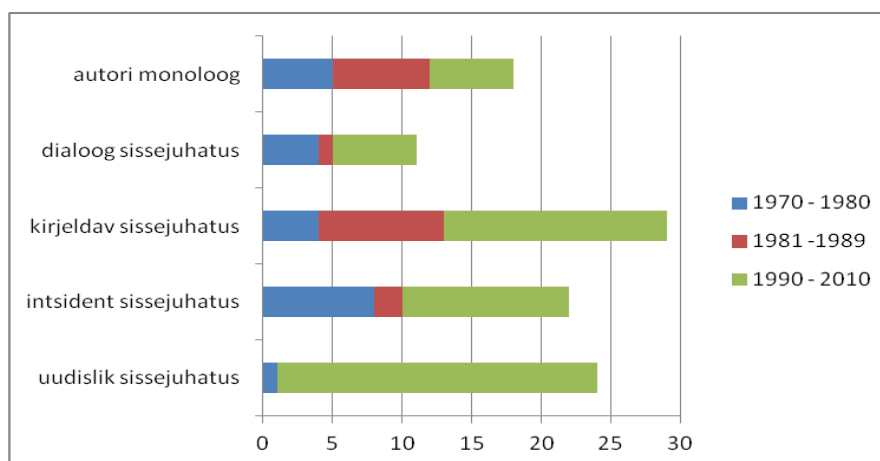
Struktuur. Struktuurivõtetest analüüsisin töös loo üleüldist ülesehitust ning eraldi sissejuhatust, lõppu ja teemalõigu olemasolu. Nende kasutamise põhjal moodustus kolm perioodi (tabel 4). Tasub märkida, et vaid kolmel korral kasutati lugude ülesehitamiseks kataloogi struktuuri. Enne kui perioodide juurde suundun, märgin ära teemalõigu kasutamise. Nimelt kasutati seda aastatel 1970 – 2010 16-l korral, ent seda üsna juhuslikult.

- Mõni aeg tagasi tabas Keskkriminaalpolitsei varaste grupi, kelle tegevus ulatus seifipuurimisest pisiasjade varastamiseni. Koos vargaga õnnestus ka „Päevalehel“ käia külastamas neid paiku, mida ahnus ajas rüüstama. Sellest ka järgnev lugu. (Võsa 1994)

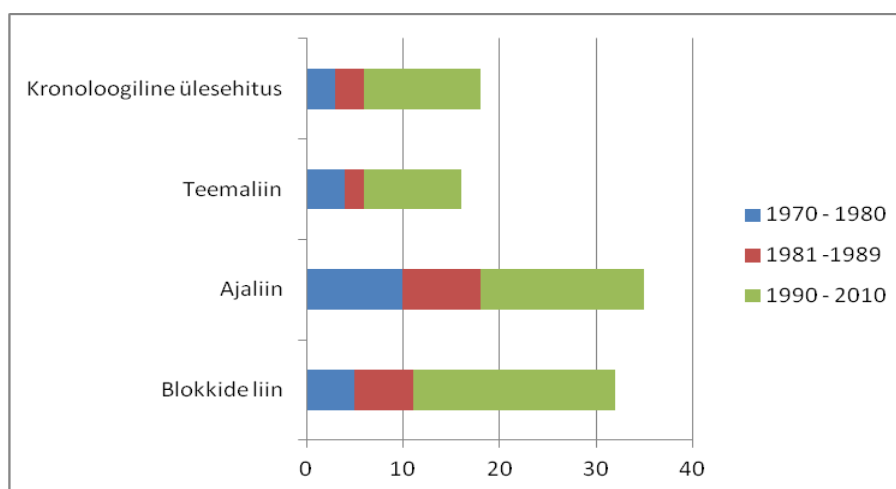
Struktuurivõtete esimene periood on aga 1970 – 1980, kus lugusid alustati peamiselt intsidentsissejuhatuse ehk ka *story*’ga (joonis 3). Edasi ehitati lugu üles ajaliiniga (joonis 4) ning lõpus anti peamiselt uut infot ehk kasutati harali- ehk puäntlõppu. See oli ka kogu neljakümne aasta jooksul enim kasutatud viis lugu lõpetada (joonis 5).

Teine periood on aastatel 1981 – 1989. Kõige rohkem alustasid siin perioodil autorid olemuslugusid kas kirjeldavate sissejuhatuste või autori monoloogiga. Loo ülesehitamiseks lisandus ajaliinile ka blokkide liin. Lõpetamiseks aga kasutati kõiki kodeerimistabelis olnud lõppe, välja arvatud tsitaatlõppu.

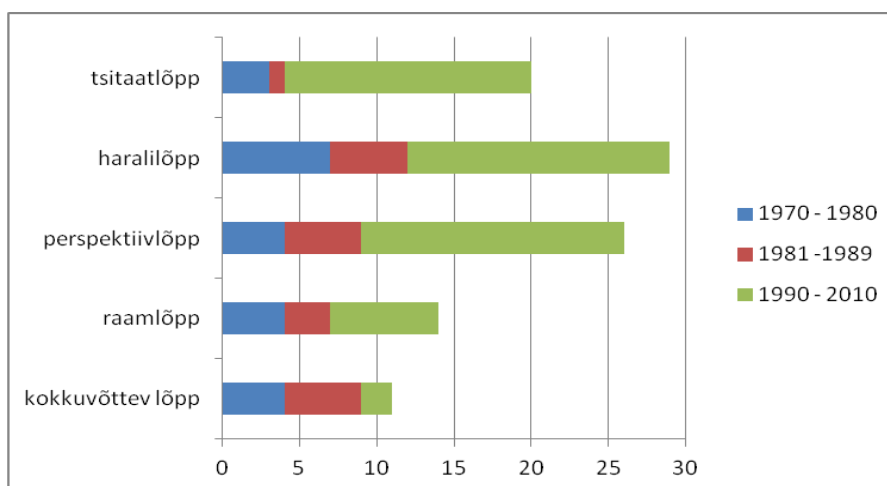
Kolmas periood ulatub aastast 1990 aastani 2010 ning siin toimus selge nihe uudislikkusele. Nimelt vahetus selle perioodi alguses sissejuhatav viis autori monoloogist uudislikuks, mis püsis perioodi lõpuni peamise loo alustamise viisina. Ka loo ülesehitamise viisidest hakati lisaks ajaliinile ja blokkide arengu liinile kasutama teemaliini, mis sarnaneb ülesehituselt uudise omale. Loo lõpetamiseks kasutati tsitaat-, perspektiiv- ja harali lõppu, ent enam ei kasutatud kokkuvõtvat lõppu.

Joonis 3. Olemuslugudes kasutatud sissejuhatused periooditi.

Joonis 4. Lugude ülesehituseks kasutatud struktuurivõtted.

Joonis 5. Olemuslugudes kasutatud lugude lõpetamise viisid periooditi.

Tabel 4. Olemuslugudes kasutatud struktuurivõtete tekstinäited.

1970 – 1980
<ul style="list-style-type: none"> • Intsidentsissejuhatuse ehk alustamine looga (<i>story</i>): Kui Riina Ahven 1963.aastal komsomoli astus, ei osanud ta arvata, et kolmteist aastat hiljem hakkab juhtima suurt ja keerulist komsomoliorganisatsiooni. Ent nii see on. Mullu juunis valis Tallinna I Toitlustustrusti komsomolikomitee trusti noorejuhiks senise sekretäri asetäitja Riina Ahvena. (Vee 1977) • Harali ehk puäntlõpp: Endel Rummeli harrastus on väga tõsine. Tõenduseks kas või see, et mitmel korral on raske maavärina läbielanud piirkondadest abi kutsunud juhuslikult terveks jäänud amatöörsaatja kaudu või see, et Tšiili sündmustest sai maailm kõigepealt teada radioamatööride kaudu: ametlikud informatsioonikanalid olid hunta kontrolli all (Joonase 1975)
1981 – 1989
<ul style="list-style-type: none"> • Kirjeldav sissejuhatuse: Hubaselt sisustatud erabaar, kümmekond lauda, vaikne muusika. Laudade vahel tantsivad graatsiliselt nappides pitsröödes inglid. Siis mustade võrksukkade ja põleva sigaretiga saatuslik naine, kelle soolotants vaevalt ühtegi normaalset meest külmaks jätab. (Metsamärt 1989) • Loo alustamine autor monoloogiga: Võimalusi on muidugi mitmeid. Mina valisin reedese päeva. Kuu ja kvartali lõpu. Nii ma siis seisin „Ilmarise“ keevitus-montaažitsehhi melus, mis sugugi ei süvendanud peatse nädalalõpu mõtteid. Elektrikärud saalisid edasi-tagasi justkui mingil täpsussõidurallil ja tõid aina uusi detaile juurde. Hiljem selgus, et ikka veel vähe. See oli hiljem. Esialgu seisin selle elu keskel abituna ja minust ei paistnud kellelgi olevat sooja ega külma. Mõttekarguks oli mul ainult kaadriosakonna soovitus. See ükskõiksus oli aga petlik. Pidasin kinni ühe ülemuse moodi mehe. Ütlesin, kes olen ja miks tulin. (Valmsen 1985) • Harali ehk puäntlõpp: Ah et korraldad neile järgmine kord „aruande“? Margo Sooäär ütles, et õpilastele

<p>tuleb öelda midagi, mida neile tavaliselt ei öelda, tuleb murda nende truualamlik hoiak. (Paaver 1985)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Perspektiivlõpp: Järgmisel suvel tähistab Tallinna Loomaaed oma 50.sünnipäeva, esimest päris juubelit. Selleks ajaks peaks olema korras elevandimaja, mille valmimisele aitased kaasa ka lapsed koos suure sõbra Leopoldiga. (Ottas 1988) • Kokkuvõttev lõpp: Aga on reede. Pealegi kuu ja kvartali lõpp. <u>Missugune ta siis on, see noor töömees? Kui kolme sõnaga, siis: sotsiaalne, kriitiline, eesmärgikindel.</u> (Valmsen 1985)
1990 – 2010
<ul style="list-style-type: none"> • Uudislik sissejuhatus: Tõstamaa keskkooli võimlemisõpetaja Kairi Kuurist (25) sai sumomaaadleja üleöö. Möödunud laupäeval pärjati ta Euroopa meistrivõistlustel sumomaaadluses hõbemedaliga. Noor naine oli jõukatsumiseks valmistunud vaid kahe trenni jagu. (Laanem 1999) • Kirjeldav sissejuhatus: Tahtejõuline ja sirgjooneline Tõnu Kõiv ei tahtnud saada majandusministriks, eelistades olla niiditõmbaja varjust. (Kangur, 2001) • Intsident sissejuhatus: Kui Tallinna Pedagoogikaülikooli Karu tänava ühiselamu elanikud tõttavad pimedas hakul linna lõbutsema, söödab tudengitest Saare pere oma kahele tütrele une-eelset helbeputru. (Pajula 1997) • Tsitaatlõpp: Ja kui me juba peaaegu tagasi all oleme, tuleb käsipuu torude vahelt välja veel korraaks Villemi peanupp: „Kuule! Miks sul ainult Mõõdukate asjad olid?“ (Püve 2002) • Perspektiivlõpp: „Usun, et Mart Siimann ei ole veel nii võidujanuline kui need, kes ei ole veel tundnud võidu maitset,“ arwab noor teenekas poliitik 2003. Aasta kohta. Tõelist võidu maitset tahab tunda ka Tõnu Kõiv. Edgar Savisaarel ja Villu Reiljanil ei pruugi 2003. Aasta valimiste võitmine nii lihtsalt minna, kui pärast Arnold Rüütli presidendivõitu esmapilgul tundub. (Kangur, 2001) • Harali ehk puäntlõpp: Tõepoolest, masinist Situnovi lärmakatest tööruumidest arvutit ei leia. (Muttika, 2004)

4. Järeldused

Selles peatükis esitan uuringu järeldused sidudes töö tulemusi teoreetiliste käsitluste ning üleüldiste muutustega. Seejärel annan ülevaate metodikriitikast ning esitan arutelu vormis lõppjäreldused. Kuna uurimise all olid olemusloo alžanrid reportaaž ja portree, siis tuletan meelde, et järgnevad tulemused põhinevad neile kahele alžanrile. Samuti tasub mees pidada, et kodeerimistabelis oli vaid väike valik kõikidest võimalikest võtetest ja tunnustest, mida olemusloo žanrikäsitlustes välja tuuakse.

4.1. *Vastused uurimisküsimustele*

Kuidas on aja jooksul muutunud olemusloo struktuurivõtted ja väljendusviis?

Viitasin eelnevalt teorias, et ei saa rääkida eestilikust olemusloost. Küll aga saab rääkida sellest, kuidas Eesti ajakirjanikud žanri mõistavad ja käsitlevad ning kuidas suhestub see erinevate teoreetiliste žanrikäsitlustega. Järgnevalt annan ülevaate, kuidas on neljakümne aasta jooksul muutunud olemusloo struktuurivõtted ja väljendusviis.

Olemuslugu defineerides toovad ajakirjanikud välja sarnaseid aspekte, mida on nimetatud erinevates kirjalikes käsitlustes. Teoreetilises peatükis kirjeldatud lähenemistes mõistetakse olemuslugu publitsistliku žanrina, kus kasutatakse ilukirjanduslikke võtteid; kus fakte annavad edasi tegelaste teod, dialoog ja kirjeldused ning kus on selgelt näha nii autori kui ka tegelaste isikupära. Anglo-ameerika ja kaasaegse Eesti autorite lähenemised toonitavad loo (*story*) olemasolu, nõukogudeaegses teorias tuuakse esile tolleaegse ideoloogia rõhutamist.

Sarnaseid aspekte tõstavad intervjuudes esile ka ajakirjanikud, rõhutades, et lugudes on oluline näha autori hinnanguid ning isikupära, osalusefekti, detaile ja tugevat algust. Lugu peab kandma emotsiooni ning see pole vaid konstateeriv ja informeeriv, vaid läheneb kirjandusele, kus esineb dialoogi ja kirjeldusi. (lisa 4; Seiton 2011)

Nii teoreetilisi käsitlusi silmas pidades, kui ka ajakirjanike intervjuusid ja artikleid uurides võib öelda, et neljakümne aasta jooksul on olemuslugu jäänud oma põhiolemuselt (kirjeldav, emotsioone tekitav, dialoogi edasi andev inimesekeskne žanr) samaks ning ülanimetatud aspekte leiab nii 1970ndatel kui ka 2000ndatel kirjutatud lugudest. Siiski on aastatega toimunud muutuseid, enamasti selles, kui palju erinevaid sõnakasutuse ja struktuurivõtteid

lugudes kasutatakse, millest järgnevalt kirjeldan lähemalt väljendus- ning struktuurivõtteid. Sellel, mis on neid muutuseid põhjustanud, peatun pikemalt diskussiooni peatükis.

Käesolevas töös vaatlesin olemuslugu neljakümne aasta jooksul. Tegin seda välja valitud paarikümne tunnuse abil, mida on olemusloo käsitlustes Eestis välja toodud. Nende tunnuste abil väljendusviise ja struktuurivõtteid analüüsid võib öelda, et läbi aastate on olemuslugu Eesti ajaleheveergudel muutunud mitmekesisemaks ning võrreldes 1970ndatega kasutati 2000ndate lugudes rohkem erinevaid sõnakasutusviise, kirjeldusi ning struktuurivõtteid. Üldistades jookseb piir koos 1990ndatega ehk riigikorra muutumisega. Uued muutused algavad aga kogu perioodi viimastel aastatel *online*-keskkonna jõulise pealetulekuga, mil on taas näha eri tunnuste vähenemist.

Nagu ennist märkisin, on olemuslugu põhiolemuselt jäänud siiski samaks ning läbi aastate on kasutatud kirjeldusi olustiku või tegelaste välimuse kohta, isikupärast kõneviisi, kõnekeelsust ja slängi ning alustatud lugu kirjeldusega või lõpetatud tulevikku vaatavalt ehk perspektiiviga. Loo ülesehituseks on valdavalt kasutatud ajaliini, kus lugu antakse edasi ajas või ruumis liikudes, millele lisanduvad kõrvalepõiked selgituste ja kirjelduste näol. Kõiki neid tunnuseid esines neljakümne aasta jooksul pidevalt, kuigi mõnel perioodil rohkem või teisel vähem.

Samas tasub toonitada, et kuigi nii ajakirjanikud kui olemuslugu defineerivad õpikud rõhutavad isikupärast ning kirjanduslikku sõnakasutust või detailide rohkest, näeb seda leheveergudel pigem vähem. Sarnane lugu on ka kirjeldustega, mida kasutatakse peamiselt ikkagi alles taasiseseisvunud Eestis ning seda Eesti Ekspressi eestvedamisel.

1970ndate alguses Eesti NSV-s alanud stagnatsiooniaajal karmistus kontroll meedia üle. Tõnu Vare (lisa 4.1) hinnangul ei ilmunudki 1970ndatel olemuslugusid, kuna ajakirjanike ressurss läks koosolekute ning muude ürituste ülevaatelugude kirjutamisele. Siiski, märgib ta, sai tollal kirjutada portreesid noortest tublidest töötajatest. Teisi olemuslugusid hakati Vare sõnul kirjutama alles kümnendi lõpus. Samas on ka märgitud vastupidiselt, et stagnatsioon ei ilmunud leheveergudele kohe esimestel aastatel, vaid veidi hiljem. Kõrvutades neid seisukohti tulemustega nõustun mõlemaga: paaril esimesel aastal on sõnakasutus mitmekesisem ning kasutati erinevaid tunnuseid, mida järgmistel aastatel näeb lugudes vaid üksikutel harvadel kordadel. Näiteks kasutati 1970ndate esimestel aastatel lugudes huvi tekitamiseks ja lugeja

kaasamiseks küsimusi või sõnakorduseid. Hilisemast rohkem kasutatakse ka kirjeldusi, näiteks olustikku, tegelaste välimust ja isiksust aga ka detaile. Viimaste kasutamine on eriti märkimisväärne, kuna detaile peetakse olemuslugude tähtsaimaks komponendiks nii kirjanduses kui ka ajakirjanike seas. Leheveergudel esines seda tunnust aga pigem vähe – perioodi alguses ja viimasel aastakümnel.

Kui 1970ndate keskpaigas on olemuslood üsna ühetaolised, siis 1970ndate lõpust siirdeajani (1987 - 2004) on näha uute võtete kasutamist, millest osa jäävadki selle ajastu märgiks, ent osa kasutatakse edasi 2000ndate lõpuni. Näiteks kasutatakse vaid sellel ajal loo alustamiseks autori monoloogi – sama viisi, mida soovitatakse nõukogudeaegsetes olemusloo õpikutes (Peegel 1958) tegelaste psühholoogiliseks analüüsiks. Kui varem lõpetati lugusid peamiselt perspektiivlõpuga, siis nüüd kasutatakse ka kokkuvõtvat ja raamlõppu, millest hiljem vaid raamlõppu kasutatakse pidevalt veel vaid 1990ndate keskpaigas. Teisalt kasutatakse just 1970ndate lõpus isikupärast kõneviisi, loo lõpetamist harali- ehk puäntlõpuga ning loo ülesehitamiseks blokkide liini.

Intervjueeritud ajakirjanikud märkisid, et samast ajast – 1980ndate algusest – on pärit ühed parimad Eesti olemuslood ning seda peamiselt Tartus asuvast Edasist, kus oli olemusloo jaoks ka kindel rubriik.

„1980 – 1986. Seal oli igal laupäeval esimesel leheküljel laupäeva reportaaž. Seda tegi Andrus Esko. Ja see oli nii kuradima hea lugu. See oli nii hea lugu alati, et uskumatu. Hästi palju oli dialoogi.“ (Madis Jürge, lisa 4.3)

Ajakirjanikud põhjendasid, et sel ajal olid toimetustes tugevad ja haritud ajakirjanikud, kes “vaba tuule” mõjul ning kolleegidega koostöös hakkasid olemusloos üha enam piire kompama. Teisalt tekkisid aga uued ajakirjandusjuhid, kellel oli huvi ja võimalusi olemuslugu propageerida. Selle üks näide on Noorte Häälde loodud publitsistika osakond, mille reporterid tegelesidki vaid olemuslugude kirjutamisega.

„Sel ajal tõenäoliselt oli ka toonane ajakirjanduskateeder saavutanud mingil määral täiuslikkuse. /.../ Ja kuna ühiskond läks teiselt poolt palju vabamaks, hakati palju rohkem proovima erinevaid žanre.“ (Rein Sikk, lisa 4.2)

Nagu eelnevalt mainisin, algasid 1990ndad muutustega olemusloo struktuuri- ning väljendusviisides: lugudes hakati kasutama senisest veelgi rohkem erinevaid ning ka anglo-ameerikalikke võtteid. Üleminek on aga järsk – taasiseseisvumisele eelnenud ja jätkunud paaril aastal väheneb olemuslugude arv nii, et mõnel aastal ei ilmu oktoobrikuus ühtegi olemuslugu. Ajakirjanike selgituste järgi oli periood sündmusterikas ja põnev ning olemusloo jaoks ei jätkunud aega ega ka inimesi, kes oleks neid lugusid teinud (Seiton 2011; lisa 4.2). Samas hakkab 1989. aastal ilmuma Eesti Ekspress, millest saab üsna pea olemusloo puhul eeskuju.

Taasiseseisvunud Eestis hakkavad muutused olemusloos ilmnema juba paari aastaga ning suurimaks muutuseks on, et 1991. aastal hakatakse kasutama uudislikku sissejuhatust, mille puhul on viis aastat hiljem näha juba pidevat kasutamist. Üks selgitus on muutused ajalehtede kujunduses 2000ndatel, mil lehtedesse tekib kujunduslikult lühike ja sisult uudislik *lead*. Teiseks selgituseks on suurem ligipääs läänemeediale ja sealsele kirjandusele meediast, mille hulka kuulub ka 1997. aastal ilmunud Priit Pulleritsu anglo-ameerika olemusloo kirjandusel põhinev olemusloo õpik, kus ta nimetab ühe võimalusena loo alustamiseks just uudislikku sissejuhatust. 1990ndate algusest peale kasutatakse olemusloos ka varasemast rohkem erinevaid sõnakasutusviise ning kirjeldusi.

Rein Sikk (lisa 4.2) selgitas tollaseid muutuseid nii: „*Žanrid tulid tasapisi läbi selle, kuidas me hakkasime enda jaoks avastama seda, mis toimus mujal maailmas. /.../ kuni ta siis lõpuks läbi Pulleritsu – kes tuli ja avastas meie jaoks Ameerika – jõudis selleni, et on enam-vähem kolm žanrit, millest üks on olemuslugu.*“

1990ndate algusest on lugudes näha ka senisest rohkem erinevaid kirjeldusi. Kui varem kirjeldasid autorid lugudes peaaesjalikult vaid olustikku, siis nüüd ka tegevusi ja tegelasi. Siin on oluline roll ka Eesti Ekspressil, mille autorid kasutavad olemuslugudes tegevuste kirjeldusi järjepidevalt. See tähelepanek on oluline, kuna hilisematel perioodidel on näha mitmete tunnuste järjepidevat esinemist loos just selles väljaandes, samas kui teistes on nende kasutamine juhuslik. Nii on Eesti Ekspress ainus väljaanne, kus ilmub 1990ndate keskpaigas järjepidevalt lugusid tegevuse ja detailide kirjeldustega ning kümmekond aastat hiljem pea kõikide vaatlusaluste kirjeldustega. Kui Tartu Postimehe ja Eesti Päevalehe väljaannetes kasutatakse kogu perioodi vältel keskmiselt kahte erinevat liiki kirjeldust, siis Eesti Ekspressis

nelja (sõnakasutuses puhul sellist vahet siiski pole). Eesti Ekspressi ajakirjanik Madis Jürgen (lisa 4.3) selgitas, et ajalehe algusaastatel oli toimetuses see, kuidas kirjutati, väga oluline ning iganädalastel koosolekutel arutas toimetus ka selle üle, kuidas lugu on kirjutatud. Võrdluseks, Tõnu Vare ja Rein Siku sõnul Noorte Hääles või Eesti Päevalehes seda ei tehtud.

„Aga meie jaoks oli vanasti ikka Ekspressi stiil, hoiak. [See] tähendas seda, et ei olnud lihtsalt tehtud uimane, palju tarku fakte sisaldav lugu, vaid see pidi olema ikka mingi knihviga. /.../ See pidi olema ikka äge asi – see on ju Ekspressi lugu! Me olime nii kaua lugenud igast jurasid kuskil Rahva Hääles, kus ei olnud kolmel leheküljel võib-olla järjest ühtegi pilti ja kõik oli täis mingisugust asja. Nüüd sai teha ikka ägedalt.“ (Madis Jürgen, lisa 4.3)

1990ndate keskpaigas algab n-ö teine laine, mida ajakirjanikud olemusloo puhul välja toovad. Kui esimesena räägivad nad 1980ndate algusest, kus kirjutati parimaid olemuslugusid ja seda peaaesjalikult Edasis, siis „aeg enne masu“ on teine olemusloo kõrgaeg, kus kasutatakse palju erinevaid kirjeldusi ning mängitakse struktuuri ja vormiga. Autorid kirjeldavad nii olustikku kui atmosfääri, aga ka tegevust, detaile ja karakterite välimust ja isiksust. Kui lugu alustatakse peamiselt uudislikult, siis selle lõpetamisel ollakse loomingulisemad ja kasutatakse esimest korda järjepidevalt tsitaadiga lõpetamist. Samuti kasutatakse lisaks perspektiiv- ja harali lõpule ka raamlõppu, kus korratakse alguses välja toodud motiive ja mõtteid. Loo ülesehitamisel lisandub blokkide arenguliinile uudisliku ülesehitusega teemaliin ning esmakordselt ja järjepidevalt ka kronoloogiline.

Oluline muutus toimub 1990ndate keskpaigast ka autori rollis loos. Kui seni on autor loos olnud peamiselt osalev kohtunik ehk selgelt tegelane, kes jagab ka hinnanguid, või mitteosalev vaatleja, keda loos näha pole, siis nüüd võtavad autorid endale ka muid ja veidi vastuolulisemaid rolle – näiteks on autor mitteosalev kohtunik, kes loos ise küll ei osale, ent annab hinnanguid, või ka osalev vaatleja, kes on loos tegelane, ent hinnanguid ei anna. Näiteks on Madis Jürgen 1996. aasta loos küll tegelane, ent laseb inimestel ja faktidel kirjelduste ja dialoogi abil rääkida ise hinnanguid andmata. Samamoodi käib Rein Sikk 1998. aastal autolahvkaga sõitmas, kasutades minavormi, ent hinnanguid andmata.

Ajakirjanikud selgitasid olemusloo head seisu hea majandusliku seisuga, kus olemusloo jaoks eraldati ressursse. Näiteks oli Eesti Päevalehes alates 1997. aastast kindlad küljed reportaažile,

mida ilmus nädala jooksul vähemalt üks. Tartu Postimehes ilmuvad 2000ndatest nn tagumise külje lood, mis on samuti mõeldud just olemusloole.

„Aeg enne masu. Oli raha, oli lehti ja toimus tõesti selline tore, ja minu arvates ka väga efektiivne, loominguline töö. Just see, et otsida asjale spetsiifiline vorm. Otsida asjale sümbolid, kujundid ja – see pole mitte kulla ülekuldamine – läbi selle sellele anda inimesele suurem, parem ja emotsionaalsem arusaam sellest, mis toimub.“ (Rein Sikk, lisa 4.2)

2008. aasta toob Eestisse majanduskriisi, mis jõuab ka leheveergudele. Perioodi lõpus hakkab vähenema olemuslugude arv, mis oli äsja, 2006. aastal saavutanud oma maksimumi. Väheneb ka erinevate tunnuste kasutamine ühes loos – viimastel aastatel ei kasutata lugudes enam sõnakorduseid ega parafraasi sisest tsiteerimist. Kirjelduste puhul on muutus veelgi suurem ning lugudes ei esine varasemal määral olustiku, atmosfääri, detailide või karakteri isiksuse kirjeldusi. Samuti on autor taas valinud vaid osaleva kohtuniku või mitteosaleva vaatleja rolli. Vormiliselt mitmekesisustumise vähenemist aga esile tuua ei saa ning sissejuhatuses domineerib ikka uudislik, lõpus perspektiiv-, harali ja tsitaatlõpp ning ülesehituses kasutatakse mitmeid erinevaid vorme. Kõik ajakirjanikud töid intervjuudes välja, et aeg pärast majandussurutist on olemusloole olnud kõige raskem ning muutnud seda isikupäratumaks ja vähem loominguliseks:

„Ingmar Muusik ütles kunagi, et ma võin sõnadega maalida. Seda maalimisruumi ja aega on vähe. Et kunstilisust lehte saada, seda põhjendada, kas või enese jaoks, ei ole kerge enam.“ (Juhani Püttsepp, Seiton 2011)

Selle põhjustena loetlesid autorid teiste hulgas rahanappust, aga ka *online*-ajastu mõjusid. Neil põhjustel peatun pikemalt diskussiooni osas, kus arutlen ka põgusalt olemusloo võimalike tulevikusuundade üle.

Millistesse perioodidesse võiks olemusloo jagada lähtudes selle sisemistest arengutest?

Järgnevalt kirjeldan olemusloo arenguperioodid, mis lähtuvad teoreetilistest aspektidest, tunnuste esinemisest, intervjuudest ajakirjanikega ning ühiskondlik-poliitilisest taustast. Uurimise tulemusel jagan arengu viieks perioodiks. Need ühtivad osaliselt küll Tartu Postimehe näitel joonistunud perioodidega (vt peatükk 1. 2) ent on ka erinevusi – kõige

olulisem muudatus on see, et rohkemate väljaannete kaasamisel on selgemalt näha viies periood, mis algab aastal 2005.

1) 1970 – 1977: **olemusloo stagnatsioon**

Kuigi perioodi esimestel aastatel kasutatakse üsna mitmeid eri võtteid, ei saa seda öelda kõigi nimetatud aastate kohta. Esimestel aastatel on märgata sulaaaja mõjusid, tehakse žanrilisi katsetusi. Alles paari aasta jooksul hakkavad need võtted kaduma ja ilmne stagnatsiooni (1969 – 1986) mõjud. Näiteks kirjeldatakse paaril esimesel aastal tegevusi, karakteri isiksust või detaile, samuti kasutatakse küsimusi, mida järgnevalt enam lugudes ei esine. Üheks huvitavamaks muutuseks on see, et perioodi alguses räägitakse lugudes unikaalsetest tegelastest, näiteks kirjanik Edgar Valterist ning vähem tüüpilistest tegelastest, näiteks kolhoositöolistest. Samas kehtis tollal nõukogude kord ja ajakirjandusõpikud ning selleteemalised lõputööd viitasid olemusloo eesmärgile anda edasi nõukogude ideoloogia vaimu ja näidata sellega seoses lihtsaid, tavalisi inimesi. Esimeste aastate unikaalsed tegelased vahetuvad aga üsna pea tavaliste ja keskmiste, tublide töölistega. Ühekülgsemate tegelaste kõrval muutuvad ühekülgsemaks ka sõnakasutus ja vormivõtted – lugusid alustatakse peaaegu alati intsident- ja kirjeldava sissejuhatusega, lõpetatakse perspektiivlõpuga ning ehitatakse üles ajaliiniga. Autori roll olemusloos on läbivalt osalev kohtunik, kes kasutab loos minavormi.

2) 1978 – 1987: **tugevate olemusloo kirjutajate läbimurre**

1970ndate lõpust hakkab olemuslugude arv ajalehtedes veidi tõusma ning just siis hakatakse Tõnu Vare hinnangul publitsistlikke lugusid üldse kirjutama. Kuigi sel perioodil kirjutavad lugusid valdavalt samad autorid, kes eelmiselgi, on näha mitmeid kindlaid olemusloo kirjutajaid, kelle nimesid toovad välja ka tänased ajakirjanikud kui heade olemuslugude kirjutajad – näiteks Andrus Esko või Olev Anton Edasist; Valve Raudnask või Ilmar Roden Noorte Häälest. Ka Tõnu Vare rõhutas, et tol ajal olid tugevad ajakirjanikud, kes „suutsid hallist ajakirjandusest läbi murda“ (lisa 4.1). Perioodis ilmunud lugusid nimetasid ajakirjanikud intervjuudes ühtedeks parimateks Eesti olemuslugudeks, mis olid „kohutavalt või vapustavalt head“, isikupärased ja detailirikkad ning tekitasid tõelise kohaolekuefekti (lisa 4). Perioodi iseloomustabki mitmekesisem sõnakasutus aga ka erinevate struktuurivõtete kasutamine. Leheveergudel näeb tegelaste isikupärast kõneviisi, küsimuste kasutamist ning sõnakordusi. Sissejuhatustes kasutatakse kirjeldust ja autori monoloogi – viimast vaid tol ajal

– ning loo lõpp jääb kas lahti, ehk kasutatakse harali ehk puäntlõppu, võetakse kokku, vaadatakse tulevikku perspektiivlõpuga või raamitakse alguses olnud motiiviga. Loo ülesehitamisel lisandub ajaliinile ka blokkide viis teemat edasi anda.

3) 1988 – 1995: **murranguaeg**

Sel perioodil toimuvad olemusloos suured muutused, mida soosib ühiskondlik taust ja murrangud – 1991. aastal taasiseseisvub Eesti ning mõni aasta enne seda algab siirdeaeg. Esialgu jääb olemuslugu suurte muutuste keerises tagaplaanile ning toimuvaid sündmuseid antakse edasi peamiselt uudistega. Informatsioon hakkas vabamalt liikuma ning seega muutus ka Lääne ajakirjandus kättesaadavaks. Selle kõige mõju jõuab olemusloosse aga üsna pea ning žanr muutub tol perioodil üsna suuresti. Esiteks muutuvad 1980ndate lõpus olemuslugude tegelased tüüpilistest unikaalseteks ning teemad kriitilisemaks: 1988 käsitleb Edasi alkoholiseadust ja –müügipiiranguid, kritiseerides seda, mõni aasta varem külastab Noorte Hääle ajakirjanik turuvarblasi ehk juhutöölisi ning 1989. aastal kritiseeritakse väga teravalt nõukogude korda ühe mõisa lagunemise näitel. Teiseks hakatakse sel perioodil olemusloo alustamiseks kasutama uudislikku sissejuhatust, mis on selgelt anglo-ameerikaliku olemusloo käsitlese soovitus. Uute võtetena kasutatakse olemusloos ka parafraasi sisest tsiteerimist. Vormivõtted sarnanevad samas eelnenud perioodile.

4) 1996 – 2004: **olemusloo kvaliteetaeg**

Seda perioodi iseloomustavad ajakirjanikud intervjuudes kui loomingulist aega, kus olemusloo jaoks anti leheruumi ning ressursse (lisa 4.2; lisa 4.3). Kuigi sel perioodil algab ka interneti kiire areng, ei mõjuta see veel niivõrd olemuslugu, mille arv püsib kõikides väljaannetes üsna stabiilselt kõrge. Sel perioodil on selgelt näha olemusloo n-ö eestvedajana Eesti Ekspressi, mille lugudes on enim erinevaid tunnuseid. Samas ei jää ka teised lehed alla ning lugudes kirjeldatakse olustikku, atmosfääri, tegevusi, detaile ja karaktereid ning kasutatakse isikupärast kõneviisi ja sõnakorduseid. Autorid katsetavad uute rollide ja vormivõtetega, näiteks kronoloogilise ülesehituse või tsitaatlõpuga. Samuti on näha kindlaid olemuslugude kirjutajaid – Eesti Päevalehes Rein Sikk ja Anneli Ammas; Tartu Postimehes Kristel Rõss ja Vallo Nuust; Eesti Ekspressis Madis Jürgen, Krister Kivi, Tarmo Vahter või Peeter Sauter.

5) 2005 – 2010: **buumimulli lõhkemine**

Periood algab olemusloo jaoks soodsalt – lugude arv lehtedes vaid kasvab ning neis kasutatakse palju erinevaid tunnuseid. Majandussurutis, mis algab 2008. aastal, aga muudab seda ning olemusloo arv hakkab kiirelt langema ja on perioodi lõpus langustrendis. Samamoodi langeb ka tunnuste arv, mida lugudes kasutatakse. Rahapuudusel koondatakse mitmeid ajakirjanikke, mis tähendab, et ühest küljest võis töö kaotada hea olemusloo kirjutaja, teisalt aga kasvas tööle jäänud ajakirjanike koormus ning olemuslugude jaoks ei olnud enam nii palju aega.

Perioodi iseloomustab ka, et päeva- ja nädalalehed käivad olemusloo puhul erinevat sammu. Eesti Ekspressis ilmunud olemuslugudes on tol ajal kasutatud mitmekesisemaid võtteid, samas kui näiteks Eesti Päevalehes ilmub kõige rohkem lugusid, ent nendes kasutatavad võtted ei ole järjepidevad. Üldpilt on aga mitmekesine ja toonitan, et tunnuseid, mis ilmusid olemuslugudes Eesti Ekspressi veergudel, ilmus ka teises lehtedes, ent seda vähem ja juhuslikumalt. Nii oli näiteks sõnakorduste või parafraasi sisese tsiteerimisega, aga suuresti ka kirjeldustega. Kõikides väljaannetes esines samas üsna mitmekesist sõnakasutust: isikupärast kõneviisi, kõnekeelsust ja slängi ning küsimusi. Seega, võrdluseks, on esimene periood sõnakasutuselt vaesem, ent kirjeldustelt rikkam, kui käesolev, kus on lood vastupidi.

4.2. Meetodikriitika

Käesoleva lõputöö metoodikaga jään rahule, kuna kvantitatiivse lähenemise kasutamine võimaldas määrata kindlaks valimi, mille puhul teha mingite konkreetsete tunnuste alusel üldistusi, kvalitatiivsed intervjuud selgitasid aga saadud tulemusi.

Samas oli ka puudujääke. Kuna analüüsimiseks valisin iga aasta oktoobrikuust esimese loo, jäid mitmed erivõtteid kasutavad lood valimist välja. Näiteks kasutati valimis olnud lugudes väga vähe kataloogistruktuuri. Oktoobrikuude lugusid vaadeldes jäi samas silma lugusid, mis seda võtet kasutasid, ent polnud valimis. Samas jäi valimist välja ka mitmeid lugusid, mis olid tunnuste kasutamisel valimisse sattunud lugudest veelgi ühekülgsamad. Lugude valikul ja kodeerimisel mõjutasid mõnda tendentsi ka formaadiküsimused. Näiteks oli Eesti Ekspressi esimene portreelugu peaasjalikult rubriigist „persoon“, kus oli kindel ettenähtud ruum ja tavaliselt ka üsna sarnane viis, milline see persoonilugu on. Väljaannetesse tekkis ka

formaadist tingitud sissejuhatuse – Eesti Päevalehes näiteks selgelt uudislik, Eesti Ekspressis aga üks lause kas uudislik või valdavalt kirjeldav.

Kaheselt on mõistetav autorite mitmekesisus. Esmalt olid valimisse sattunud lugude autorid valdavalt erinevad – valimis olnud lugusid kirjutasid nii autorid, kelle jaoks see oli tavapärane ja eelistatud žanr, aga ka need, kelle jaoks see oli pigem erand ning kelle kirjutamisstiil ei pruukinud olla olemusloomulik. Teisalt oli erinevate autorite esinemine valimis hea, kuna töö ei keskendu konkreetsete autorite stiilile ja selle üldistamisele. Samuti annab erinevate autorite lugude analüüs reaalsema pildi ajalehtedes ilmunud olemuslugudest.

Kolmas küsitavus puudutab kodeerimistabelit, kuhu on koondatud vaid väike valik olemuslootunnustest ning seega suunab, milliseid tunnuseid olemuslugudes kasutama peaks. Samas ei piiritle olemuslugu kuigi konkreetset üheski ajakirjandusõpikuga ega ka ajakirjanik, vaid üsna suur ruum jäetakse ikkagi isikupärale ja kirjanduslikkusele. Seega on minu töös tehtud piiritlemine vägivaldne aga lubab siiski olemuslugu mingite enimmainitud tunnuste abil vaadelda.

Lugude kodeerimisel oli erinevate tunnuste määratlemine loos üsnagi subjektiivne. Näiteks ülesehituselt valisin struktuuri, mida kasutati loos valdavalt, paljudel kordadel oli erinevaid viise aga kombineeritud. Subjektiivne on ka näiteks kõnekeelsuse ja slängi määratlemine, kuna mul puudub vastava aja tunnetus, mis on släng näiteks ENSV-s.

4.3. Diskussioon

Olen eelnevalt kirjeldanud olemusloole arengut nelja aastakümne vältel ning jaganud selle viide perioodi. Olemuslugu defineerides ja piiritledes võib öelda, et aastatega on selle põhiolemus jäänud suuresti samaks, mida kinnitavad ka ajakirjanikud intervjuudes. Järgnevalt arutlen põgusalt selle üle, mis on olemusloole roll ühiskonnas, mis on põhjustanud selle muutused ja mis võiks saada sellest ühest ajakirjanduse põhižanrist edasi.

Olemusloole roll on aastatega muutunud ning nagu märkisin teoreetilisi lähtekohti kirjeldades Steenseni (2011) kaudu on see liikunud n-ö *dumbing down* ajakirjandusest kvaliteetseks ja kõvasid teemasid käsitlevaks. Sama rõhutasid ajakirjanikud ka intervjuudes, tuues esile, et

olemuslugu peaks olema loomingulise protsessi tulemus, mis keskendub inimestele ning mõtestab samas seda, mis ühiskonnas toimub. Tõnu Vare võrdles, et uudis vastab küsimustele „kes“, „mis“, „kus“ ja „millal“, olemuslugu ka „miks“ ning „mida see annab“. (lisa 4).

Madis Jürge (lisa 4.3) rõhutas, et ajakirjanduses ilmuv lugu ei saa olla pelgalt faktide kogumik, vaid peab olema ka hästi ja huvitavalt kirjutatud:

„Ega ajaleht ei ole mingisuguse riigikontrolli osakond, kus on faktipuru. /.../ Ajakirjandus, reportaaž on ikkagi novelli noorem vend. See peab olema hästi sõnastatud, hästi kirja pandud, minu jaoks on see lihtsalt standard. Kui ajakirjandus muutub ainult mingiks faktikogumikuks – tõesti, lugege KAPO aastaraamatuid ja riigikontrolli aastaraamatuid, milleks seda ajakirjandust üldse siis vaja on? Mind ei huvitaks, ma läheks mujale tööle. Ma ei ole mingisugune raamatupidaja, ma ei ole mingisugune faktide registreerija. Ma tahaks anda seda elu ja hingamist, mis meie ümber on ja mida ma tunnen ja näen inimeste silmades ja tahan seda edasi anda. Minu arvates see on osa ajakirjandusest, mis ongi ajakirjandus.“ (Madis Jürge, lisa 4.3)

Tänapäeva ühiskonnas räägitakse üha enam info üleküllusest ning sellest tekkivast infomürast. Rein Sikk tõi välja, et just sellises ühiskonnas on olemuslugu kui žanr oluline, kuna lisaks teema või sündmuse mõtestamisele pakutakse selle kaudu inimestele kvaliteetset infot, mis neile emotsionaalselt juurde annab:

„Fakt on see, et infoajastus praktiliselt keegi ei saa hakkama. Infot on ikkagi liiga palju. See meenutab tõesti seda, kui näiteks inimesed esmakordselt nõukogude impeeriumist vabanenuna sattusid supermarketitesse. Ja siis oligi, et issand, kui palju kaupa, mida valida! No ei oskagi! Ja lõpuks tuli sealt supermarketist välja kõige pisema karbi kompvekkidega tik-tak – lihtsalt sellepärast, et need olid kõige odavamad. Täpselt sama on praegu tundub toimivat infoajastus, kus inimesed ei oska valida ja siis valivad tihtipeale selle kõige odavama, mis ei pruugi alati olla kõige kvaliteetsem. Aga minu jaoks on küsimus see, kas selline kiirtoit annab ka mõtestatuse.“ (Rein Sikk, lisa 4.2)

Seega, leiavad ajakirjanikud, on olemusloo kui žanri olulisus pakkuda lugejatele kvaliteetset sisu, kus faktidele lisaks on teemat ka mõtestatud ning mida on huvitav lugeda ja mis teisalt tekitab lugejas mingi emotsiooni. Huvitavus ning emotsioon mängivad olulist rolli ajal, kui

inimeste lugemisharjumused on muutunud ning pigem langevas tendentsis, kvaliteetne sisu ning faktide mõtestamine aitavad aga lugejal teha oma infotarbimises hõlpsamini valikuid, et saada usaldusväärne info.

Kuigi olemusloo roll on töö fookuses olnud neljakümne aasta jooksul olnud lehtedes üpriski suur – tuletagem meelde, et nõukogude ajal kirjutati portreelugudes eeskujulikest inimestest, seejärel hakati olemuslugude kaudu poliitilis-ühiskondlikku võimu kritiseerima ja uut riiki üles ehitama ning hiljem andma edasi teemasid, mis näitaksid ühiskonna mitmekesisust (lisa 4.2) – tõid olemuslugude kirjutajad intervjuudes välja mure selle žanri tuleviku pärast. Nimetan järgnevalt ajakirjanike intervjuudes välja toodud aspekte, mis on mõjutanud olemusloo arengut. Antud nimekiri pole täielik, vaid väike valik sellest, mis intervjuude ja analüüsi põhjal mulle olulisimana näib.

- Nasta Pino (Seiton 2011) tõi välja, et võrreldes nõukogude ajaga on olemusloo tehniline erinevus suur, aga sisuline väga väike. Sellega viitas ta tehnoloogilisele arengule, mis on mõjutanud seda, kuidas lehte tehakse, aga ka kuidas seda loetakse. Üks aspekt tehnoloogia arengu juures on kindlasti ajakirjanike töömeetodite muutus – arvuti ja internet võimaldavad ajakirjanikel võrreldes varasemaga mugavamini töötada. Tõnu Vare (lisa 4.1) tõi näite, et 1970ndatel trükkisid ajakirjanikud kogu teksti trükimasinasse, mis tähendas, et ühe asja muutmiseks tuli ümber trükkida kogu lehekülg. Täna võimaldavad arvutid teksti muuta üha lihtsamini. Seda võimalust tõi positiivsena välja Madis Jürge (lisa 4.3), kes ütles, et muudab oma tekste tihti.

Teisalt annab internet kiire ja varasemast lihtsama ligipääsu suurele hulgale infole mitte ainult ajakirjanikele, aga ka tavainimestele. See tähendab, et ajakirjanike töö iseloom on muutunud – võimuesindajate töökoosolek ei ole enam uudis, sest inimene võib seda reaalaajas ise jälgida; *online*-meedias ei pea loo avaldamiseks ootama järgmist päeva, vaid selle saab üles laadida koheselt. Need ja mitmed teised aspektid on muutnud ajakirjaniku töötempot üha kiiremaks. Netiväljaannete tekkimine lisab küsitavusi aina juurde, muuhulgas ka selle, kuidas teenitakse meediaettevõttes raha ja kuidas esitatakse infot. Rein Sikk (lisa 4.2) toob näiteks Eesti Päevalehe ehk trükiväljaande liitumise Delfi ehk uudisteportaaliga ning märgib, et pärast seda ühinemist (ühendtoimetus loodi aastal 2012) on olemusloo roll paberlehes kahanenud.

Tema hinnangul on sellel kaks peamist põhjust: üks on, et veebiajastul ei ole selget nägemust, kuidas reportaaži esitada ilma, et see mõjuks juppidenä. Teiseks, toob Sikk välja, on ajakirjanduse eesmärk raha teenimiseks saavutada võimalikult ruttu võimalikult palju klikke. See tähendab, et olemusloo jaoks, mis „nõuab aega, vaeva ja põlemist“, ei ole ajakirjanikul lihtsalt enam piisavalt aega.

- Just aeg on see, mis tõusetub teravalt päevakorda ka majanduslike muutuste kontekstis. Ajakirjanikud tõid välja, et kui meediaettevõtetal oli raha, oli ajakirjanikel aega ja ressursse ka rohkem olemuslugusid teha. Majanduskriis aga muutis seda – koondati ajakirjanikke ning vähem inimesi pidi ära tegema sama töö. Turumajanduse kontekstis, kus peamine sissetulek on reklaamitulu, ostetakse reklaami aga nendesse väljaannetesse, kus on võimalikult suur auditoorium. Internetikontekstis tähendab see klikke, paberväljaannete puhul aga suuremat trükitiraaži. Eesti ajalehtede tiraažid on aastatega kahanenud mitmesajalt tuhandelt paarikümnele tuhandele. Seda, kas olemusloole ka lugejaid on, ei oska päris üheselt vastata ka ajakirjanikud ise. Juhani Püttsepp (Seiton 2011) ja Rein Sikk (lisa 4.2) on aga kindlal seisukohal, et lugejaid olemuslool, mis ei esita pelgalt fakte ning mida on huvitav lugeda, on. Püttsepp toob näite nõukogude ajast ja märgib:

„Usun, et tol ajal ahmiti olukirjeldust nagu õhku, kuna lehte täitsid suuresti tekstid, mis olid selgelt igavad ja ebahuvitavad. Selles suhtes on inimesed ikka olnud inimesed. Et sellist betooni ta ei lugenud.“ (Seiton 2011)

Üks näide olemusloole keskendumisest on Eesti Ekspressi aastatetagune lisaleht Reporter, mis täna enam ei ilmu. Tarmo Vahter põhjendas seda intervjuus Mart Zirnaskile (2008) kaheti: esiteks ei ostetud sinna reklaami, teiseks ei olnud seal aga eraldi ajakirjanikke, mis tähendas, et samad ajakirjanikud tegid nii Eesti Ekspressi kui selle lisaväljaannet. Vahter lisas ka, et tema hinnangul sellist väljaannet Eestis paberil tulevikus enam ei teki, vaid suund on võetud internetile.

- Eesti olemusloo puhul saab ühe mõjutajana välja tuua ajakirjandushariduse ja seega vastava haridusega ajakirjanikud. Näitena ühtivad tugevate ja haritud ajakirjanike tuleku perioodidega ka olemusloo puhul mitmekesisemad ja mingil määral parema

olemusloo perioodid. Samuti kinnitasid hariduse olulisust ka ajakirjanikud ise. Tõnu Vare (lisa 4.1), kes õppis ülikoolis kuuekümnendatel, ütles, et tol ajal oli ajakirjanduse osa õppest väike, ent iga aastaga see aina suurenes. Tartu Ülikoolis ja seega ka Eestis hakati ajakirjandust õpetama 1954. aastast, mil avati eesti filoloogia osakonnas žurnalistika eriharu. Erialale võeti aga esimesed üliõpilased vastu 1976. aastal, kes lõpetasid ülikooli 1981. aastal (Loit 2014).

Samas rõhutavad ajakirjanikud, et olemusloo puhul on suureks mõjutajaks ka kolleegid ja teised autorid ning nende isikupära. Tõnu Vare (lisa 4.1) märkis, et 1980ndatel katsetati piire mida ja kuidas teha lähtuvalt sellest, mida tegid kaasautorid. Madis Jürgen (lisa 4.3) toob välja, et olemuslugude puhul on varem olnud tunda ilma autori nime vaatamata kes loo autor on, ent täna on selliseid isikupäraseid autoreid vähe. Madis Jürgen enda nime toovad ühe eeskujuna olemusloos välja pea kõik intervjuueeritud ajakirjanikud.

- Oluline mõju Eestis leheveergudel ilmunud olemusloole on olnud ka ühiskondlik-poliitilisel korral. Vahur Kalmre (Seiton 2011) tõi välja, et tänapäeval on teemade ring, mida olemusloos käsitleda, tunduvalt laiem ja võimalused kirjutada laiemalt kui oli nõukogude ajal. Seda näitab ka kriitiliste teemade ja unikaalsete tegelaste tulek olemusloosse. Samas, märkis Madis Jürgen (lisa 4.3), on Eesti Ekspressi olemuslugu muutnud teemadekäsituselt üha kollasemaks ning olulisemate teemade asemel istutakse n-ö rikaste surivoodil.

Eelnevat kokku võttes võib välja tuua, et ajakirjanikud muretsevad, et tulevikus ei pruugi olemuslool olla lugejaid, kes tahaks või viitsiks pikemasse kirjutisse süveneda ja selle eest ka raha maksta. Sellest lähtuvalt ei pruugi ajakirjanikel olla ressursse, eeskätt aega ja raha, selles žanris kirjutada. Interneti ajastul ei ole aga ikka veel defineeritud, millisel kujul võiks olemuslugu kui emotsioone tekitav ja fakte mõtestav tekst *online*'is ilmuda. *Online*'ile tuleb aga üha rohkem tähelepanu pöörata. Lisaks on tänaseks juba hägustunud ka žanripiirid ja üha enam räägitakse olemusloolikust uudisest.

Ajakirjanikud on ühes aga kindlad – olemuslugu on olemuslugu olnud aastaid ning jääb selleks ka tulevikuks. See tähendab, et põhiolemuselt – kirjanduslikke võtteid kasutav

kirjeldav ja emotsioone tekitav ning dialoogi edasi andev inimeselähedane žanr – jääb püsima, muutub pigem see, milline see täpsemalt välja näeb, mis kanalis seda esitatakse ning kui suur osa on näiteks fotodel, videotel ja interaktiivsusel. Selle töö eesmärk on kirjeldada olemuslugu paberväljaannetes ning seega on täiesti kõrvale jäänud selle olemus internetis. Usun, et see on kindlasti mahukas teema, mis vajab edasist uurimist ning milleks olen loodetavasti andnud lähtealuse – kirjeldanud olemusloo žanrit Eestis enne, kui see on kolinud internetti.

Žanripiiride hägustumise ja uudiste niigi olemusloolikumaks muutumise juures võiks aga küsida, kas olemuslugu kui eraldi žanrit on üldse vaja ning ehk on žanri roll olla hoopis osana loost, mis on segu uudisest ja olemusloolikest võtetest. Kui olemusloo kirjutamisel on täna üks oluline piirang ajanappus, mis ei võimalda süvitsi minna ning emotsioone ja sündmuseid läbi kogeda, siis millist rolli mängib ajanappus olemusloolikus uudises? Kas žanrite segunemine aitaks hõlpsamini teemat mõtestada ja lugejas huvi tekitada? Usun, et küsimused, mis puudutavad žanrite segunemist on veel üks oluline teema, millega tuleks edasi tegeleda.

Kokkuvõte

Eestis on olemusloo kohta ilmunud küllaltki vähe kirjandust ning peaaegselt keerleb teoreetiline käsitlus kahe autori, Juhan Peegli ning Priit Pulleritsu, ümber. Veelgi vähem on uuritud olemuslugu leheveergudel ning kui välja arvata 2008. aastal Mart Zirnaski tehtud lõputöö, pärinevad varasemad uuringud nõukogude ajast. Samas on siinset olemuslugu mõjutanud olulisel määral suuremad ajakirjandusruumid meie ümber, mis tekitab küsimuse, kas Eesti olemusloo uurimisel on üldse mõtet? Lisaks on olemusloo žanripiirid hägused ning kuigi tunnuseid on lihtne lugeda, ei pruugi ajakirjanikud nende olemasolu heas olemusloos sugugi hinnata.

Küll aga ei kahtle me keegi ajakirjanduse neljanda võimu rollis, mida mitmed maailmas toimuvad muutused täna mõjutavad ning kõigutavad. Infomüra hakkama saamine, kollase eristamine kvaliteetsest või õige info eri kanalite vahelt üles leidmine on vaid mõned probleemid, millega meediatarbija täna silmitsi seisavad. Just samu rolle omistavad olemusloole ajakirjanikud, kes ütlevad, et see ongi ajakirjandus, mis mõtestab faktid ja pakub lugemisest ka naudingut. Kui me tahame teada, mis suunas liigub meie ajakirjandus, on meil seega oluline mõista ka millises suunas liigub olemuslugu. Selleks, et mõista seda, tuleb esmalt kirjeldada, kuidas ta on jõudnud tänasesse ning mis on teda sel teel mõjutanud.

Töös vaatlesin kolme tänast Eesti paberajalehte ning nende eelkäijaid aastatel 1970 – 2010, analüüsisin neis ilmunud olemuslugusid ning reflekteerisin saadud tulemusi ajakirjanike intervjuude, Eesti ajakirjanduses toimunud muutuste ning erinevate teoreetiliste käsitluste valguses. Saadud tulemused näitasid, et neljakümne aasta jooksul on olemuslugu muutunud oma tunnustelt mitmekesisemaks – kasutatakse rohkem erinevaid sõnakasutusviise ning kirjeldusi, vormivõtetest eelistatakse vähem ühte ning valitakse mitmete vahel. Samas on olemuslugu olnud alati olemuslugu, kus keskmesse on toodud inimesed, kasutatud nende isikupärast kõnepruuki ning kirjeldatud olustikku nende ümber.

Olemusloo arengus võib välja tuua kaks suuremat muutepunkti. Neist esimene on Eesti taasiseseisvumisaeg, kui pigem ühekülgsem olemuslugu muutub läänelike mõjutuste toel uudislikumaks, aga ka kriitilisemaks. Samal ajal hakkab ilmuma ka Eesti Ekspress, milles avaldatud olemuslood on sõnakasutuselt, kirjeldustelt ja struktuurivõtetest kõige mitmekesisemad ning seda järjepidevalt. Teine on perioodi lõpust, kui olemuslugu ja selle

ilmumist hakkab lehtedes piirama raha ning internetimõjud – majandusmull lõhkeb ning masu sunnib väljaandeid ajakirjanikke koondama. Olemuslugude arv lehtedes hakkab langema ning üha kiirem uudistevoog sunnib ka ajakirjanikke kiiremini tegutsema. Olemuslugu nõuab aga aega.

Kui vaadata periooditi, siis jagasin nelikümmend aastat viieks: olemusloo stagnatsioon (1970 – 1977), tugevate olemusloo kirjutajate läbimurre (1978 – 1987), murranguaeg (1988 – 1995), olemusloo kvaliteetaeg (1996 – 2004) ning buumimulli lõhkemine (2005 – 2010). Neist kaks – tugevate kirjutajate läbimurre ja kvaliteetaeg – on need perioodid, kus ilmunud olemuslugusid võib hinnata loos kasutatud tunnuste poolest mitmekesisemaks. Neil perioodidel kirjutasid haritud ajakirjanikud ning olemusloo kirjutamist soodustas ka toimetuste juhtkond, samuti oli selle jaoks ressursse.

Just ressursside vähesus on see, mida ajakirjanikud olemusloo puhul tulevikus enim kardavad. Oma olemuselt – kirjanduslik, kirjeldav, mõtestav žanr – olemusloos nad muutuseid ei karda, küll aga vormis ja kanalis. Kindlasti on olemuslool ajakirjanduses oma koht olemas. Tulevikus tuleks keskenduda aga üha enam sellele, millisel kujul esitatakse olemuslugu internetis ning kas ja kuidas töötaks see iseseisva žanrina või räägime tulevikus pigem olemusloolikest võtetest mõne teise žanri kontekstis.

Kasutatud kirjandus

- Adams, S. (2006). Writing features. W. Hicks et al. (toim.). *Writing for journalists*. London: Routledge.
- Aru, K. & A. Kokk (2005). „Päevaleht“ ja tema ajastu. Tallinn: Eesti Päevalehe AS.
- Blundell, William E. (1988). *The art and craft of feature writing*. New York jt: Plume.
- Harro, H. (2000). Ajakirjandusžanride areng. E. Lauk et al (toim.). *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloo 1900-1940*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hennoste, T. (2010). *Kommikoer ja pommikoer. Üksteist lugu Eesti ajakirjandusest*. Tallinn: Loomingu Raamatukogu.
- Ilter, H. (1987). *Ajalehepublitsistika ja publitsistlik portree*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, Žurnalistika kateeder.
- Lauristin, M. & P. Vihalemm. (2004). Eesti ühiskonna ja meedia muutumine 1965-2004. Vihalemm, P (toim.). *Meediasüsteem ja meediakasutus Eestis 1965-2004*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Lepisk, H. (1972). *Portreteeritava iseloomustamisest kirjanduslikus portrees*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, Eesti keele kateeder.
- Loit, U. (2014). *Akadeemiline ajakirjandusharidus 60*. Põltsamaa: Vali Press.
- Lüders, M., Prøitz, L. & T. Rasmussen. (2010). Emerging personal media genres. *New media & society*, 12 (6) lk 947-963. Sage publications.
- McQuail, D. (2000). *McQuaili massikommunikatsiooni teooria*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Niglas, K. (2004). Kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete meetodite vahekorra sotsiaal- ja kasvatusteaduslikus uurimistöös. Tallinna Pedagoogikaülikool.
- Peegel, J. (1958). Olukirjeldusest. Teder, M (toim.). *Abiks kirjasaatjale*. Tartu: ajaleht „Edasi“.
- Peegel, J. (1970). *Ajaleht. Õppevahend ajakirjanike kvalifikatsiooni tõstmise kursustele*. Tartu: Perioodika.
- Pullerits, P. (1997). *Ajakirjanduse põhižanrid*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Raudnask, V. (2004). Meie jäljed jäävad. Eesti ajakirjanike elulood I. Pallas, A. (toim.). Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Seiton, K. (2011). *Olemusloo žanriline areng aastatel 1970 – 2010 Edasi, Postimehe ja Tartu Postimehe näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

- Sikk, R. (2008). *Kümme juhtumit, mis vapustasid reporterit ehk kuidas kirjutada head reportaazi*. Tallinn: Eesti Päevalehe AS.
- Spasov, L. (1977). *Olukirjelduste alguste tüübistik tänapäeva eesti nõukogude ajakirjanduses*. Diplomitöö. Tartu Riiklik Ülikool, Eesti keele kateeder.
- Steensen, S. (2011). Featurization of Journalism. *NORDICOM Review*, 32(2): 49-61.
- Tali, P. (2010). *Eesti ajakirjanike töö iseloomu muutumine (1988-2009)*. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
- Tarm, M. (1995). Huvitava loo retsept. Trei, L. & P. Vaher (toim.). *Uuriv ajakirjandus*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 43-52.
- Uus, S. (2009). Sulev Uus. Leheneegri leivas. Pallas, A. & S. Uus (toim.). *Kuidas vaata, nõnda näed. Eesti ajakirjanike elulood III*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Whittaker, J. (2008). *Magazine production*. London: Routledge.
- Zirnask, M. (2008). *Olemuslugu Eesti ja välismaa kaasaegses ajakirjanduses: võrdlevad perspektiivid*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

Summary

The aim of this master's thesis „The feature story in Estonian journalism in 1970 – 2010“ is to describe and periodize the development of the feature story in Estonian newspapers over forty years. how the feature story has developed in Estonian newspapers over forty years.

There is not much Estonian literature about the feature genre. The theoretical approach is based mostly on two authors – Juhan Peegel and Priit Pullerits. Research on how the feature story appeared in the newspapers is even more infrequent and mostly from the soviet era. The only exception is a study from 2008 by Mart Zirnask. On the other hand – one can argue – even if there is an Estonian feature genre, our theoretical and practical approaches are strongly influenced by Anglo-American and Russian approaches. In addition, the feature story itself is difficult to define.

In this thesis I defined a group of characteristics distinctive to feature genre and encoded 41 years of newspaper stories from Tartu Postimees, Eesti Päevaleht and Eesti Ekspress. I complemented the results with interviews with feature journalists, theoretical approaches and the social-political changes that affect(ed) journalism. I had two main questions to answer: to describe how feature genre (the elements of structure, style and word use) in Estonian newspapers has developed over the years; and into which periods could the development of the genre be divided.

In the thesis I conclude that over the forty years the feature genre has become more diverse – authors use more different ways of style and words and prefer to choose from different structural ways for building up the story. This also means there are no certain ways of writing a feature story, but rather a mix of many different ways. Then again, in forty years, the essence of the genre has been the same with the emphasis on the human being and humane stories, with the use of personal and individual ways of saying things and with descriptions of surroundings.

There are two main turning points in the development of feature story in Estonia. The first one coincides with Estonia regaining independence, which brought along more influence from the western world and thus turned the feature story in Estonian newspapers more versatile and

critical. At the same time Eesti Ekspress, a weekly, started to appear in print and soon became the frontrunner of diverse, personal and descriptive feature story. The other turning point of the feature story is at the end of the sample period, around the year 2008. At this time two negative aspects for the feature story in the newspapers appeared – lack of money and internet. Economical crisis lead to lay-offs of journalists, fewer feature stories appeared in paper and fast newsfeeds forced journalists to speed up. Feature story though needs time.

With those turning points in mind, there are five narrower periods that can be identified in the development of Estonian feature story: the stagnation of feature story (1970 – 1977), the breakthrough of strong feature writers (1978 – 1987), the upheaval (1988 – 1995), the quality feature story (1996 – 2004) and the burst of a boom bubble (2005 – 2010). Two periods – „the breakthrough of strong feature writers“ and „the quality feature story“ – are considered as the periods when many of the best feature stories appeared in the newspapers. Those stories can be considered as the most diverse and the journalists with most resources to write their stories.

The lack of resources is something that feature journalists fear most when talking about the future of the genre. Journalists stressed in the interviews that the nature of feature story will most probably stay the same in the future. The structure and medium will most probably be the ones to change. As they emphasized the importance of the genre as a text that provides a wider understanding of the facts, emotions to the reader and also an interesting activity in the form of reading, it is important to understand the changes going on today and figure out how to adjust to the changes ahead.

This thesis has offered the understanding and description of what the feature genre in Estonia is and how it has changed. Further research about how is this genre presented in the internet and which form it will take is still needed.

Lisa 1. Olemuslugude struktuurivõtted teoreetiliste lähenemiste järgi.

Algus	Teemaarendus/ struktuur	Lõpp
ANGLO-AMEERIKALIK OLEMUSLUGU		
Jõuline seisukoht Narratiiv Õhustiku loomine Terav küsimus Tsitaat	Kronoloogiline Ümberpööratud püramiid Liivakell Ehitusblokid Põhjuse-tagajärg Klassifikatsioon Võrdlus-kontrast Nimekiri Küsimus-vastus Paralleel Motiveeritud lugemine (<i>motivated sequence</i>) Reklaamilik ülesehitus (<i>reinforcement</i>) Lahterdamine	Kokkuvõttev lõpp Lugu läbivast teemast (<i>circling back</i>) Perspektiivlõpp Tulevikku vaatav (<i>looking head</i>) Uus teema (<i>spreading out</i>)
NÕUKOGUDEAEGNE OLUKIRJELDUS		
Resümee algus Uudislik kokkuvõte olulisemast. Situatsioonialgus Kõige iseloomustavam moment loost. Põnevusalgus Situatsioonialgused, mis irriteerivad. Tsitaatalgus Tuntud tsitaat viitena, loo teemale. Sentensalgus Ainus lõvv väide loost, on kas kokkuvõte või kõige tähtsam fakt. Küsimusalgus Kontrastalgus Kaks erinevat fakti eesmärgiga muuta põhifakt emotsionaalsemaks. Analoogiaalgus Sarnane kontrastile, ent loo fakti kõrvutatakse	Püramiidiskeem Lugu algab vähemtähtsama või kergema teemaga ning kerib end loo lõppu puändini ehk olulisimani. Kronoloogilise ehk täpse ajalise järjestuse viis. Koondvalikuline Tähtsamad faktid järjestatakse loogiliselt alateemadeks nii, et ülesehitus toetaks argumentatsiooni.	Puäntlõpp Olulisim aspekt loos.

<p>tuntud faktiga.</p> <p>Emotsioonialgus Ehk meeleolu algus, mõjutab lugeja tundeid.</p> <p>Mõtisklusalgus Eesmärk on lugeja endaga koos mõtlema panna.</p> <p>Faktialgus Kokkuvõtte kõige tähtsamast faktist.</p> <p>Ideealgus Viitab loo põhiideele.</p> <p>Piltalgus Graafiline kirjeldus artikli sündmusest.</p> <p>Perspektiivalgus Võrdleb tänast olukorda mineviku või tulevikuga.</p>		
KAASAEAGNE OLEMUSLUGU EESTIS		
<p>Uudislik sissejuhatas Toob välja loo peaidee, tuuma.</p> <p>Intsidentsissejuhatas Alustab põhilugu iseloomustava looga.</p> <p>Kirjeldav sissejuhatas Kirjeldab tegelast või keskkonda detailselt.</p> <p>Dialoogsissejuhatas Algab tegelas(t)e (kahe)kõnega.</p>	<p>Blokkide arengu liin Sarnased teemad rühmitatakse loos kokku justkui ehituskivid.</p> <p>Ajaliin Sündmused jutustatakse kronoloogiliselt, ent lugu ise ajaliinist kõrvalepõigete abil.</p> <p>Teema liin Lugu esitatakse teemade kaupa, mis on tähtsuse järjekorras.</p> <p>Kronoloogiline liin Nii sündmused kui ka sisu jutustatakse kronoloogiliselt.</p> <p>Kataloogistruktuur Teemad räägitakse valdkondade/teemade/üksikjuhtumite kaupa.</p> <p>Robert Ruarki tinamehe struktuur Lugu ehitatakse inimkeha järgi: Pea – sissejuhatas Kael – teemalõik Kere – loo/tegelaste positiivne põhiosa Vöökoht – loo/tegelaste negatiivne külg Jalad – taust, minevik Põid – lõpp</p>	<p>Kokkuvõttev lõpp Võtab kokku loos esitatud peamised teemad/seisukohad.</p> <p>Raamlõpp Kasutades sissejuhatuses esinenud elemente, lugu või tegelasi moodustub loole raam.</p> <p>Perspektiivlõpp Vaatab tegelaste või olukorra tulevikku.</p> <p>Harali lõpp Lisab loole uue idee.</p>

Allikad: Pullerits 1997; Peegel 1970; Spassov 1977, Adams 2006, Jacobi 1991, Blundel

1988

Lisa 2. Kodeerimisjuhend

1. Väljaanne

2. Kuupäev

3. Pealkiri

4. Autor (nimi)

5. Loo teema

6. Loo tegelased

6.1. Loo keskmes on üks tüüp tegelane

6.2. Loo keskmes on unikaalne tegelane

6.3. Loo keskmes on (indiviidide) grupp

7. Sissejuhatus

7.1. Uudislik sissejuhatus

7.2. Intsidentsissejuhatus (*story*)

7.3. Kirjeldav sissejuhatus

7.4. Dialoog- (tsitaat-)sissejuhatus

7.5. Autori monoloog

8. Lõpp

8.1. Kokkuvõttev lõpp

8.2. Raamlõpp

8.3. Perspektiivlõpp

8.4. Harali lõpp e püantlõpp

8.5. Loo lõpetamine tegelase tsitaadiga

9. Teemalõigu olemasolu

10. Kompositsioonivõtted (domineerivaim)

10.1. Blokkide arengu liin

10.2. Aja liin

10.3. Teema liin

10.4. Kronoloogiline liin

10.5. Kataloogistruktuur

11. Sõnakasutus

11.1. Tegelaste isikupärane kõneviis

11.2. Kõnekeele ja slängi kasutamine

11.3. Küsimuste kasutamine loos

11.4. Sõnakordused

11.5. Parafraasi sisene tsiteerimine

12. Kirjeldused

12.1. Olustikukirjeldus

12.2. Atmosfääri kirjeldus

12.3. Tegevuse kirjeldus

12.4. Esineb detailide kirjeldusi

12.5. Karakteri kirjeldus (välimus)

12.6. Karakteri kirjeldus (isiksus)

12.7. Kontraste edastavad kirjeldused

13. Autori kohalolu tekstis

13.1. autor kasutab minavormi

13.2. autor on osalev

13.3. autor on mitteosalev

13.4. autor on vaatleja (ei anna hinnanguid)

13.5. autor on kohtunik (annab hinnanguid)

Lisa 3. Valimis olnud lood

Portreed:

1. Tema ei valeta, Ülo Taavas (Edasi 08.10.1970)
2. Ta on lapsest peale tööga harjunud, Valve Raudnask (Noorte Hääl, 02.10.1971)
3. See maagiline maailm, Sirje Endre (Edasi 01.10.1972)
4. Kodutiirus tärkas huvi laskmise vastu, Roman Trubetskoi (Noorte Hääl 06.10.1973)
5. Vastandite ühtsus, Silvia Vissak (Edasi 04.10.1974)
6. On puhketund, A. Joonase (Edasi 01.10.1975)*
7. Hommikul kell 7 avanevad võimlauksed, Juhan Kaivo (Noorte Hääl 05.10.1975)
8. „Mul on olnud head õpetajad“, Georg Sepp (Edasi 01.10.1976)
9. Tõsiselt ja korralikult, Enn Vee (Noorte Hääl 21.10.1977)
10. Operatsiooniõde, Tiina Sarv (Edasi 06.10.1978)
11. Juhendaja, Vjatšeslav Ivanov (Noorte Hääl 10.10.1979)
12. Teoreemi tõestus, Enno Tammer (Edasi 03.10.1980)
13. Kuidas kõik algas, Ilmar Roden (Noorte Hääl 03.10.1981)
14. Tartu autojuht Alhar Musseib-Oglõ, Stepan Karja (Edasi 17.10.1982)
15. Töö tõi tunnustuse, Mati Laos (Noorte Hääl 04.10.1983)
16. Laps on kodu peegel, Asta Niinemets (Edasi 23.10.1984)
17. Missugune ta on, noor rauatöömees? Riina Valmsen (Noorte Hääl 02.10.1985)
18. Ikka maale, ikka arstiks, Ene Puusepp (Edasi 07.10.1986)
19. Eesti parim varietee? Laine Mägi: „Olen seksikam!“, Meelis Metsamärt (Eesti Ekspress 10.11.1989)
20. Eestis kaotati tsensuur, Malle Aleksius (Eesti Ekspress 12.10.1990)*
21. Rainer Kari ei tunne siin ühtegi ausat lääne ärim meest, Malle Aleksius (Eesti Ekspress 11.10.1991)
22. Miss ESTO'88 Eestimaal, Tiia Truu (Päevaleht 30.10.1991)
23. Marju Länik: „Ma pole ekstravagantne oma välimuselt, maneeridelt ega muusikalt“, Kaidi Klein (Päevaleht 02.10.1993)
24. Pildi tegemine on nagu dialoog kellegi targemaga, Viire Villandi (TPM**06.10.1993)*
25. Oliver tunneb põgenikelaagri elu, Marianne Mikko (Eesti Ekspress 08.10.1993)
26. Kristina on vabanenud painajast, Tõnu Kees (EPL*** 03.10.1995)
27. Kalle Muuli klaasmäe tipus, Barbi Pilvre ja Hannes Rumm (Eesti Ekspress 06.10.1995)
28. Jahimehe kirg – kaunistada naist, Heidit Kaio (TPM 23.10.1996)
29. Ülikoolist kaasa diplom ja kaks last, Malle Pajula (EPL 03.10.1997)
30. Seitsmes Lenin on Volmer ise, Jaak Lõhmus (Eesti Ekspress 03.10.1997)
31. Kunstnik Aivo Blum püüab pintsliga pilvi, Aigi Viira (TPM 20.10.1998)
32. Kogemata sumomaadlejaks, Tiina Laanem (EPL 02.10.1999)
33. Läbipaistvuse vang, Inga Raitar (Eesti Ekspress 07.10.1999)
34. Maimu Krinal lahendab mõrvalugu, Aigi Viira (TPM 26.10.2000)
35. Gruusia meeskorr kõmistab laulda jumalale ja inimestele südamest, Piret Tali (EPL 04.10.2001)
36. Organisaator jumala armust, Paavo Kangur (Eesti Ekspress 04.10.2001)
37. Hingevalu sunnib endale haiget tegema, Kristel Rõss (TPM 09.10.2002)
38. Kertu vajutab telehommiku nupust käima, Veiko Pesur (EPL 03.10.2003)
39. Võsatõrjused Matsalu mailt, Juhani Püttsepp (Eesti Ekspress 16.10.2003)
40. Varblane – installatsioon või reinkarnatsioon, Vallo Nuust (TPM 07.10.2004)
41. Parim valik Moskvasse, Raul Ranne (Eesti Ekspress 06.10.2005)
42. Eino Baskin – 25 aastat koos oma teatriga, Andres Laasik (EPL 08.10.2005)

43. Oma lapse pärast saab parandada maailma, Silja Paavle (TPM 05.10.2006)
44. Loomade kaitseingel Helen, Maris Sander (Eesti Ekspress 04.10.2007)
45. Opium Flirti jaoks on plaat punkt peatükile, Mart Niineste (EPL 11.10.2007)
46. Hallikil peab kogu aeg huvitav olema, Tiit Reinart (TPM 02.10.2008)
47. Musta mehe soolo, Mart Zirnask (Eesti Ekspress 01.10.2009)
48. Lasteaednik Raido Parve valmistub kaitsma magistritööd, Rein Sikk (EPL 01.10.2010)
49. Sensei, kellest pensionil saab kalauuri, Tiit Reinart (TPM 12.10.2010)

Reportaažid:

1. Poeedi kodupaigas, V. Kussov (Noorte Hää 04.10.1970)
2. Nukufilme tehakse Randveres, Vaike Kalda (Edasi 10.10.1971)
3. Sügisesel Vormsil, Silvi ja Tõnu Vare (Noorte Hää 07.10.1972)
4. Pesupäev, Olev Anton (Edasi 12.10.1973)
5. Kangelase nimega, Tõnu Vare (Noorte Hää 08.10.1974)
6. Sügise esimesel päeval... Saaremaal, Valve Raudnask ja Rein Pöder (Noorte Hää 02.10.1976)
7. Sõpradel külas, Andrus Esko (Edasi 04.10.1977)
8. Reportaaž „Leiburist“, Endel Lember (Noorte Hää 04.10.1978)
9. Kaup, mis laos ei seisa, Lia Kevvai (Edasi 03.10.1979)
10. Ainult künda on jäänud, Gunnar Isotamm (Noorte Hää 09.10.1980)
11. Juurviljabaasi juured, Ülo Russak (Edasi 21.10.1981)
12. Direktor üheks päevaks, Anu Brümmel (Noorte Hää 02.10.1982)
13. Kala põlvini, Sven Hanso (Edasi 11.10.1983)
14. Tehnikakool raudtee ääres, Ivo Pilve (Noorte Hää 05.10.1984)
15. IXb ja IXa, Ene Paaver (Edasi 01.10.1985)
16. See lihtne turuvarblase elu? Alar Kajo (Noorte Hää 01.10.1986)
17. Kaerajaaniga Indiasse, Mak Ramee (Noorte Hää 02.10.1987)*
18. Sügismagnetid, Meeli Müüripeal (Edasi 03.10.1987)
19. „Murray on nii tore poiss“, Aita Ottas (Noorte Hää 07.10.1988)*
20. „Ma teeks nii nagu enne oli...“, Andrus Esko (Edasi 15.10.1988)*
21. Tants Anija mõisa ümber (Mats Traati matkides), Virkko Lepassalu (Noorte Hää 04.10.1989)
22. Käisime LINNas, Hannes Tamme ja Aavo Kokk (Edasi 21.10.1989)
23. Läbi Branderburgi värava Euroopa ühiskodusse, Ivo Pilve ja Tõnu Vare (Päevaleht 03.10.1990)*
24. Läbi nelja piiri ehk majanduspiir suletakse novembris, Peeter Tali (Edasi 27.10.1990)*
25. Telemeestele teejuhiks, Stepan Karja (Postimees 26.10.1991)
26. Shanhai – unustatud linn? Toomas H. Liiv (Päevaleht 03.10.1992)
27. Kiimalise kirikumehe perversne piiblikool 2. Madis Jürgen (Eesti Ekspress 09.10.1992)
28. Indreku koolipäev, Erkki Kõlu (Postimees 10.10.1992)*
29. Peipsi piirkonna piirivalvurid ei tea, mis sünnib teisel pool järve, Argo Taal (TPM 28.09.1994)*
30. Varga peas põleb müts, Peeter Võsa (Päevaleht 08.10.1994)
31. Kollase ajakirjanduse vitsad, Margot Visnap (Eesti Ekspress 28.10.1994)
32. Lapsed saavad elukooli prügimäel, Aita Ottas (TPM 18.10.1995)
33. Sõejoonistus põlenud maja ja Mick Jaggeriga, Madis Jürgen (Eesti Ekspress 04.10.1996)
34. Õpetaja, kust tulevad legod? Victoria Parmas (EPL 09.10.1996)

35. Ajaloolised ajanäitajad näitavad aja lugu, Neeme Korv (TPM 22.10.1997)
36. Ratastega pood toob kauba ja õnne õuele, Rein Sikk (EPL 03.10.1998)
37. Poola metsade vahel, Gorbatsšovi mõrvapaigas, Selle Mõtsar (Eesti Ekspress 16.10.1998)
38. Puhja kohvikumüüja otsib usku iseendasse, Juhani Püttsepp (TPM 15.10.1999)
39. Teretajat ootavad pahased pilgud ja umbusk, Rein Sikk (EPL 03.10.2000)
40. Narkar Andrei õpetab Ekspressi heroini süstima, Peeter Sauter (Eesti Ekspress 12.10.2000)
41. Raudteematk on ohutu, kuid konarlik, Martin Pau (TPM 11.10.2001)
42. Kinobussist sai Abjas propagandamasin, Rein Sikk (EPL 14.10. 2002)
43. Üks kroon ja kolm rannapalli! Birgit Püve (Eesti Ekspress 24.10.2002)
44. Uus maabussijaam pälvib maarahva viha, Vallo Nuust (TPM 01.10.2003)
45. Контакт? .. Есть контакт! Jüri Muttika (Eesti Ekspress 07.10.2004)
46. Hobushow esimene vaatus peeti piirpunktis, Riho Laurisaar (EPL 08.10.2004)
47. Urus joodeldajad viisipidamise käes ei vaevle, Martin Pau (TPM 10.10.2005)
48. Hommikusel tiptunnil pääseb Viimsist kesklinna autoroolis 40 minutiga, Holger Roonemaa (EPL 02.10.2006)
49. Toomas Peek: „meresõit teeb memmest mehe!“ Madis Jürgen (Eesti Ekspress 12.10.2006)
50. Tartu ülikool pidutses väarikalt ja vabameelselt, Kerttu Jänese (TPM 08.10.2007)
51. Sõdurid harjutasid Sirgala „kurus“ *gurkha* pilgu all lahingut Talibaniga, Tanel Mazur (EPL 01.10.2008)
52. Viruna parun ja tema noor jää, Madis Jürgen (Eesti Ekspress 02.10.2008)
53. Metsamees jahtis tund aega taksoneid, Juhani Püttsepp (TPM 07.10.2009)
54. Sügisene mets on seeni täis, ussid suiguvad juba talveunne, Kaarel Kressa (EPL 10.02.2009)*
55. Sigadega Pädaste mõisaaias trühvleid otsimas, Madis Jürgen (21.10.2010)

*Antud kuus ei esinenud ühtegi reportaaži/portreed ning vastav lugu on esimene ilmunud olemuslugu.

** TPM – Tartu Postimees

*** EPL – Eesti Päevaleht

Lisa 4. Intervjuud

4.1. Tõnu Vare, Noorte Hääle ja Päevalehe ajakirjanik

Kui rääkida olemusloost või, nagu Juhan Peegel nimetas, publitsistlik-kirjanduslikust žanrist ehk olukirjeldusest, siis mis see Teie jaoks on?

See on nüüd küll keset lagipead küsimus.

Eks aastate jooksul on erinevaid asju kirjutatud. Ma olen 65ndast aastast ajakirjanduses, viis aastat olin kohalikus lehes Haapsalus ja pärast läksin Noorte Häälede. Ja eks alguses olid nihukesed klassikalised ülevaated. Nende puhul ei tahtud näha autori enda mingit seisukohta. Sa olid lihtsalt neutraalne fikseerija – mis toimus, kuidas toimus ja milleks toimus. Aga aastaid hiljem hakkasid tulema juba niisugused lood, mis läksid publitsistlikumaks. Aga need võtsid väga palju aega, ütleme 70ndate lõpus. 77-78 hakkas juba rohkem ka autorit n-ö tunda olema. Ja mis tol ajal oli loos iseloomulik – ajakirjaniku nimi oli loo all ainult eesnimetäht. Nii et sa ei saanud teada, kas see oli meesterahvas või naisterahvas.

Miks see oluline oli?

See on kindlasti mingisugusest sügavast nõukogude ajast jäänud, mil ei olnud sugudel mingit tähtsust ja ajakirjanduses oli täpselt samamoodi. Inimesed pidid.. või enesetsensuur või ka toimetajad, kes neid redigeerisid.. Tol ajal käis sinu materjalist üle osakonnajuhataja, toimetaja asetäitja, kes neid nii-öelda lihvis ja modelleeris parajaks, ja kõige lõpuks andis ilmutamisloa kas vastutav sekretär (praeguses mõistes tegevtoimetaja).. ja muidugi päris lõplikult otsustas toimetaja. Nii et mitu filtrit oli. Ja eks ajakirjanikul endal oli ka filter. Võiks öelda, klassikaline näide, et artiklist ei selgunud, kas kirjutaja on mees või naine.

Aga siis hakkasid tekkima nihukesed tugevamad ajakirjanikud ja hakkasid ajakirjaniku enda seisukohad ja hinnangud ilmnema. Kõige rohkem igasugustes reportaažides ja Noorte Hääle puhul tekkisid suurtest olümpiamängudest ja sellistest asjadest ülevaated. Ja ka reisikirjeldused. Noorte Häälest on mul meeles kui tehti pikemad järjejutud näiteks suurtest kalapüügilaevadest. Mitte ei olnud enam niivõrd sündmuse kirjeldused kui ka protsessi kirjeldused.

Millal see võis olla?

See oli kuskil, noh, 76 või 77. Umbes nii hakkasid tekkima. Ja siis olid muidugi tugevamad ajakirjanikud nagu Noorte Hääles Karl Helemäe või Ago Ustal ja Valve Raudnask, kes suutsid hallist ajakirjandusest läbi murda.

Ütlesite, et alguses oli autor neutraalne fikseerija, aga siis läks publitsistlikumaks. Mida see publitsistlikum Teie jaoks tähendab?

See oli see, et hakati välja tooma mingisuguseid detaile, mis olid iseloomulikud ajakirjanikule. Tema oskas leida niisuguseid nüansse, mis.. See oli küll natuke hilisemast ajast, kui Noorte Hääles tulid niisugused asjad, et ajakirjanik vahetas elukutset – läks kuskile tööle. Ja siis ta kirjeldas juba ennast selles tööprotsessis: kuidas ta tegi seda, mida ta tundis, mis selle mõte oli, mis võib-olla valesti oli ja osati nihakesi — no üks detail oli, näiteks ajakirjanik läks 80ndatel komsomolirajoonikomiteesse tööle instruktoriks. Ja see oli üldiselt selline raudbetoon asi. Aga ajakirjanik oskas leida niisuguseid detaile, kuni selleni välja, et päris rajoonikomitee instruktor, naisterahvas, läks poodi ja ostis endale voodiriideid, ja pärast komsomolitööd hakkas endale kodus õmblema laualinu või muid asju.

Ehk sellised aspektid, mis ei olnud seotud enam selle konkreetse tööga.

Jah, aga olid seotud selle inimesega. Ja hakati nagu inimest rohke välja tooma. Ütleksin, et ajakirjanduse elukutsevahetamised olid Noorte Hääle n-ö leivanumber ja neid tehti läbi aastate. Mati Laos ja Ülo Kraan ja teised ajakirjanikud, Ivo Pilve. Vat siis hakkas asi juba publitsistlikumaks minema. Sest ajakirjanik sai sellega, kui ta oli paar kuud mingi töö peal – eks veoautojuht või juurviljalaos või kaupluses või kalapüügilaeval – ta nägi seda elu palju rohkem ja lasi selle kõik läbi enda ja oskas seda olulisemalt konstateerida. On ju vahet, kas sa lähed kasvõi tunniks või kaheks või päevaks kohale või oled seal nädalate kaupa.

Ütlesite, et see oli kuskil 70ndate lõpus..

Need vahetamised olid juba hiljem, 80ndate alguses.

Aga oskate öelda miks see just siis juhtus.

No see oli see üldine taust, sest kui varem oli kõik nii-öelda.. Väga palju oli ametlikku materjali, väga palju oli igasugust koosolekute ülevaateid või hoogtöö tegemistest või sotsialistlikust võistlusest – ajakirjanik jäi asjast kaugemaks. Aga ütleme, 70ndatel-80ndatel tekkisid ka uued ajakirjandusjuhid, kes olid ise olnud ajakirjanikud ja kes olid head ajakirjanikud, mis tol ajal tähendas vabariigi teenelised ajakirjanikud, siis nendele anti suurem voli. Nad võisid vabamalt asju avaldada.

Ehk näiteks mõni peatoimetaja oli juba teeninud usalduse?

Just. Karl Helemäe ja hiljem toimetaja hulk aastaid Ago Ustal, need kes juba ise kirjutasid publitsistika kogumikke või tegid.. Nagu Karl Helemäe tegi filmistsenaariumi, mis oli väga populaarne. Kevadkülvi volinik, või mis ta mõte oli.

Ehk, tekkisid isiksused ajakirjanduses ja ajakirjandusjuhtide seas ka. Enne seda oli Noorte Hääles näiteks väga kaua aega üks n-ö vana aja toimetaja, kes ise kirjutas ainult juhtkirju. Need olid iga kord lehes olemas esimesel küljel, standard pikkuse, standard mõtetega. Ja tema järel, kui tulid uued juhid ja tugevamad ajakirjanikud, siis nad suutsid nii üldist tausta muuta ja anda järjest vabadusi. Mis oli ka huvitav ja tekitas natuke ka hõõrdumist. Näiteks Noorte Hääles tehti komsomoli elu osakonnast – oli niisugune osakond, kus kirjutati ainult komsomoli tööst ja komsomoli juhtidest ja ettevõtetest ja organisatsioonidest – selle töötajate baasil tehti Noorte Häälede publitsistika osakond. Ja see oli muidugi suur samm edasi. Need olid n-ö privilegeeritud ajakirjanikud, kes võisid kirjutada puhast publitsistikat. Ja mitte enam ainult komsomolitööst vaid ükskõik mis asjadest ja kus.

Aga see tekitas teistes pahameelt, et kes siis meie oleme, kas meie ei ole publitsistid. Ja tekkis niisugune võistlusmoment, et teised püüdsid ka paremad olla.

Mis aeg see oli täpsemalt?

Kes neid aegu mäletab. Eks ta ka kuskil 80ndatel oli.

Teie jutust jääb mulje, et 80ndad oli üks väga põnev ja hea aeg publitsistlikule loole.

Jaa.

Aga kuidas olid lood 90ndatega?

90ndad läks hoopis teiseks. Ütleme, 80ndate keskel ja lõpul tekkisid näiteks vaba tuule mõjul Noorte Häälede, nihuke naljarubriik, Tohoh! oli selle nimi ja Olev Remsu, noor mees, ülikoolist tulnud, sai niisuguse õiguse, et hakkas külgede kaupa avaldama naljalugusid. Ja nalja tehes naerdi ka ühiskonna jaoks üsna valuliste probleemide üle. Tol ajal oli ka Juhan Aare Noorte Hääles ja temal tekkis võimalus, et ta võis kirjutada näiteks kuskil käimisest,

mingist olemisest, looduse pildist või muutustest terved leheküljed. Ühe autori leheküljed! See oli 80ndatel üsna suur muutus. 80ndate alguses.

Ütlesite, et 85 ja teisel poole naljanurgas sai kriitilistel teemadel ka rääkida, aga kuidas need 70ndad ja 80ndad oli muudes žanrites kriitilise teemaga?

Kriitilised teemad olid olemas, aga need olid, nagu tol ajal öeldi, kommunaalkriitika. Kas kritiseeriti mingit ettevõtet, kes ei suutnud n-ö tarbijaskonda rahuldada või ei suutnud täita plaane. Kui mingi ehitamine ei läinud, ehitamine seisma jäi, siis olid üsna tugevad ajakirjanikud Heino Arak näiteks üks, kes väga teravalt suutis kitsaskohti uurida ja lahata. Ja tekkis palju pahandusi lehele ka, aga ikkagi asjad edenesid ja tulid üksteise järel.

Aga hiljem oli rohkem sotsiaalne poliitika. Rohkem inimsuhetest ja sellistest asjadest. Aga selline konkreetne nõukogude kriitika, see oli 70ndate lõpul..

Aga kui räägime publitsistlikust loost. Millest nendes lugudes kirjutati? Näiteks sel perioodil, mis Te Noorte Hääles olite?

Seal tuli kõik.. Klassikaline oli see, kui hakkas 80ndate lõpus fosforiidisõda. See sai alguse Noorte Häälest, aga läks edasi Eesti Televisiooni. Juhan Aare oli tol ajal Noorte Hääle ajakirjanik ja ta oli tohutult populaarne.

Kas tema kirjutas sellest teemast ka publitsistlikus võtmes?

Ikka. Tol ajal uudist oli, aga neid oli palju ETAlt ehk telegraafi agentuurilt ja palju oli ka tõlkematerjale. Venemaa elu kohta ja.. Aga tol ajal tekkisid ka igasugused muud teemad, mis enne polnud mõeldavad. Näiteks pioneeriorganisatsiooni tegevusest, et kui palju lastel ikkagi oli võimalusi tegeliku eluga kokku puutuda ja oma sõna sekka öelda. Või siis hiljem tekkisid sõjaväe tagakiusamised ja noorte poiste raskused, mis lõppesid isegi enesetappudega. Ja need teemad. Ja seksuaalteemad, muide, nagu kirjutati järjejutt pimedas ja teki all. Tekkisid täitsa uued teemad.

Need olid siis kõik 80ndate keskel?

Nad olid jah, 80ndate lõpu poole, kui vabadus hakkas. Ja siis tekkisid väga teravad artiklid. Noorte lehtedel oli partei keskkomitee poolt vaikiv luba nii-öelda õhku välja lasta ühiskonnast ja teravaid teemasid esile tõsta. Sellega jõudis asi selleni, et Noorte Hääle tiraaž oli tunduvalt suurem kui Rahva Häälel ja ulatus 220 000 kuni 230 000. Järjest iga päev niimoodi ja oleks olnud võib-olla veelgi suurem, kui oleks olnud trükipaberit.

Ja siis tekkisid.. Nii kui ärkamisaeg oli, siis Noorte Häälel sai avaldada ikka väga paljude publitsistide artikleid. Neid oli igasuguseid, näiteks oli seal ka Gustav Naan. Tema küllaltki erandlike mõtetega. Või Põldroos või Mati Unt või Marju Lauristin. Need olid need, kes võisid Noorte Hääles olla.

Ja siis sai tõesti sõna sekka öelda väga teravates asjades. Kasvõi see, kuhu Estonia teater ehitada, see oli 80ndate lõpus, kui ühe hõlmikpuu pärast jäi teater ehitamata ja on siamaale ehitamata.

Ütlesite, et 80ndate lõpus hakkas vabadus ja sai kriitilisematest teemadest kirjutada. Millest olemuslugudes ja publitsistlikus loos enne seda kirjutasite?

No, peamised olid ikkagi tootmis- ja tööstusteemalised. Tasapisi hakkasid juba koolidega ja koolitundidega ja koolikorraldusega seoses tekkivad probleemid, poiste ja tüdrukute probleemid koolis. Mis olid, olid sotsiaalselt teravad ja ootasid mingit lahendamist, ei oskagi öelda täpselt mis ajal, aga sündivuse probleem. Kui oli sündivus madalam võrreldes laulva revolutsiooniga. Sellest probleemist tuli palju kirjutada. Ja muidugi publitsistika üks

väljendus oli see, et Noorte Hää viis läbi niisuguse asja, et võttis endale ühe kas ettevõtte, ehitusfirma, kolhoosi või sovhoosi või ka piirkonna, kus ta hakkas iga kuu kirjutama nihukesi elulisi või teiste sõnadega publitsistlikke lugusid ühest ja samast firmast. Need olid alati äramärgitud ja nendega tekkisid ajakirjanikel, kelle ülesandeks see oli, paremad sidemed. Ta oskas rohkem näha numbrite taha ja kuidas see elu seal kohapeal käis. Sind võeti ju omaks ja räägiti palju rohkem ja märkasid ka ise palju rohkem kui käisid seal juba aasta otsa. Nimetasime seda ise aastaringiks.

Et aeg oli ikkagi väga oluline ressurss.

Jah. Seda vaba hingamist või sõna ja sügavuti minekut.

Aga tol ajal olid muidugi väga kindlal kohal igasugused tööeesrindlaste portreed ja eriti noortest töötajatest. Neist ausalt öelda - võib tagantjärele mõelda - mõnigi tehti üle riigi või isegi üle liidu tunduks. Nagu olid teatud noored lüpsjad või traktoristid, kellest pidevalt kirjutati. Aga need olid ka palju elavamad ja inimlikumad lood. Ja seda toetas ka komsomoli keskkomitee, et tõesti häid ja tublisid töötajad, kes suutsid olla teistest üle oma töövõtete ja mõtetega.

Kas see oli siis soovitus või ettekirjutus?

Ei, niisugust asja ei saa öelda. Ega see juhtimine nii otseselt ei käinud. Ta käis pigem nii, et kui midagi läks viltu, siis tagantjärele kas vibutati näppu või löödi rusikaga lauale. Sest ega see eeltsensuur oli olemas, aga see oli rohkem tehniline, et sõjasaladusi või asju välja ei pane. Aga nii-öelda suunamise rolliga tsensuur tekkis pärast. See käis kogu aeg, aga jäi vähemaks ütleme 80ndatel ja teistpidi 80ndate lõpus, kui asjad läksid teravaks ja püüti väga keerulistest ja olulistest asjadest.. Näiteks emakeel ja eesti keel ja muulaste probleemid hakkasid tulema. Siis oli pärast küllaltki palju seletamist ja aruandmist, miks need asjad on niimoodi kirja pandud.

Ma liiguks teemalainelt olemusloo kirjutamise poole peale. Kui vaatate 70ndatel ja 80ndatel, siis mis need suurimad erinevused või tunnused siis olid? Rääkisite detailist ja isikupärast, on seal veel midagi, mida välja tooksite?

Ega siis mingit kindlat malli ega asja ei olnud, mille järgi see käis. Olid toimetustes iganädalased koosolekud, kus arutati, kas kirjutatut või avaldamisele tulevat problemaatikat ja siis pidi nii ajakirjanik kui ka ajalehe juhid need asjad endale selgeks tegema, et kus maale võib minna. Pigem ikkagi on see teemadekäsitus see küsimus publitsistikas.

Selline autori oma kirjutamine oli toimetuse poolt üsna vaba? Et kirjutasid, kuidas kirjutasid.

Just! Teemavalik, see oli oluline. Ja siis hakatigi kompama piire, kui kaugele saab minna oma avaldustes ja piiride kompamised tekkisid kõigepealt Venemaalt tõlgitud väga teravate sotsiaaltemadega lugudega. See oli eeskujuks, et kui nemad võivad, miks siis meie Eestis ei või ja eestikeelses ajakirjanduses.

Aga kuidas Teie ise kirjutasite lugusid? Kas saate välja tuua, et mingil perioodil olid mingid asjad tõesti väga olulised, aga järgmisel perioodil enam mitte?

Noh, seda on raske periooditi öelda, sest, üks ta muidugi huvitavam oli 80ndate lõpul ja just autoritega töötamine. Näiteks Ivar Raigiga, kes tõi sisse väga häid mõtteid näiteks Ungari ja mujalt maailmamajandusest ja püüdis n-ö Eesti majandusliku olukorda ja majanduse ülesehitust arendada. Näiteks olid tol ajal suur asi igasugused noortekollektiivid ja noorte liikumised ja liitumised, kuni sinnamaale välja, et Pärnu maantee äärde, sinna lõppu, ehitati

väga palju noorte kooperatiive. Tol ajal oli ju korteriprobleem väga terav ja ajaleht püüdis seda asja valgustada.

Ja endale pakkusid muidugi kõige rohkem huvi see, kui sa varem pidid kirjutama ja kusagil komsomoli koosolekul istuma või mingis komsomoli organisatsioonist või laupäevakust, aga nüüd läksid ikkagi ja vaatasid kuidas elu tegelikult oli. Ja oli võimalus sellest kirjutada. Kes seda tööd tegi ja kuidas tegi ja miks tegid.

Et materjal, mis oli, oli nüüd põnevam.

Kindlasti jah. Ja üks asi, mis on Noorte Hääle leivanumber, oli rubriik sõbrad ja tuttavad. Seal intervjuu vormis oli võimalik väga tuntud inimeste mõtteid välja tuua. Ja see mis oli lubatud Gustav Ernesaksale või Georg Otsale.. Tema nime kaudu neid mõtteid välja tuua oli väga huvitav. Ja küsimusi paluti esitada ju lugejatel.

Aga kui mõtlete sellele, kuidas publitsistlikku lugu üles ehitasite. Kas kuidagi teadlikult mõtlesite, kuidas see lugu peaks nüüd kirja saama ja siin paberil jooksuma?

Ei mäleta, et oleks nii väga selle peale mõelnud, aga noh, muidugi artikkel tuli päris põhjalikult läbi mõelda. Tol ajal ei olnud seda võimalust, mis on praegu – sa võid panna üksikud mõtted artiklist arvutisse, disketile või ükskõik, faili, ja pärast seda täiendada muuta. Aga tol ajal tuli kirjutusmasinad, muide, endal ise muretseda. Mina ostsin endale, mis maksis ikka tublisti üle kuupalga. Ja siis hakkasid leheküljekaupa ja pidid teadma kuhu sa lõpus välja jõuad, sest kui tahad vahepeal midagi muuta, siis pead kõik ümber kirjutama.

Väga täpselt pidid teadma kuhu sa jõuad, mida sa tahad öelda ja need asjad said tõesti läbi mõeldud. Ja kuidas seda kirjutada. Ja selge on see, et on erinevad asjad, kas kirjutad tõesti piltlikult öeldes laupäevakust või mõnest noorest inimesest, kes on väga tubli ja ka ühiskondlikult tubli ja püüdis asjadele sõna sekka öelda omi mõtteid ja..

Kas oli ka mingeid juhiseid, kuidas peaks kirjutama?

Ei. Seda ei olnud. Ka nendel toimetuse koosolekutel mitte. Nagu vanasti öeldi, loomingulisi laboratooriumeid. Ei, neid ei olnud. Ja keegi ei analüüsinud juppide kaupade või mõtete kaupade, mis see siis nüüd on, kuidas seda peaks tegema. Aga seda õppisid lihtsalt teiste kaudu, kes su kõrval kolleegid kompisid neid piire, kui vabalt saab kirjutada ja ausalt ja avameelselt.

Aga kas Juhan Peegli õpikut ka jälgisite?

Ikka, need sai kõik läbi loetud. Need tuli ju läbi lugeda ja pärast vastata. Ja muidugi Sulev Uus õpetas maailmaajakirjandust ja selle praktikat. Ja sealt toodi väga palju näiteid, kuidas on neid asju tehtud. Aga nihukest asja ma ei mäleta küll, et oleks kellegi artikleid väga analüüsitud või teiste omi analüüsitud. Ma arvan, nüüd Pullerits teeb ammu juba teistmoodi neid asju.

Tol ajal oli ka see, et kui mina õppisin, siis ajakirjanduse osakond oli väga väike ja seal ei olnud väga palju inimesi. Ja kui mina alustasin õppimist ei olnud eraldi ajakirjanduse osakonda. Meil Eduard Laugaste õpetas kuidas eesti keeles sõnu kirjutada, mul on see meelde jäänud. Või ladina keel, mille õppimisega tuli tohutult vaeva näha. Nii et see ajakirjandus oli nagu kõrvalplaanis. Edaspidi tuli seda iga aastaga palju rohkem, aga alguses oli see üsna kõrval.

Kui räägime publitsistlikumast loost, siis mis tema eesmärk Teie hinnangul oli 70ndatel?

Ikka lugejate ja otsustajate mõjutamine.

Aga miks ta oli Teie hinnangul teistsugune näiteks uudisest?

No uudis oli neutraalne. Ajakirjaniku ennast praktiliselt ei ilmnenu. Tema lihtsalt rääkis ära kes, mis ja kus ja millal. Aga väga palju vähem oli seda, et miks. Ja mis selle mõte oli, mida see pidi andma.

Kas saate öelda, et olemusloo eesmärk 70ndatel ja 80ndatel kuidagi ka muutus?

Väga lihtne oleks öelda, et muutus, aga milles, seda ei oska ma nüüd küll öelda.

Pärast intervjuud märkis Tõnu Vare veel, et tema hinnangul on reportaaž jäänud läbi aja samaks, ent toonitas, et just 80ndatel hakati läbi inimese ja ajakirjaniku enda lugu kirjutama, näitama, rääkima ning tekkis see aeg, kus pandi kirja ka ajakirjaniku eesnimi.

4.2. Rein Sikk, Eesti Päevalehe ajakirjanik

Kui pikalt Sina oled Eesti Päevalehe liinidega seotud olnud?

See asi oli – hakkame nüüd meenutama – ma sattusin Eesti Päevalehte Eesti Sõnumitest. Eesti Sõnumid erastati Luigele ja mingisugusele seltskonnale tehti ettepanek päevalehes [Eesti Päevaleht – K.S.] jätkata. Ja siis olin ka mina... CV-st võin täpselt need aastad välja uurida. Ja siis panin ligi kümme aastat jutti, kuni tekkis huvitav pakkumine Virumaa Teatajast peatoimetaja kohale. Siis ma olin seal kolm aastat. Sain aru sellest, et ma saan selle ametiga väga hästi hakkama, aga silm ei sära: peab kogu aeg kabinetis istuma. Ja seejärel tulin ma päevalehte tagasi, siis 2005.

Millal Sa Eesti Sõnumites siis alustasid? Või noh, mis see Sinu ajakirjaniku alguskoht on?

Tähendab, kõigepealt ma alustasin Virumaa tollases Punases Tähes. Aastal 1984 kui lõpetasin [ülikooli – K.S.] läksin Punasesse Tähte – see on siis Rakvere rajooni ajalehte. Ja vot, nüüd ma võin siin aastatega eksida, aga siis hakkasin ma algul Punase Tähe kõrvalt ja pärast täiesti iseseisvalt tegema n-ö ühemehe ajalehte, mille nimi oli Virumaa Teataja. See polnud mitte praegune Virumaa Teataja, vaid see oli Virumaa Fondi ajaleht, kuukiri, mis ilmus tõesti kord kuus. Ja ma täitsin seal kõiki ameteid. Ja see oli veel aeg, kui kõik tekstid tuli lüüa sisse trükimasinaga, seista seal trükilaos tinalao kõrval, teha parandusi ja kõike seda. Ja siis kui Virumaa Fond oli oma tegevust lõpetamas ja leht pandi kinni, võtsin ma kaks telefonikõnet. Ühe võtsin Kultuuriellu [Kultuur ja Elu – K.S.], kus olid Madis Jürgen ja Sirje Endre. Et äkki neil oleks tööd pakkuda. Ja teise võtsin Rahva Häälede kus oli Toomas Leito. Sirje Endre ütles, et räägime sügisel edasi. Toomas Leito ütles, et tule homme tööle. (naerab) Ja siis ma olin Rahva Hääles ja elasin kõik üle – Rahva Hääle erastamised, ja sealt muutus Rahva Hääle Eesti Sõnumiteks ja sealt edasi tuli siis päevaleht.

Vaatamegi nüüd Eesti Päevalehe poolt – kes siin kirjutasid ja kirjutavad olemuslugusid? Kas on mingi kindel seltskond või on see juhuslik?

Ma arvan, et see on praegu hetkel juhuslik. Ja tõtt öelda, mida aeg edasi, seda vähem olemuslugusid, nii nagu mina aru saan, üldse päevalehte pääseb. Seepärast, et mõtlemine on kuidagi võib-olla isegi natuke liialt kallutatud veebi ja Delfi poole, mistõttu on peamiselt jäänud üks žanr, see on siis uudis. Või siis intervjuu.

Ütlesid, et praegu on vähem, selline juhuslik, aga milline ta siis nendel Sinu algusaegadel siin oli?

On olnud ka aegu, mil täiesti regulaarselt on plaanitud ikkagi lehte sisse vähemasti üks korralik reportaaž nädala jooksul. Et mitte lihtsalt anda inimestele uudiseid, mida nad saavad

ka siit-sealt-kolmandast kohast, vaid anda inimesele seda tunnet ja seda teadmist, et nüüd see minu reporter ongi seal kohal! Et räägi mulle asjast, kuidas see tegelikult käib! Ja mitte ainult uudise vormis, vaid tuua sinna juurde lõhnasid, tundeid, maitseid, kõike seda! Et see kajastus oleks võimalikult tõesti emotsionaalne. Just mille kaudu ka asjad mõjuvad? Emotsioonide kaudu mõjuvad.

Kas need autorid, kes neid kindlaid, n-ö planeeritavaid reportaaže tegid olid ühed ja samad või oli see valik ka juhuslik?

No üldiselt on nii ju et iga inimene lihtsalt leiab endale oma žanri. Seda oli ju meil ka ülikoolis näha, eksju?! Mõnel tuli reportaaž välja, aga teisel tuli arvamyslugu välja. Kolmandal ei tulnud võib-olla kumbki välja, aga oli jõe kõva tegija kuskil näiteks uudistes või midagi sellist. Eks see on lihtsalt nii kujunenud. Tõesti, kellel midagi välja tuleb. Ma olen, ma arvan, umbes sada korda kuulnud Kärt Anveltist suust seda, et tehke minuga mis te tahate, visake kasvõi kibuvitsapõõsasse, aga reportaažiga ma ei saa hakkama. Mingid teised asjad tulevad tal ju väga hästi välja. Nii et see on ikka see inimesepõhine. Et jah, uudist, kui inimene on ajakirjanik, siis ta lihtsalt peab uudist kirjutama, aga kas see reportaaž peab tal alati õnnestuma või see olemuslugu. See võib olla nii ja see võib olla naa.

Oskad Sa tuua sellist murdepunkti, kui vaadata ajajoont, kus on siis see, et on meil planeeritud reportaažid siin ja kus on see, et meil on see niimoodi nagu juhuslikult?

Ma arvan, et viimane murdepunkt oli tõesti see, kui ühendati siis Eesti Päevalehe uudistetoimetuse ja Delfi. Sellest ajast saati ma ei näe väga palju reportaaže. Aga minu enda jaoks oli mingisugune murdepunkt... Kui sa käsitlesid siin Postimeest ja ka Edasit, siis lugu, mida ma hirmsasti kaifisin... Mul lõi silm särama ja ma mõtlesin, kas ma suudaks midagi sellist üldse kirjutada ja ma olin täiesti veendunud, et ei suuda. See oli Andrus Esko reportaažisari kuu aega kandikutega... Või oli see kaks kuud kandikutega. Kus ta oli siis toonases Edasis ja ta läks Volga restorani tööle kelneriks. See oli lihtsalt vapustavalt hea!

Ja siis tegi reportaaži žanri jaoks ka väga head tööd, minu arvates oli Tartu Postimehes või Edasis oli... Tartu suusamaratonilt lasti inimestel kirjutada reportaaž, lausa mingi võistlus oli. Ja siis kui keegi kirjutas reportaaži sellest, kuidas Tartu suusamaratoni läbimine on umbes sama kui kõigi Beethoveni üheksa sümfoonia läbi kuulamine. Ja tõesti! Need sümfooniad jooksid seal kõik kõrval ja kuidagi... Eks me viiendat ja üheksandat ikka teame, aga muid nagu mitte. Ja siis nad jooksid nii, et ma täiesti kuulsin selle suusamaratoonarite ähkimise saatel seal kõrvus nende sümfooniade helisid. Ja siis ma mõtlesin jälle, et ei tea, mina vist küll kunagi ei suuda.

Aga oskad Sa neid ajateljele panna?

Ma arvan, et need Esko asjad võisid olla siis kui ma olin ülikoolis, see oli 1979, 1984. See suusamaraton võis olla kuskil 1984, 1990.

Ja siis vahepeal tekkis... Oli lihtsalt mingisugune aeg, kus oli Eesti iseseisvumise järel selline suur segadus, ka žanriline, kus ühtegi žanrit võib-olla teadlikult ei tehtudki.

Ütleme, võtame selle omaaegse Noorte Hääle või Rahva Hääle, see oli vist Rahva Hääle. Tõesti, mida tehti ju esimestel päevadel, siis kui kogu toimetuse, kaasaarvatud Sikk, oli ära jooksnud, ei teinud teist nägu. Siis sisuliselt täitsid lehe Kalle Muuli ja Peeter Tali kahekesi. Selle hiigelsuure Rahva Hääle! No mis žanritest siin rääkida.

Žanrid tulid tasapisi läbi selle, kuidas me hakkasime enda jaoks avastama seda, mis toimus mujal maailmas. Kuigi ülikoolis, ütleme selle, Peegli klassikalises ajalooraamatus on reportaaž täiesti omaette žanrina olemas. Seal ta on veel rohkem. Aga noh, kuni ta siis lõpuks

läbi Pulleritsu, kes tuli ja avastas meie jaoks Ameerika, jõudis siis selleni, et on enam-vähem kolm žanrit, millest üks on olemuslugu.

Reportaažid, mis Sa kirjeldasid 80ndate algusest. Kas Sa ütleksid, et see oli selline katsetamine või uue taseme tõus? Kui kirjeldasid, et muusika mängis spordiga kõrvuti...

Jah. Seal mängisid rolli kindlasti, noh, mitmed asjad korraga. Esiteks, et oli peale kasvanud selline, noh.. 80ndatel, see põlvkond, kes ajakirjandusse tuli... Sel ajal tõenäoliselt oli ka toonane ajakirjanduskateeder saavutanud mingil määral täiuslikkuse. Maksimaalse, mis andis tol ajal võtta. Just selles mõttes, et alles oli Juhan Peegel, täie rauaga andsid Marju Lauristin, Peeter Vihalemm, kõrvalt veel Andrus Saar, Hagi Šein ja nii edasi. Et sealt tuli maksimaalne. Teine oli, et need inimesed seal ülikoolis polnud ennast veel kindlustanud. Kindlustanud näiteks poliitika ja õpetamise vahel. Ütleme, noh, klassikaline näide Marju Lauristin, kes oli vahepeal minister ja nii edasi. Ja tuli hea põlvkond. Ja kuna ühiskond läks teiselt poolt palju vabamaks, hakati palju rohkem proovima neid erinevaid žanre. Et toona oli eelkäija kindlasti Postimees, kes töötas ülikooliga niimoodi kahasse. Kõik mis ülikoolis praktiliselt, teoreetiliselt selgeks õpetati, see tuli praktiliselt Postimehesse.

Ja teine asi see, et sel ajal veel inimesed lugesid paberlehti, mis andis rohkem ruumi ja võimalusi. Praegusel veebiajastul pole suutnud keegi veel välja mõelda sellist reportaaži vormi, mis oleks veebis nagu sama haarav. Sama haarav kui paberlehekülje peal, kui sa lööd lahti, eksju, kaks külge ja seal on. Ses mõttes, et see ekraani suurus on ikkagi määratletud ja kujundused on kõik paigas. Tõenäoliselt keegi mõtleb selle kunagi välja. Aga just see, et sa loed mingit teksti ja siis tuleb fotogalerii, siis tuleb võib-olla video ka. see kõik kokku peaks nagu mõjuma, aga minu arvates ikkagi ei mõju tervikuna. Ta mõjub juppidenä. Nii et siin on vastus sellele, miks veebiajastul praegu see reportaaž nii hästi ei toimi.

Ja teine on see, et reportaaž nõuab aega, vaeva ja põlemist, kui põhiliseks eesmärgiks on võimalikult ruttu, võimalikult palju klikke saada, siis see ei anna seda. See ei anna seda lihtsalt sellepärast, et siin pole aega.

Sa räägid hästi palju just reportaažist. Mis rolli mängib Eesti Päevalehes näiteks portree?

Tõtt öelda, ega ma ei mäletagi väga palju väga säravaid portreesid. Pigem neid ei ole, kui on. Mis ei välista selliseid portreelikke kirjeldusi siin ja sealpool. Aga Sa osutasid väga olulisele asjale – kui ma mõtlen portree-žanrile tänases eesti ajakirjanduses, siis see on ekspressi nädala nägu. Ja umbes samad on ka ju Postimehes laupäeviti ja praktiliselt sellega on ju portree ka haaratud. Kõik muu on, jah, võib-olla küll isikulugu. Tavaliselt läheb see siis juba nagu intervjuu žanris. Aga portree kui selline täiesti omaette žanr on pigem kadunud.

On see koguaeg nii olnud?

Minu arust mitte. Sest just siis, kui tooni andis see põlvkond, kes kasvas üles selle Peegli ajaleheraamatu najal, siis planeerimine oli kindlasti pikemaajalisem. Ses mõttes jäi ta ajast maha kindlasti. Vahel tegid pikemad plaanid ja siis selle järgi mindi. Aga siis oli, ma mäletan, kus siis oli kindlalt planeeritud, et kes on meil siis see nädala portree nagu.

A, mis ma unustasin ära, LP-s on ju portreed!

Žanriliselt on ta pigem intervjuu..

.. jah, see on pigem intervjuu, mis on nagu rikastatud mingite asjadega.

Et jah, kuhugi see portree on jäänud. Võib-olla on küsimus ka selles, et praegused ajakirjandusteoreetikud pole selle ajakirjanduses pööraselt kiiresti jooksva ajaga suutnud

kaasas käia, et mõtestada lahti praeguseid žanre, kas nad on.. kuigi seda on ju Hennoste öelnud mitmel korral, et meedia killustumine, mosaiikseks muutumine, toob kaasa just žanrite kadumise. Jääb nagu üks žanr: see on lugu, milles siis nii hea inimese puhul võiks eksisteerida portreelikke nüansse, reportaažlikke nüansse, midagi veel, a teise puhul on see lihtsalt niimoodi ära täidetud.

Küsin veel üle korra, kas Sinu jaoks ongi žanrite hägustumine seotud sellega, mis Sa töid välja, nii-öelda netistumise ja Eesti Päevaleht – Delfi ühinemisega?

Eks see hägustumine ja kõik see killustumine hakkas ka varem peale. Ja ma olen toonud siukest huvitavat näidet, et tegelikult sellest, et me satume infoajastusse, kus on hästi palju infot saadaval ja nii edasi, mina arvan, et seda räägiti meile ülikoolis juba esimesel kursusel. Kõik teadsid, et me sinna satume, ja pakuti ka mingisuguseid nii ja naa, kolmandaid retsepte, kuidas siin infoajastus hakkama saada. Fakt on see, et infoajastus praktiliselt keegi ei saa hakkama. Et seda infot on ikkagi liiga palju. See meenutab tõesti seda, kui näiteks inimesed esmakordselt nõukogude impeeriumist vabanenuna sattusid esimest korda supermarketitesse. Ja siis oligi see, et issand, kui palju kaupa, mida valida! No ei oskagi! Ja siis lõpuks tuli sealt supermarketist välja kõige pisema karbi kompvekkidega tik-tak – lihtsalt sellepärast, et need olid kõige odavamad. Täpselt sama on praegu tundub toimivat infoajastus, kus inimesed ei oska valida ja siis valivad tihtipeale selle kõige odavama, mis ei pruugi alati olla kõige kvaliteetsem.

Kus selle poe riiulitel on olemuslugu?

Kindlasti on, aga kuskohas, seda ma ei oska öelda. Ütlen, et satub sinna-tänna-kolmandasse kohta, aga kuna praegu kogu Eesti erameedia on ikkagi väga suures hädas – eksistentsiaalsetes probleemides, kõik tiraažid jooksevad allapoole – siis tehakse nagu pigem selliseid otsuseid üheks või kaheks päevaks, aga ei mõelda kaugemale. Seepärast me ei teagi, mis on homme või ülehomm. Kuigi samas mina ei usu, et oleks kuhugi kadunud see seltskond inimesi, kes tahaks lugeda mingisuguseid natuke rohkem töödeldud tekste, kui seda on lihtsalt kiirelt toodetavad uudised.

Kasvõi see näide, et üks reportaaž, millega viimasel ajal tõesti rahul olen, oli see, kui ma kirjeldasin korvpallitreener Andres Sõbra käitumist korvpallimatši ajal. Ma arvan, et sellest on enam kui pool aastat möödunud, kui see ilmus, ja ikka veel tulevad inimesed ja ütlevad – isegi need, keda ma ei tunne, et nad pole mingid sõbrad, kes püüaks mulle meeldida või nii – kuule, see oli nii vinge lugu! Järelikult turg on täiesti olemas, aga selliste inimeste vajaduste rahuldamine on praegu... Sellele on mõeldud liiga vähe.

Ma läheks korra teemade juurde. Ja vaataks, kuni tänaseni, kuidas Sa ise näed, et need teemad on muutunud ja kas on muutunud?

Üks teema, mis aitas minu jaoks reportaaži lahti mõtestada – kuna ma ülikooli ajal õppisin tegelikult raadioajakirjanikuks, siis mingid Felix Moori reportaažid või lihtsalt nende katked... See, kuidas ta võttis ette Oleviste kiriku, käivitas oma reportermaki, kui ta astus kirikutorni esimesele astmele, ja hakkas andma oma reportaaži. Salvestas ja siis lasti eetrisse. Siis ta läks sinna, kuhu enamik inimesi ei olnud saanud. Sinna kirikutorni. Sammus ülesse ja andis reportaaži, kui ta jõudis sinna üles. Selline, tõesti koht ja võimalus viia inimesi sinna, kuhu nad ei satu. See on punkt üks.

Ja punkt kaks on see, et samas ka mõtestada seda. Ütleme, juutuubi ajastul ju praktiliselt pole kohti, kuhu me ei satuks. Vaata klippi ja sa võid igale poole sattuda! Alates kosmosest ja lõpetades jõle efektsetest videotest sellest, kuidas, ma ei tea, vereliblekene rändab läbi sinu ihu, ja nii edasi. Aga samas need annavad tõesti selle esimese emotsiooni, tunde, et sa oled

midagi kätte saanud. Aga minu jaoks on küsimus see, kas selline kiirtoit annab ka mõtestatuse. Sellise, mis meenub inimesele ka näiteks nädala pärast. Et see on nagu lahtine küsimus. Aga ma arvan, et see peaks ikkagi olemuslood, mis reportaažid ka on. Et inimesel oleks tõesti nagu ka nädala pärast või kuu pärast mees see, et ta kulutas aega viis või kümme minutit ja see ei olnud mitte see aeg, mis reporter röövis temalt mingisuguse jamaga, vaid see oli see aeg, mis lugejale midagi emotsionaalselt lisaks andis.

Aga millest Sa oled läbi aastate kirjutanud?

Minu puhul on olnud kindlasti vooruseks ja samas ka puuduseks, et ma ei ole Tallinnas. Vastavalt sellele olen püüdnud leida selle niši. Just nimelt selle niši, et kirjutada nendest inimestest ja kohtadest, kuhu võib-olla linnareporterid nii tihti ei satu. Aga teiselt poolt on tõesti see, et kuna kiiresti ja odavalt tehtav ajakirjandus muutub aina enam linnakeskseks, siis tänu sellele olen kaotanud nii mugavuses kui oluliselt ka näiteks töötasus. Tädi maali lood. Ma olen, ei tea mis ajast, aga olen mõelnud just nimelt sellele, et tegelikult... See, on siis, kui inimesed räägivad, et... Ajakirjanikud räägivad, et teemasid pole, kõik teemad on käsitletud. Siis tegelikult, kui sa võtad ühe inimese ja leiad temaga aega rääkimiseks umbes pool tundi, siis tegelikult leiad sa selle inimese elust vähemalt ühe olulise asja, millest rääkida ka teistele, mis teeb teisi rõõmsamaks ja rikkamaks ja nii edasi. Mis laias plaanis tähendab seda, et igal ajahetkel on Eestis kirjutamata vähemalt üks miljon väga head lugu. Ja nad on kirjutamata sellepärast, et ajakirjanikel pole aega süveneda.

Ütled, et kirjutad täiesti tavalisest tädi Maalist. Aga huvitav on, et Sina kirjutad ju alates 90ndatest ja hiljemgi. Ometi rõhutati täiesti tavalisest inimesest kirjutamist just pigem nõukogude ajal. Kuidas Sa ise seda näed?

Tegelikult nõukogude ajal lihtsad inimesed ei olnud ikkagi lihtsad inimesed. Need olid nii-öelda lihtsamat tööd tegevad inimesed, kes olid väga üles *pushitud*. Siin võiks olla näiteks mingisuguseks silmiavavaks asjaks Olev Antoni näidend Laudalüürika, kus tõesti kõigi nende reibaste, pestud kummikutes ja soengutes lüpsjate kõrval, kes eksisteerisid toonases peavoolumeedias, toodi reaalsed lüpsinaised, kes tulevad hommikul, tõmbavad priima-sigaretti, vannuvad nagu ma ei tea mis asjad, ja teevad oma tööd katkise tehnikaga. Et tegelikult sellist inimest poleks nagu olnudki. Ja sellisest inimesest on ka praegu puudu. Kasvõi kui palju on portreeteritud ühe Soomes tegutseva kalevipoja päeva? Ega eriti ei ole. On jah lugusid siit-sealt ja kolmanda poole pealt aga tõesti olla temaga terve päev kaasas kuni selleni välja, et mis tingimustes ta tegelikult elab ja.

Sisuliselt leida sellest n-ö tüüpilisest tegelasest see unikaalsus.

Absoluutselt. Ja ühtpidi me kindlasti avardame niimoodi maailmapilti. Nii enda kui teiste inimeste oma. Ja teisalt me anname niimoodi tegutsedes sõnaõiguse, võimaluse välja öelda midagi just nendele inimestele, kes alati võib-olla meediasse ei satu. Ja teine liin, mida ma olen ka alati otsinud, on et need samad inimesed, kes meedias on, et nende juures leida niisuguseid teistsuguseid nišše, mida võib-olla nii tihti ei räägita. Et just lasta päiksel paista ka selle poole peale, mis jääb tavaliselt puu teisele poole. Ja see ei tähenda sugugi mingisuguseid magamistoalugusid.

Üks asi, mida samades elulugudes on ajakirjanikud ise välja toonud, et nõukogude ajal sa ei saanud olla väga kriitiline. Ja seda ka olemusloos. Aga tänapäeval, Tartu näitel, pärast 90ndaid tuli rohkem kriitilisi teemasid ka olemusloosse. Kuidas Sina seda näed?

Nõukogude ajal oli huvitav see, mitte et ma püüaks seda kuidagi teha mingisuguseks ideaalajaks, aga huvitav oli see, et pidev peitusemäng nii tsensorite kui toimetajatega selle

koha pealt, et äkki õnnestuks mõni asi vihjena sisse panna. Siis tuli järgmine aeg. Tuli see, kus võis kõike öelda. Siis see muutus ses mõttes igavaks, et siis öeldi kõik otse ära. Kadus ära töö loominguline pool. Kõigest võis rääkida. Räägitigi otse, aga tihtipeale ikkagi meeldivad mingisugused sümbolid ja kujundid, mis räägivad meiega natuke teistsugust keelt kui otsene tekst. Ja siis seejärel, kui veel ei olnud alanud totaalne ajakirjanduskriis, inimesed lugesid lehti, rohkem paberit kui veebi, siis ma arvan, et oli... Aeg enne masu. Oli raha, oli lehti ja seal toimus tõesti selline tore ja minu arvates ka väga efektiivne loominguline töö. Just see, et otsida asjale spetsiifiline vorm. Otsida asjale sümbolid, kujundid ja läbi selle – see pole mitte selline kulla ülekuldamine – vaid läbi selle sellele anda inimesele suurem, parem ja emotsionaalsem arusaam sellest, mis toimub.

See on siis kuskil 2000ndate keskpaik? 2005, 2004?

Jah, sinnamaani. Ja siis lõi masu kõik need asjad sassi. Huvitav on veel see, et masu esimestel aastatel, seda on mingid uurijad ka välja toonud, ma ei oska nende nimesid praegu öelda, kes ütlesid ka seda, et tegelikult kriis jõuab ajakirjandusse hiljem, kui mujale maailmasse ja täpselt nii see juhtus. Sel ajal kui, ütleme, väikeettevõtted läksid plaks ja plaks kinni ja pangad kärssasid, siis ajakirjandus elas suhteliselt hästi. Siis mingil hetkel avastati, kui meil pole raha mitte millekski, miks me peaksime veel reklaami ostma. Ja siis hakkas see totaalne allakäik, allaminek. Mida pole seni osatud peatada ja mis pole ainult Eesti probleem vaid kogu maailma probleem, millele otsitakse lahendusi.

Kas päevaleht või toimetus annab ja on andnud kogu pika perioodi vältel mingeid vorme, suunitlusi? Mis on need nõuded, mida toimetus olemusloo puhul ette ütleb? Kas on midagi?

Esimene, see pole nõue, aga on elementaarne igapäeva kokkulepe, et mis mahus me teeme seda. Alati öeldud, kas ta on pool külge, küljeke või topeltkülge, see on elementaarne. Siis edasine pigem sõltub juba sinu ja konkreetse toimetaja või osakonna juhataja koostööst selle kohapealt, et kui ma tunnen, et mul tekib mingisugune mõttekene, mis võiks nende jaoks olla natukene mittetraditsiooniline, siis ma püüaks neid mingile lainele viia. Et kui nad saavad loo kätte, ei tabaks neid ehmatus. Samas pean suutma ka loo esimesele lugejale, kes on toimetaja, selgeks suutma teha. Üldjuhul on see võimalik olnud, kui selliseid teemasid on vajalikuks peetud. Tõesti näidata reportaaži vormis midagi sellist, mida alati ei näe.

Kas on stiililisi, vormilisi nõudeid?

Kui sa suudad ära põhjendada ja see tundub loomulik, usutav ja antud hetkel ainuvõimalik, siis on kõik.

Ütleme, et piiranguid tegelikult pole?

Piiranguid tegelikult pole, kui on aktsepteeritud, et sa tõesti selle loo teed ja selle jaoks ka ruumi saad. Ma toon sellise näite, et praegu teen Maalehele ühte lugu kolmest volikogudes opositsiooni jäänud ja petta saanud inimesest, kes kogunesid emumäele kokku. Hakkasid seal rääkima aja arutama, et äkki peaks midagi tegema. Ja kogemata, uurides mingeid ajaloomemuaare, sain teada, et tõenäoliselt nende kohtumine Virumaa kõrgeimas tipus võius jääda täpselt 200 aastat hiljemaks kui Faehlmann, Kreutzwald ja Knocks andsid esimese Virumaa vande Rakvere vallimäel. Pööraselt huvitav paralleel, aga ma tean seda, et toimetaja, kes antud hetkel on Sulev Oll, võib-olla ei ole sellel lainel. Siis ma juba rääkisin talle eile seda, et vaata kui huvitava paralleeli ma leidsin ja ma ehitan selle üles tõesti sellel paralleelil, et 200 aastat peale esimest viru vannet kõlab teine või kolmas viru vanne. Tal on hõlpsam juba enne kui ta selle asja kätte saab, teada, kuhu ta läheb.

Kui toimetused annab pigem vabad käed, siis mis on Sinu jaoks olulisemad aspektid ja tunnused, mis olemuslool olema peab? Et ta oleks tõesti hea olemuslugu?

Eks ma need mingisugused kümme punkti olen oma raamatus välja toonud, ma enam ei korda. Aga minu jaoks ei läinud asi raskeks siis, kui ma olin selle raamatu valmis kirjutanud, vaid asi läks raskeks siis, kui selgus, et ma pean hakkama tudengitele seda õpetama. Ma võib-olla analüüsin ennast liiga palju, küsides seda, kas mu lugu vastab kõigile nendele tingimustele, mida ma teiste käest nõuan. Oleks ju ebaõige, kui ma nõuan teiste käest seda, millega ma ise hakkama ei saa. Kuigi ma samas annan endale aru sellest, mida ma olen püüdnud ka mõnikord öelda, et lugu võib vastata nendest kümnest punktist võib-olla vaid ühele. Lõppude lõpuks on kõik ju nii nagu teatris, kui on see kunstinõukogu ja lavastaja ja kunstinõukogu ütleb tihti vaid ühe sõna: usun või ei usu. Kui sa suudad viia lugeja sellesse staadiumi, et ta usub sind, ükskõik, mis võtetega sa seda teed, siis on kõik korras. Aga kui lugeja ei usu seda, see on mingi konstruktsioon, siis oled sa ebaõnnestunud selle looga.

Kas need kümme punkti, mis on Sul ka raamatus, kas Sa oled kogu aeg jälginud või mõelnud nende peale?

Ei ole. Ma võtsin oma reportaažid ette ja hakkasin sealt siis vaatama, mida ma tegelikult olen teinud. Püüdsin selle oma kõhutunde sõnastada mingiteks punktideks või asjadeks. Siis ma avastasin, et olen neid kümnekond asja pidevalt teinud endale seda sõnastamata.

Et enne oli praktika ja siis tuli teooria.

Jaa, kindlasti. Ma ei tea, miks ma selle tegin, aga mingi moment tundus, et oli vaja kodu koristada vahepeal. Mida võtta, mida jätta ja siis selline asi tekkiski. Aga seda, et sellest võiks kunagi saada mingi kõrgkooliõpik, seda ma küll ei arvanud.

Aga nimeta nendest siis mõni tunnus, mis on Sinu jaoks kõige olulisem.

Kõige olulisem on ikkagi osalusefekt. See on see, et sa pead suutma viia oma lugeja sinna kohta, kus ta ise pole olnud. Sellest algab kõik. Ja osalusefekti näide on täpselt see, et iga inimene on ju millalgi kas spordivõhikuna vaadanud televiisorist mingit spordireportaaži ja sellele kaasa elanud. Natuke küüsi närinud ja tundnud kuidas higi valgub mööda selga. Kui sa suudaksid saavutada oma kirja pandud reportaažis samasuguse tunde, inimene tõesti tunneb, et ta on seal, sul on ju käes hoopis vähem vahendeid, pole heli, paberlehes on mõned üksikud pildid, sul taustahääli pole. Aga just see, et inimene tunneks, et ta on seal. Kui sa selle saavutad, siis on kõik edasi.

Aga nimeta mõned vahendid, millega Sa saad seda saavutada?

Noo, see on hästi lihtne öelda, aga hästi raske teha. See on see, et süüdata teisi, pead sa ise põlema. Tõesti pead seda asja kaifima ja ma ei mõtle ainult rõõmustava kaifina. Võib olla see, et sa tõesti pillid seda asja tehes niimoodi, et.. kasvõi see, mis sai viimati tehtud Maxima varingu kohapeal. Nii paha oli, aga see tulebki panna sinna loosse sisse. Ja kui sa teed seda asja nii, et sa paned sinna natuke oma hinge, siis see tuleb välja. Kui hinge ei pane, pane, et sul on vaja uudist vorpida, kiiresti teed selle ära, siis tulemus ongi see, et on siukene päevaliblikas.

Ja kui minna veel rohkem sinna teksti, siis näiteks kirjeldused, mis selles mõttes võtteid pead Sina tähtsaks, et seda kõike edasi anda?

Mida edasi, seda rohkem ma hindan seda mõtet, mis kunagi ütles välja vist Fred Jüssi. Et täiuslik pole mitte see, kuhu ei saa enam juurde panna, vaid see, kust ei saa enam ära võtta. Ja

noh, ses mõttes ligineb täiuslikkusele ju Arvo Pärdi muusika ja see toimib. Nii et suhteliselt lihtne on inimesel, kes on mõnda raamatut lugenud, kasutada igapäeva elus rohkem kui sada sõna. Noh, kirjutada mingeid selliseid barokseid rokokoolikke kirjeldusi, mis tõesti on nii paksud ja ülekirjutatud, et üsna varsti saab villand. Siis sa peadki selle kõik olulise sealt üles leidma. Mis ei tähenda jälle seda, et keel peaks vaene olema. See on sama, mida me igapäevaelus teeme. Me peaksime suutma selle olulisema üles leida. Võtta sellest olulisest kinni ja siis seda näidata läbi kirjelduste. Teoreetiliselt lihtne öelda, aga jõe raske..

Aga ma mõtlen selle aasta reportaažidele, mis mulle kirjutati. Üks hästi meelde jääv oli see, mille teemaks oli.. Vaata sealt, kus Tartus läheb tee raudtee alt läbi. Seal on viadukt, ühelt poolt sõidavad autod ja teiselt poolt sõidavad. Seal keskel on sammas ja selle samba ette on ehitatud üks metallist võre. Selline raam, et keegi sinna otsa ei sõidaks. Keegi tudeng võttis ette ja hakkas sellest reportaaži tegema. No tule taevast appi! Selgus, et läbi selle ta suutis avada nii palju inimeste saatust.. Minu arust ta käis mingi õhtu seal, mingi vanamees vaatas seda ja valas isegi mingeid pisaraid. Selgus, et keegi tema tutvav oli seal hukkunud. Ja siis ta hakkas võtma tõesti sellesama viadukti lugu just läbi selle metallraami, kui paljud on ennast sinna surnuks sõitnud. Vaata miuke asi tuleb välja. Sul on leitud üles see üks see. Kui võtad kogu viadukti, hakkad kirjeldama kõiki füüsikaseadusi, autosid, mis sealt läbi lähevad, siis see ei ole enam see. Et ma alati kui sealt alt läbi sõidan, on kohe nagu.. Ma mõtlen selle peale.

Kas ma võin öelda, et sisuliselt, et sa leiad selle tuuma on olulisem kui see, kuidas sa täpselt selle kirja paned?

Ma arvan küll. Minu arvates Lauristin ütles.. Me rääkisime küll koolikirjanditest. Ja ta ütles, et inimene, kellel on veidikenegi lugemust, suudab küllaltki hästi matkida nii-öelda sellist akadeemilise kirjandi kirjutamist. Aga kui ta tõesti seda tehes jääb ikkagi isikupäraseks ja suudab ise põlema minna, vat siis on see, et ta annab teistele ka edasi midagi. Külmal ja igavalt tehtud tekstide on nii palju, et tuleb püüda kuidagi teistmoodi. Ja just tuleb püüda kuidagi teistmoodi niimoodi, et teised ka sinust aru saaksid. Sest lõppude lõpuks võib teistmoodi ka niimoodi teha, et kirjutada kõik sõnad tagurpidi ja keegi ei saa sellest aru.

Kuskil jälle mingid targad inimesed on välja toonud kolm etappi ajakirjaniku arengus. Üks on see, kus sa ei meenuta mitte kedagi, oled pööraselt isikupärane, aga see kellelegi ei lähe absoluutselt korda. Punkt kaks on see, kus sa oled enamuse omandanud ja sa oled nagu kõik teised ajakirjanikud. Nagu tavaline tubli harju keskmine, nagu ongi enamuse. Ja siis on kolm, kui sa oled jälle isikupärane, aga sa oled suutnud leida sellise isikupära, mis teebki sind tõesti maailmas ainulaadseks. See on siuke kõrgem aste. Kas sul õnnestub sinna jõuda, see on tõesti iseasi. See on juba see, et sinu nimi, mis on sinna loo juurde pandud, annab lugejale teatud lubaduse. Ahaa, see on see. See on Jürgen, ma tean, et tema oskab nendest asjadest kirjutada. Aga sellist saavad vähesed nautida.

Ma tahaksingi sellest lähtuvalt küsida. Kui ma vaatasin Sinu enda lugusid, siis sealt, äkki 90ndatel, mulle tundus, et vormiliselt Sa oled palju rohkem mänginud kui nüüd hiljem. Kas see on seotud Sinu enda isikliku arenguga või on see seotud kogu selle olemusloo tähtsustamisega?

Ma ei oska öelda.

No see on ainult mulje, mis mulle jäi.

See võib olla seotud isikliku arenguga, aga ka isikliku taandarenguga. Mida vanemaks me saame, seda rohkem me endalt igasugu asju küsime. Et algus on tõesti selline ohjeldamatu mängulust, aga mida aeg edasi, nüüd peaks laseks veel mõne aja mööda, vaadata uuesti neid

lugusid ja küsida, kas mõni neist võiks jääda kauemaks kui mõneks ajaks. See ongi siis õigustus ühe või teise asja tegemisel.

Kuidas Sina tunned, et ühiskondlik-poliitiline olukord riigis, kes on võimul, on mõjutanud olemuslugu?

Vastus on see, et see on täiesti mõjutanud. Just sellepärast, et erinevad võimul olijad on kas teadlikult või ebateadlikult valinud ka erineva meediapoliitika. Vastavalt sellele, kas olla ja kui avatud. Kui ma arvestan, et näiteks Mart Laariga, kellega ma pole ülikooli ajal kunagi mingisugune semu olnud või midagi sellist. Aga tema kaasamängimine mitmes loos. Üks oli, mul oli žanr, Sikk õpib ametit. Käisin erinevaid asju proovimas ja Mart Laar tuli kohe väga hästi kaasa sellega, et ma veedan päeva tema kõrval ja õpin peaministri ametit. Tänu sellele, kindlasti sündisid mingisugused lood või mingi lugu, mis aitasid mõista paremini seda tegelikku võimu toimetamist. Ainuke, kus ta ei lubanud kaasas olla, oli see, kui ta juuksuris käis. Ja siukest toredat värsket puhangut, just nimelt võimu ja ajakirjandusega ma mäletan ka siis kui oli Juhan Parts valitsus, siis veel Res Publica valitsus. Siis oli nooruslik ja õhevil ja mitte üliküniliselt meelestatud ajakirjanduse vastu. Nad olid õhevil ja avatud ja nii edasi. Ja minu arvates sealt sündisid ka toredad asjad. Aga kui tegemist on tõesti mingi seltskonnaga, mis on blaseerunud ja, mis veelgi hullem, hirmsasti üle pingutavate pressiesindajate mõju all, siis ega sealt ei tulegi midagi. Tulevadki igavad ja mõttetud lood, mis võivad küll sisaldada endas mingisugust uudist, aga mis ei tee ühtegi sammu sel teel, et inimesed reaalselt mõistaksid ja saaksid aru, mis toimub võimukoridoris. Ja ma ei pea silmas mingisugust musta pesu. Ma pean silmas inimeste reaalselt elu, kuidas nad elavad, mis nad teevad ja et inimesed ennetavad seda võõrandumist, et inimeste ja võimu vahel oleks vähem.

Kas võib siit võtta kokku, et Sa pead võimu mõju olemusloole just selles aspektis, et kui palju võim laseb olemusloo kaudu end näidata? Aga kas Sa tunnetad ka tänapäeval, et võim on kuidagi mõjutanud, et kirjutatakse vähem või mingit moodi olemuslugusid?

Ei, seda ma ei oska küll öelda. Aga just et need olemuslood, mis puudutavad ikka oluliselt tõesti seda meie elu aspekti, et kuidas me siis ennast ise valitseme või laseme valitseda. Need on olnud väga erinevad vastavalt erinevatele võimukandjatele. Ja siin on tõesti välja tulnud ka see, et siit seda vastust võib otsida sellest, et kes on saanud selle pressisõbra ruupori. Üldjuhul on need suhteliselt kenasti see seltskond paika pandud.

4.3. Madis Jürgen, Eesti Ekspressi ajakirjanik

Sa oled öelnud, et olemuslugu piiritleda ja defineerida on üpriski keeruline. Aga kui prooviksid mingid piirid tõmmata, mis see olemus lugu on Sinu arvates.

No olemuslugu on tõesti üks väga laiali valguv. Kui mina käisin koolis ja õppisin ja Juhan Peegel veel neid žanre luges, siis oli ikka neid žanre kohutavalt palju. Praegu on ainult kolm – üks on uudis, üks on olemuslugu, üks on arvamus. Aga siis oli ikka reportaažid, osalusvaatlused nagunii.. Hästi tihedalt oli neid. Ja olemusloo alla lähevad kõik portreelood, reportaažid, igasugused segažanrid, kus on ühte elementi, teist elementi.

Kui tahad mingit definitsiooni, ma seda ei oska võib-olla öelda. Aga ta midagi sellist on, mis ei ole lihtsalt konstateeriv ja informeeriv, vaid servapidi läheneb juba natuke kirjandusele, – vanasti kasutati sellist sõna nagu publitsistika – kus on publitsistika elemente. Dialoogi, kirjeldust, kus antakse edasi emotsiooni, kus kirjanduslikud vahendid toetavad seda infot, mida sa seal pakud. Ta peab kuidagi mõjuma. Seda peab olema ikka hea lugeda.

Minu jaoks on alati ikka oluline, et kui sa teed mingisuguse loo, siis seda oleks põnev ja huvitav lugeda, et see kuidagi haaraks. Ma arvan, et niisugused lood lähevad sinna olemusloo alla.

Kui nimetada mingeid tunnuseid, mis Sinu arvates peavad olemas olema.

Dialoog, emotsioon, igasugused kirjeldused, võib-olla võiks olla sisemonoloogi – kui sa räägid kellegagi, annad mingit dialoogi, aga võib-olla ise lisad.. Ma võin ju sinuga praegu rääkida ühte-teist kolmandat, aga samal ajal vaatan, missugune pluus sul on. Niisugust kuklatunnet panna sinna kirja. Eks neid asju on palju, mis seal kõik võivad olla. Mingisugused taustaandmed nagunii, mida sa oled varem teada saanud selle kohta, parajas doosis kuskile vahele. Samas jälle, lugeja tähelepanu hoidmine on ju ka selline, et annad inffi, siis vahepeal teed jälle asja huvitavamaks ja põnevamaks ja hoolitsed selle eest, et lugeja lehekülge ei hakkaks keerama vaid ikka teksti kallal püsiks ja siis jälle annad inffi ja siis jälle teed asja põnevaks. Ta peab olema nihuke vaheldusrikas.

Keegi kirjeldas seda hästi jälgitava teksti ülesehitust: see on nagu kellegi talutamine mööda pimedat metsa. Jõuad jälle vahepeal kusagile lagendikule ja siis lähed jälle läbi fakti rägastiku ja siis jälle lagendikule.

Kui palju Sa seda kõike ise jälgid oma loos, et oleks olemas. Kui teadlikult?

Muidugi ma jälgin. Eks aja jooksul kujuneb niisugune oma käekiri välja ja seal on need asjad täitsa olemas.

Mul on igasuguseid muresid oma looga alati. Ma kirjutan neid sada korda ringi ja ei jää kunagi rahule. Midugi on puudu alati, siis teen jälle ringi ja siis jookseb jälle juhe kokku ja vaatan, et saaks järgmisel hommikul teha.

Ma läheks ajaloolise perspektiivi juurde. Sina oled Eesti Ekspressis algusaastatest, eksole?

91-st.

Kui võrdleksid, siis kuidas on olemuslugu lehes muutunud aastate jooksul?

Eks ta on läinud, võib-olla, selliseks tõsisemaks. Jube raske on teha niisugust kindlat üldistust, et nii täpselt ongi.

Me püüdsime olla üsna mängulised, igasugu pulli sai tehtud. Me olime tükk maad nooremad - 20 aastat – ja siis sai teha igasugu värki. Praegu võib-olla enam ei viitsi.

Seda küll öelda ei tahaks, et me oleme ülejala lasknud. Vanasti olid meil väga tugevad toimetajad. Madis Kolk oli, kes käis üle ja sõna oli väga tähtis, kuidas see kirja on pandud.

Aga meie jaoks oli vanasti ikka Ekspressi stiil, hoiak, tähendas seda, et ei olnud lihtsalt tehtud uimane, palju tarku fakte sisaldav lugu, vaid see pidi olema ikka mingi knihviga või mingisugune natuke.. Mingi vint pidi seal sees olema. See pidi olema ikka äge asi – see on ju ekspressi lugu! See ei olnud niisama, et uina-muina, käisid kohal, ametnik rääkis sulle asja ära, sa panid selle kirja. Nihukest asja polnud olemaski üldse. See oli vaba ajakirjandus. Me olime nii kaua lugenud igast jurasid kuskil Rahva Hääles, kus ei olnud kolmel leheküljel võib-olla järjest ühtegi pilti ja kõik oli täis mingisugust asja. Nüüd sai teha ikka ägedalt.

Aga kuidas see täna on?

Ma ei tea kuidas see täna on. Täna on võib-olla natuke rahulikum ja vahel tundub, et võib-olla mingisugust ekspressi eripära ongi kuidagi vähem. Õnneks on meil siiski mahtu ja ruumi ja ka aega. Nii et, noh, päevalehtedest me siiski erineb. Seda sügavust ja põhjalikkust on rohkem. On võimalik valmistada kauem ette. Aga ma ei tea kuidas on lugu niisuguse sõnastuse ja

tööga, mis tehakse teksti kallal. Ma ei tea, kas see on nii suur kui varem. Ma kardan, et varem oli see töö meil suurem teksti kallal. Meil ei ole praegu isegi toimetuse koosolekuid kus me arutame, retsenseerime ja tekstianalüüsi teeme. Vanasti oli see igal nädalal.

Juba ilmunud tekstile või enne ilmumist?

Ilmunud. Noh, Krister Kivi on meil, kelle tekstidega võib rahul olla, ta tõesti kirjutab meisterlikult ja reportaažid on väga ägedad, aga kui palju meil on selliseid autoreid, kes niimoodi kirjutavad. Tundub, et võiks tekstiga rohkem olla tööd.

See, kui sa oled saanud infi kätte, inimestega räägitud ja.. Pool tööd on alles ees, et panna see tekst elama, et kõik loeksid ja ahhetaksid - see võtab ikka väga palju aega. Aga meil siin tehakse telefonikõnesid veel.. tõesti nagu töötaks päevalehes. Minu meelest sellega ei ole asjad päris nii.

Millest Ekspress kirjutab on ka kuidagi muutunud, mul on küll niisugune tunne, et 20 või 15 aastat tagasi ei olnud Ekspress niisugune leht, kes läheb mingi surija voodinurga peale istuma ja nuuksuma sinna, kui on mingi tuntud inimene, kellel on tervis käest ära või põeb vähki. See oli õhtulehe teema. See ei olnud Ekspressi teema. Aga noh, kui häda on nii käes, et tuleb ajalehte müüa, siis lööme ajalehe lahti ja vaatame jälle niisugune lugu sees. Jälle nuuksumine sees.

Mis 20 aastat tagasi Ekspressi teemad olid?

Siis oli elu nii huvitav, kõik muutus. Alles oldi vabaks saanud, igasugused maffiad, värgid, struktuurid toimisid, kes ebaseaduslikult asja ajasid. Niisuguseid jälgiti. Ei olnud aega minna kellegi tuntud inimese haiguslugu nuuskima.

Oskad Sa tuua välja selle üleminekuperioodi või murdepunkti, millal teemade üleminek on olnud?

Millal need majanduskriisid ja värgid siin hakkasid tulema ja lehtede tiraažid hakkasid langema. Selge see, et omanikud ja kõik loevad.. See on äriasutus. See on kurb tõesti, et ajakirjandus on ka nagu saapavabrik, kus rahanumbrid on olulised. Kui mina koolis käisin ja seda õppisin ja ka alguses tööaastail – see oli ikka niisugune loominguline töö, kus olid loominguline tegelane. Nüüd on need asjad muutunud, rõhuasetused.

Kas Sina ise tunnend, et saad ka täna olla oma töös loominguline?

Suurema osa oma üsna pikast töömeheelust olen tundnud, et see on ikka *fun*. Või vähemasti olen leidnud endale niisugused teemad, mida on olnud lahe teha. Ja tegelikult siinemaani. Ega ma ju ikka niisugust asja ei tee ka, mis mulle tundub, et mind ei köida. Kunagi Hagi Šein andis meile ülikooli ajal mingit televärki. Oli mingi telespetsialiseerumisega.. Ja ühes loengus luges meile ette kümme punkti, mis peavad olema täidetud, et tuleks hea lugu. Esimene oli see, et see peab sind huvitama. Ikka saab teha loominguliselt.

Kui rääkida nendest inimestest, kes kirjutavad, oled toonud mitu nime välja, aga kui palju sõltub see, kes olemuslugusid kirjutab Eesti Ekspressist inimesest. Ehk kes kirjutavad olemuslugusid?

Ega siin vahet pole, täna kirjutavad siin kõik. Vanasti oli ikka niimoodi, et ega ei pidanud lugema autori nime, sai kohe aru, kes on kirjutanud. Inimestel oli oma väljakujunenud käekirjad. Ma ei tea palju selliseid inimesi täna on – Rein Sikk võib-olla, kus tunnend ära. Ega seda isikupära palju ei ole.

See on võib-olla tõesti asi, mis mulle hakkab silma ja mis ei meeldi, et tekstiga nähakse vähe vaeva ja sellest ei tehta niisugust meistriteost. Meistriteost näed ikka lehest harva.

Kuigi samas, ega ma ei tea kas see on lugeja jaoks tähtis. Võib-olla lugeja ikka tahab teada saada, kuidas Liitmaal ikka oli selle tervisega. Kas ta sealt Kristeri kuskilt teiselpool maakera tehtud reportaažist üldse tunneb rõõmu? Või mingist portreest? Ma kardan, et mitte eriti.

Mis üldse on olemusloo eesmärk – kirjutad, et Sul oleks *fun* endal tööd teha, aga mida siis sellega saavutada tahad?

Minu arvates on nii, et ega ma ei viitsi lugeda mingisugust lugu, mis on nagu 69 aastase matemaatika õpetaja kirjutatud jura. Või mingisuguse.. Ega ajaleht ei ole mingisuguse riigikontrolli osakond, kus on mingi faktipuru. Võib-olla mõni friik loeb nupu läbi, kus pole ühtegi omadussõna ja kus on ainult faktid. Tänapäeval uudistes – ma ei saa aru, miks üldse tehakse – rõhutatud kolm korda ühte ja seda sama asja: pealkirjas, *lead*'is ja sisus ainult üks lause. Ja ongi kogu uudis. Võib-olla ongi see tänapäeva ajakirjandus, aga minu meelest on ikka nii, et fakt ja muud elemendid, kirjeldused ja muud asjad peavad olema tasakaalus. Nagu enne rääkisin, see mis sa sealt teada saad on selline tihe rägistik ja vahepeal sa hoiad ikka seda lugejat lõa otsas ja on seal muud asjad vahel.

Aga miks seda vaja on?

Kas sa loed muidu lehte? Ajakirjandus, reportaaž on ikkagi novelli noorem vend. See peab olema hästi sõnastatud, hästi kirja pandud, minu jaoks on see lihtsalt standard. Kui ajakirjandus muutub ainult mingiks faktikogumikuks – tõesti, lugege KAPO aastaraamatuid ja lugege riigikontrolli aastaraamatuid, milleks seda ajakirjandust üldse siis vaja on? Mind ei huvitaks, ma läheks mujale tööle. Ma ei ole mingisugune raamatupidaja, ma ei ole mingisugune faktide registreerija. Ma tahaks anda seda elu ja hingamist, mis meie ümber on ja mida ma tunnen ja näen inimeste silmades ja tahan seda edasi anda. Minu arvates see on osa ajakirjandusest, mis ongi ajakirjandus.

Kui oluline siis on olemusloo roll siin?

Kui seal on kolm põhižanri, ju ta siis on üks kolmest. Kuidas sa muidu kirjutad Tõnu Kaljustest portreelugu, see on ikka olemuslugu. Või Pärdist või presidendist. Muidugi see on oluline.

Ütlesid, et olemusloo roll on muutunud. Kuidas võiks Sinu hinnangul see tulevikus muutuda?

Ma ei kujuta ette, ei oska ennustada, mis siit tuleb. Kui lehtegi ei viitsita enam lugeda ja portaalidest vaadatakse mingisugused päevauudised üle, kus Ukraina rinne on ja missugune linn on ära võetud, kes kuskil lapse on saanud ja siis on hea tuju ja jälle saab päevale vastu minna. Oled jälle targem. Kas keegi viitsib süveneda pikkadesse tekstidesse?

Samas kui vaadata, mida inimesed loevad. Loevad palju jällegi elulooraamatuid ja niisugust dokumentaalset kirjandust. Äkki seda ikkagi on vaja. Mulle meeldib just selline nišš, et niisugune faktipõhine hästi sõnastatud, niisugune peaaegu et belletristika. Kui ei viitsi enam siin päeva-päeva kõrval toimetuses jõlkuda, ma arvan, et see oleks vahva tuulata arhiivides igasuguste tegelaste eludes ja sõnastada ja teha midagi nendest, kus oleks kirjanduslikku mõõdet ja pinget. Loed ja on huvitav, niisugust asja oleks huvitav teha.

Aga lehes? Ehk saab seda teha ka lehes? Loed maailma ajakirju, New Yorkerit või midagi ja siis näed, et lood on nii pikad ja tohutu põhjalikud ja minnakse sügavale ja kirjeldatakse ja ilmub. Eestis on seda muidugi raske teha, kui inimesi on vähe. Alati on raha vähe ja..

Kui Sa vaatad kõrvalt päevalehti.. Oled olnud sealsete olemuslugude osas väga kriitiline.

Seal on mingi pool lehekülge mingi asi ja kirjutatakse peale reportaaž. Mis reportaaž see selline on?

On see varem olnud kuidagi teisiti?

Mäletan, kui oli veel selline ajaleht nagu Edasi, see oli Postimehe eelkäija. Mina käisin siis parasjagu ülikoolis, 1980 – 1986. Seal oli igal laupäeval esimesel leheküljel laupäeva reportaaž, seda tegi Andrus Esko. Ja see oli nii kuradima hea lugu. See oli nii hea lugu alati, et uskumatu. Hästi palju oli dialoogi. See polnud alati mingisugune tohutult põhjanev asi. Ta võttis kõige vingema ülikooli professori akadeemiku Paul Ariste käevangu, läks kaarsilla juurest peahooneni. Ariste oli nii tuntud mees, kõik teda teadsid ja tema teadis kõiki. Ja Esko kirjutas kõik üles, mis selle teekonna jooksul toimus. Kes temaga kõik juttu ajas. Ja see kestis, kas nad said tunni ajaga mindud?

Või siis käis vana Irdi juures Vanemuise teatris, ja kuidas Ird lavastas seal ja kaks kampsunit oli seljas, sest ta kogu aeg higistab ja siis ta külmetab. See oli jälle nii kohutavalt hea! Seal oli hästi palju detaili, hästi palju isikupärast ütlemist. Ja niisugust tohutu inimliku puändiga olid need lood. Ma ei näe kuskil seda praegu. Ei Postimehes ega päevalehes. Aga kas seda vaja on?

See võiks olla näiteks nädalalõpuleht, LP-s midagi sellist. LP-s on ka ainuke isikupärane asi Kivirähu kolumn. Need pikad intervjuud on ka nagu nad on.

Sa nimetad läbivalt konkreetseid nimesid – Andrus Esko, Krister Kivi, Rein Sikk. Kas head olemuslugu saavadki siis teha mingid kindlad inimesed?

Seal peab isikupära olema. Meil tulevad ka poisid hommikul vara kohale – kell 7 on hommikul kohal, klõbistab teha, kõrvad õhetavad. Ja teeb veel teisegi loo samal päeval ja võib-olla teeb pool kolmandatki. Aga noh, seal puudub see.. Kvantiteet on tohutu ja ta teab jõe palju ja tal on inffi, ma ei tea kust ta selle kõik saab, ja ta paneb selle kõik kirja, aga tal puudub selline isikupära, sära. Selleks on vaja aega. See peab olema muidugi ürgandekas, kui suudad niisuguse poole päevaga valmis teha. See on võimatu, siin peab ikka olema töö taga. Tänapäeval on muud asjad tähtsad. Pole aega munedagi nii kaua.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Kelli Seiton (sünnikuupäev: 25.03.1989)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Olemusloo muutumine Eesti ajakirjanduses aastatel 1970 – 2010”, mille juhendaja on Vallo Nuust,
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 25.05.2014